

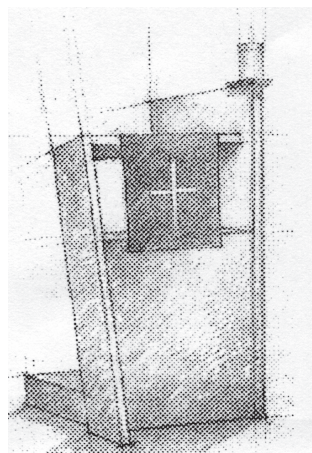
Hét Hárs

A csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet lapja

VIII. évfolyam 4. szám

2009. karácsony

Mesén innen, időn túl

Történt pedig azokban a napokban, hogy Augustus császár rendeletet adott ki: írják össze az egész földet. Ez az első összeírás akkor történt, amikor Szíriában Cirénius volt a helytartó. Elment tehát mindenki a maga városába, hogy összeírják. Felment József is a galileai Názáretből

Júdeába, a Dávid városába, amelyet Betlehemnek neveznek, mert Dávid házából és nemzetségéből való volt, hogy összeírják jegyesével, Máriával együtt, aki áldott állapotban volt. És történt, hogy amíg ott voltak, eljött születésének ideje, és megszülette elsőszülött fiát. Bepólyálta, és a jászolba fektette, mivel a szálláson nem volt számukra hely. Pásztorok tanyáztak azon a vidéken a szabad ég alatt, és örködtek éjszaka a nyájuk mellett. És az Úr angyala megjelent nekik, körülragyogta őket az Úr dicsősége, és nagy félelem vett erőt rajtuk. Az angyal pedig ezt mondta nekik: „Ne féljete, mert íme, hirdetek nektek nagy örömet, amely az egész nép öröme lesz: Üdvözítő született ma nektek, aki az Úr Krisztus, a Dávid városában. A jel pedig ez lesz számotokra: találtok egy kisgyermeket, aki bepólyálva fekszik a jászolban.” És hirtelen mennyei seregek sokasága jelent meg az angyallal, akik dicsérték az Istent, és ezt mondták: „Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békesség, és az emberekhez jóakarát.” (Lk 2,1–14)

Van valami különös súlyossága a Lukács-féle evangélium karácsonyi történetének. Ami abból adódik, hogy a szerző párhuzamosan közli olvasójával a történelmi tényeket, s azt is, ami túl van a történelmin. Pontosan leírja, mi minden történt azokban a napokban, amikor Augustus császár ren-

deletet adott ki. A császárt, a helytartót, a helységet mind néven nevezi, mintha valamely napilap külpolitikai rovatába szánt tudósítás lenne.

Mi szüksége Lukácsnak, az újszövetségi kánon egyetlen pogány származású szerzőjének, hogy mindent tényszerűen írjon le? Ismert lehetett számára a zsidóság biblikus történelemszemlélete, mely – különösen a prófétáknál – a történelemben a Szent elrejtőzködő, de valóságos és ható jelenlétét vallja: mindaz, ami van és történik, értelmét az időn kívül vagy túl az időn leli meg. Persze bárki felüti Lukács evangéliumának első verseit, nyomban látja, a szerző megbízás alapján tevékenykedett: „magam is jónak láttam, hogy miután eleitől kezdve mindennek pontosan utánajártam, sorjában megírjam azokat neked, nagyrabecsült Teofilus...” (Lk 1,3). Tehát Teofilusnak van szüksége a tárgy-szerű, historikus megközelítésre.

Meg nekünk, hogy el ne ragadjon minket a képzeletünk. Hiszen az ember, kit a gazdaság sokszor nem is értett, de naponta megszenvedett váltakozása a világnak e táján is szüntelenül bizonytalanságban tart, s akinek a közügyek tisztességes intézésébe vetett bizalma elillant, mégis arra vágyik, hogy rövid és nagyon szűkös emberi létében megváltásra leljen. Vannak boldogabb népek és nemzetek, de olyan emberi közösség nincs, ahol ne kellene küzdeni azért, hogy a társadalomba-nyelvbe integráltságnál többé váljék a személyes hit.

A bábéli toronyépítés mítosza nyilvánvalóvá teszi: a birtoklás vágya minden vonatkozásban önnön létében teszi idegenné az embert. Csak hiteti magát: sem a tárgyak, sem a másik ember, de még önmaga felett sem lehet szabad úr. A mindent birtokolni vágyót Babel kudarcra nem csupán megszégyeníti önistenülésében. Súlyosabb veszteség éri minden érzelmi kinnál: nyelve, a másikkal való megértés, az önközlés, az egyezés vesz el. Amikor az Ige testté lesz, a teremtő szó legyőzi az egymástól térben végérvényesen elválasztott emberek kölcsönös idegenségét. Hiszen a megváltás azzal kezdődik, hogy két ember egymás szemébe néz, s megérti a másikat, mert meg akarja, mert meg lehet érteni a másikat.

Lukács történeti, tényközlő szándékán túlmege tudósításának metahistorikus üzenete. A szerző nem kilép a történelemből, hanem túllép rajta, fölébe keveredik az eseményeknek. A pásztor, bár konkrét foglalkozást is jelöl a szó, a karácsonyi történetben metafora is. A pásztorok kívül vannak a hierarchikusan felépülő civilizáción, melyben a hatalom, a gazdaság, az emberi érdekek és viszonyok szervezése nyomán az okosabb, az erősebb megszerzi a másik feletti rendelkezést, akár a kultuszig menően is. A pásztor nem próféta, nem farizeus, nem szaduceus, s legkevésbé pap. A pásztor nem király, nem arisztokrata, nem a nép életét szervező közember.

A pásztor kuruc és forradalmár. Vagy csak egyszerűen zsvány, mint Rózsa Sándor. Élete kívül van a társadalmon. Bár nem tud függetlenedni tőle – annak állatait őrzi –, de nem megy be a városba. Ahogy olvassuk: a pásztorok a szabad ég alatt tanúztak. Csak az ég szabad. Az ég, az ember által akkor még el nem ért, az érinthetetlen terét szimbolizálja. A biblikus kép mintha azt sugallná, amihez hozzáfér az ember, olyanná teszi, mint önmaga: tárggyá és szolgává. A tudósítás metahistorikus szála azok létehez és tevékenységéhez kötött, akik úgy döntöttek, hogy sem szellemileg, sem egzisztenciálisan nem akarnak részévé lenni a jól megszervezett társadalomnak. A beilleszkedni nem akaróknak van szükségük a lukácsi metahistorikus élményre.

Itt azonban szétválnak az utak: a történelem és a történelmen túli útja. Az, amit a történelemben egyáltalán értelmezni érdemes, elválik attól, amit csak csodálni lehet. Jóllehet meg kell különböztetni a tudományt és a kultuszt, a kettő még sincs szükségyszerűen ellentmondásban egymással. Dialektikájuk föladata mindkét szín elvesztését jelentené, és a valóság megismerését szüntetné meg.

Két kifejezést használ az evangélista, melyek a kultusz szavai, s nem a tudományéi.

Ne féljete – mondja az angyal, e különös lény, a lélek mélye, a vágy, az álom tartományában mozgó kerub vagy szeráf – nevezze ki-ki, ahogy akarja. Mert-hogy félnünk kell. Mindig újra félni kell. Félelemben foganunk és születünk, és félelemben is halunk meg mindahányan. Nem erkölcsi értékrend vagy választás kérdése ez, nem érinti sem a politika, sem az ideológia. Épp fordítva, ez az általános, közös létélmény teszi izgalmassá a történet metahistorikus részét.

Vannak emberek, akik félelmüket legyőzve csak azért is nagy örömet hirdetnek. Nem önmaguknak, hanem a másíknak. Szó sincs arról, hogy ez az egész nép örömevé válna. Az Édentől keletre soha nincs egész. Minden egész eltörött, miképpen Ady írja. Mégis azoknak, akik legalább most – akár csak egyetlenegyszer az évben – visszatálnak azokhoz, akikkel összetartoznak, ez öröm. Éltető valóság, amit a jelenlétem ad a másíknak, hogy bírja a töméntelen félelmes, megrendítő hétköznapot.

A másik kultikus szó: a *dicsőség*. Különös konnotációja van. Nem egyértelműen pozitív csendű kifejezés. Van benne valami barokkot idéző: aranyangyalkák, duzzadó, vastag, lilás-rózsaszín combocskákkal. A dicsőség valami emberen túli, terjengős ellentmondás. A dicsőség Istené – mondja az angyal. Dehogy! Istené a kereszt, a számár háta meg böge. Az Istené az út Názáretből Betlehembe, aztán fel az Olajfák hegyére. A dicsőség Julius Caesaré vagy Napóleoné. E földön dicsőségre többnyire megalomán törpelelkűek törnek, s meg is szerzik maguknak, elvéve a másíktól még azt is, amire szükségük sincs.

Az ószövetségi fogalom, a „kábód Adonáj” egészen mást jelent: az Örökkévaló jelenlétét. Tapintható, materiális élményt. Amikor Mózes elfáradt a pusztában, s nagyon elege lett népéből, a megbízásból, mindabból, ami körülvette, és odavágta az Örökkévalónak, mentse fel minden alól, amit sorsául rendelt, akkor ő szelíden azt mondta neki: állj abba a sziklahasadékba, s míg elvonulok a hasadék előtt, kezemmel eltakarom azt, de hátulról megláthatod dicsőségemet.

Az Örökkévaló jelenléte. Erről tanúskodik Sztéhlo Gábor, ez igaz ember sorsa is, aki élteben és holtában is ugyanolyan provokálóan példázza e furcsa lukácsi metahistoriát. Félelem nélküli élet volt az övé, amely sohasem tagadta meg a másíktól a segítséget, végsőképp önmagát. Dicsőség nélküli élet volt az övé, amely botránkoztatóan szemben áll a szobrának felállítását kísérő sok-sok kicsinyes akadémikusodással. És botránkoztatóan ellene áll annak az egyházi szándéknak is, amely – ahelyett, hogy a harmincas-negyvenes évek kontextusában vizsgálta volna, mi is volt az értéke és jelentősége szerepének – tudatos és egészen kivételes mértékű és eredményességű zsidómentő munkásságát korábbi népfőiskolai tevékenységével, szokványos gyülekezet- és templomépítő agilitásával vagy éppen háború utáni gyermekjóléti szolgálatával próbálta meg relativizálni. S bár Sztéhlo nemcsak azoké, akiket megmentett, és nemcsak azoké, akik hozzá hasonlóan képesek és hajlandóak felebarátaik megtartására bármily támadással szemben, alkalmatlan arra, hogy egyházpolitikai agitáció vagy ideológiai szándék tárgya és eszköze legyen.

Állj abba a sziklahasadékba, s míg elvonulok a hasadék előtt, kezemmel eltakarom azt, de hátulról megláthatod dicsőségemet – mondja az Örökkévaló. És itt a metahistorikus újra historikussá válik. Ahhoz, hogy a történelemben létezni bírjunk, s elhordozzuk napjainkat mindazzal együtt, ami sorsunkká lett, az kell, hogy az időn túli, az Örökkévaló tegye magát történetivé. Úgy, ahogy az a régi lukácsi történet szól. De akár úgy is, ahogy tanújává hívta Sztéhlo Gábort. Kezével eltakarja a rést, és elvonul előttünk.

Donáth László

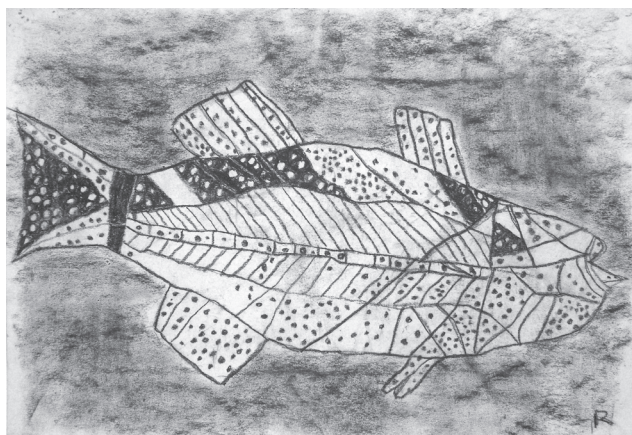
Kolónosz és vidéke

– részlet –

Nekem a karácsony, úgy igazán, szeptember 25-én van, ami mindig hétfőre esik. Akkor láttam, délben, szeles, de napos hétfőn, egy gyereket az anyjában (ahogy finomabb helyeken mondani szokás). Mert megröngenezték őket, pár órával a születése (jövetele) előtt, hogy hát hogy is esik, vagy fekszik az a gyerek. (Situs, ez volt ráírva a kór(?)lapra, mi is ez, kérdeztük egymástól, századunk és magunk révén megromlott latinunkban kotorászva, a liftben fel- vagy lefelé). Csak-hogy nem feküdt és főleg nem állt a fején: a helyén. Mert a helyzet az volt, hogy – láttam – ült. Mint a Penseur, a Rodin múzeum kertjében. Töprengve taposta anyját alul, de az valahogy nem érezte. Rodini kísértetkép volt, nem *davosi*. E születés előtti kép: kísértetfénykép, nem valóságos semmi, de látható minden. Még nem levő állán még nem levő öklöcskéje (Faust). De hiszen akkor ott van minden, és még sincs meg mégse. Mire gondolhat? Hogy ő most lesz? Hogy jövevény? Hogy azon gondolkodik, hogy hát gondolkodnia (ismételgetnie, utánoznia, követni, másolnia) kell majd? Ha akarja, ha nem? Hogy nagyvonalúan hagyja – nekünk –, hogy legyen? Hogy ki-a fene-nevében-is jó (qui venit in nomine satöbbi)? És mit is jelent mindez? Végül is kijött. Egy bolgár nőgyógyász (posztmodern: hogy ilyen van, nincs) rábólintott, mikor visszaküldték kicsit a lábát, és lehúzták (átfordították satöbbi) a fenekét: „Ez á gyarak úgy születik, hogy mingyár szarik á világra!” Minden igazi karácsony „szarik á világra.”

Balassa Péter

(Az írás 1993-ban a szerző *Halálnapló* című kötetében jelent meg a Jelenkor Kiadónál.)

Száz éve, 1909. szeptember 25-én született Sztehlo Gábor

A Sztehlo előtt tisztelgő írások felvillantják a drámai 1944-45-ös esztendő történéseit, a lelkész személyiségét, embermentő tevékenységét és pedagógiai zsenijét, és felidézük a Deák téri Sztehlo-szobor felállításának eseményeit. Az írások élén Sztehlo Gábor *Isten kezében* című, Bozóky Éva által sajtó alá rendezett naplójának előszavát és a Sztehlo pályáját összefoglaló szerkesztői utószót közöljük (Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1984).

Előszó helyett

Az itt következő feljegyzések első két része egyetlen esztendő emlékeit rögzíti. Nem azokban a napokban vettem papírra őket – akkor nem lett volna idő ilyesmire –, hanem jóval később, úgy 16-17 évvel a történetek után. Nem a napi események friss benyomásait, hanem a mintegy másfél évtized távlatából látott múltat jegyeztem le a magam számára. Mégis arra törekedtem, hogy nagyon aprólékos pontossággal szóljak, és lehetőleg ne tévedjek sem személyeket, sem helyeket illetően, mert nem szeretném, ha fantázia szüleményének vélné a történeteket az, akinek esetleg mégis kezébe kerülnek e feljegyzések, s ha még ismeri is a szereplőket, s a helyszíneket, meggyőződhessek szavaim valóságáról. Tudom, hogy mindez azokat érdekli leginkább, akik velem együtt élték át ezeket a hónapokat, s ki tudja, eljutnak-e hozzájuk ezek a sorok?

Az események valóságát nem bizonyítom adatokkal, elszámolásokkal: feljegyzéseket készíték, nem hivatalos jelentést. Aki statisztikai adatokra és pénzügyi elszámolásokra kíváncsi, bármikor megkaphatja ezeket a Nemzetközi Vöröskeresztől, erről az 1944-es esztendőről éppúgy, mint az azt követő 5 évről a Don Suisse jelentésekből.

Én elsősorban a magam számára rögzítem az emlékeimet, de talán eljutnak olyanokhoz is, akik szívesen merítenek tanulságot a régi időkből. Egy esztendő nagyon hosszú lehet és nagyon rövid is, aszerint, hogy mennyi eseményt sűrít magába, és aszerint, hogy mit jelentettek azok az események annak az embernek, aki visszatekint rájuk. Az én számomra az 1944-es esztendő különösen fontos volt, ekkor tapasztaltam meg, hogy Isten vezet, véd és örökös felettem.

A második világháború utolsó esztendejében szinte naponta kérdezték tőlem: hol van az Isten? Miért engedi, hogy ez megtörténjék? Ha Isten szeretet, miért engedi át választott népét ilyen gyöt-

relmeknek? Igazságos-e az Isten? Hol van ő, aki az igazságot szereti? Miért tobzódik az önkény, és Isten miért tűri el? Nap mint nap elhangzott a kérdés. Később már nem is kérdeztek semmit. Az az esztendő megtanított mindnyájunkat arra, hogy a teremtmény ne ostromolja felesleges kérdésekkel Teremtőjét, hanem cselekedje azt, amit ő kíván tőle.

Ma, 17 év után megint csak arra kell gondolnom, hogy bármennyit tanultunk, láttunk és tapasztaltunk is, még mindig felesleges kérdésekkel zaklatjuk a Teremtőt; sőt támadják, becsmérlik, szembe is szállnak vele sokan, pedig ő már nem egyszer megmutatta, mit vár tőlünk. Akár papok vagyunk, akár nem: mindegyikünknek az ábécénél kell kezdenünk, és tanulásunk nem zárul le soha. Oly nehezen megy a fejünkbe: a teremtmény Isten tulajdona. De ő szeret minket, cselekszik értünk, és fiának feláldozásával meghozta a legnagyobb áldozatot, amit csak lehetett. Mikor fogjuk megtanulni végre ezt az egyetlen és legfontosabb tudnivalót? Ezt a jó hírt?

Sok minden történik egy év alatt. A mi személyes életünkben is, a nemzet, a nép sorsában is. Mégis, ez az egyetlen, ami fontos: hogy az Evangélium ismertté és élletté váljon bennünk. Ezért írtam meg ennek az évnek a történetét, úgy, ahogy átéltem, a magam tapasztalataival, az élmények leszűrt eredményeivel. 1944 márciusától 1945 márciusáig tart a krónika, feljegyzéseim első két része. Háromszázhatvanöt nap, mely sok év nyomorúságát

és gyötrelmét sűríti magába. Mint ahogy a katonáknál, ha nyugdíjba mennek, duplán számítanak a háborús évek. Az én számomra olyan volt ez az év, mint valami álom. Álom, amit sírva és nevetve, éhezve és jóllakottan, küszködve és boldogan, bizakodva és reményvesztetten, fázva és melegedve; már mindegy, hogy miképpen, de mégis álmódva éltem át. Szinte öntudatlanul cselekedve azt, amit kellett, a mindennapok feladatait, melyek a tegnapból folytak át a mába és a mából a holnapba, anélkül, hogy a holnapután pontos körvonalait láttam volna. Álom volt, és mégis eleven, húsba vágó valóság. Rossz álomnak is nevezhetem: rossz álom, hogy annyi emberi nyomorúság és aljasság létezhet a földön; de csodálatos álom, hogy Isten nyilvánvaló szeretete akkor sem hagyott el bennünket. Az emberi bűn mérhetetlensége és Isten szeretetének végtelensége mutatkozott meg számomra ebben az álomban, és így kaptam választ a magam és mások kínzó kérdéseire.

Ezekkel a feljegyzésekkel továbbítani szeretném ezt a választ, azoknak a történelmet faggató kutatóknak vagy rokonlelkeknek, akik ezt az írást egyszer kézbe veszik.

A szerkesztő utószava

Miután az emlékiratból megismertük Sztéhlo Gábor gyermekmentő munkásságát, befejezésül és kiegészítésképpen hadd álljon itt dióhéjban elmondott életrajza is, hiszen nemcsak az a nemzedék forgatja majd e lapokat, melynek tagjai őt még személyesen ismerték.

Ama nagy múltú evangélikus Sztéhlo családból származott, mely 250 éven át, szinte minden nemzedékéből nevelt lelkészeket az egyháznak. Édesapja jogász, táblabíró volt, magyarosított nevén dr. Szenczy Aladár (fia utóbb visszavette a család régi nevét), édesanyja Haggemacher Márta. Sztéhlo Gábor 1909-ben született Budapesten. Sopronban érettségizett az evangélikus gimnáziumban, ott végezte a teológiát is, majd egy évet ösztöndíjasként Finnországban töltött. 1932-től káplán: Budapesten, Hatvanban, Nagytarcsán; 1935-től Nagytarcsa nagyon szeretett és megbecsült papja. 1942-től 1944 tavaszáig egyházkerületi missziós lelkész, 1944 nyarán fővárosi kórházlelkész; 1944. november 1-től az egyház tartós szabadságra küldi, hogy egész erejét embermentő feladatának szentelhesse. Ezt a szabadságot az egyház a felszabadulás után is meghosszabbította az árva és elhagyott gyermekek számára létesített Pax gyermekotthonok érdekében. Miután ezeket a főváros 1950. I. 7-én átvette, Sztéhlo Gábor előbb budai, kelenföldi, majd kőbányai segédlelkész lett; 1951. V. 15-től pedig egy évtizeden át a pesthidegkúti – sérült gyermekeket gondozó – szeretetotthon vezetője.

1961 decemberében meglátogatta már korábban Svájcba távozott családját. A viszontlátás öröme szívinfarktust okozott; amikor súlyos betegségéből felépült, az orvosok azt tanácsolták, maradjon családjában körében, ne tegye ki magát többé ilyen meg-
rázkódtatásnak. Hohfluh-Hasliberg, majd Interlaken der Oberhasli kerületi papjaként dolgozott egészen 1974-ben bekövetkezett haláláig.

Egy reggel sétára indult, találkozott a postással, s átvette a mindig bőven érkező leveleket. Leült egy padra, hogy átnézze az aznapi küldeményeket. Amikor a postás délután visszatért körútjáról, csodálkozva észlelte, hogy az idős, magyar lelkész még mindig ott ül a padon. Hozzásietett, nincs-e valami baja? Döbbenet látta: halott. Így távozott, neveltjei leveleibe mélyedve.

1972-ben megkapta a legmagasabb izraeli kitüntetést, Jeruzsálemben pedig, az üldözötteket mentő keresztyének ligetében egy fa őrzi emlékét.

Feljegyzéseit nem szánta kiadásra. Magának, és esetleg a történelmet faggató kései kutatóknak vetette papírra emlékeit, mégpedig idegen nyelvi környezetben. A közérthetőség és áttekinthetőség érdekében szorultak e feljegyzések stilizálásra, helyenként rövidítésre és átszerkesztésre is, ezt a munkát a lehető szöveghűségre való törekvés és a tartalom iránti mélyszéles tisztelet irányította.

1983. szeptember 1.

Bozóky Éva

WYŚŁAWA SZYMBORSKA

Jegyzék

Báthori Csaba fordítása

Jegyzékbe szedtem pár kérdést:
a választ meg nem érem,
mert vagy túl korai az idő,
vagy már meg nem értem.

Hosszú a jegyzék:
fontos és kevésbé fontos dolgokat illet, –
hogy ne untassam Önöket,
csak néhányat árulok el:

Mi volt valódi
és mi volt látszat
ezen a színtéren,
csillagos és csillagtalan égen,
ahol a belépőjegy mellett
a kilépőjegy is kötelező;

Mi van ezzel az egész élő világgal,
amelyet nem tudok összemérni egy
másik élő világgal;

Miről írnak holnap
az újságok;

Mikor szűnnek meg a háborúk,
és majd mi pótolja őket;

Kinek gyűrűs ujja viseli
most ellopott,
elveszett gyűrűmet;

Hol talál helyet a szabad akarat,
amely egyszerre
tud lenni és nem lenni;

Mi van a tucat emberrel –
ismertük egymást csakugyan;

Mit akart mondani nekem M.,
amikor már nem tudott beszélni;

Hogyan tarthattam jónak
bármi rosszat,
és mi hiányzik belőlem,
hogy ne tévedjek többé?

Néhány kérdést feljegyeztem
röviddel elalvás előtt.
Ébredés után nem
tudtam már őket kibogozni.

Néha azt gyanítom,
ez az igazi rejtjel.
De ez is olyan kérdés,
amely majd egyszer elhagy.

Kései ünneplő

Száz év Sztehlo Gáborral

Születésének századik évfordulójára végre kezd előtűnni a feledés homályából Sztehlo Gábor, a... Már az első mondatnál bajba kerülök, hogyan fejezzem azt be. Az eddigi megemlékezések gyermekmentőnek, nevelőnek, igaz embernek, evangélikus lelkésznek mondják őt. Mindegyik megjelölés valós, s egyben mindegyik hiányos, mert ez is volt meg az is, de ennél is, annál is több, meg más – is. Sztehlo Gábort nem lehet egyetlen – mégoly dicsérő, elismerő, megtisztelő – kategóriával meghatározni. Mindegyiknek ellenáll, mindegyikből „kilóg”, mintha ő maga tiltakoznék. Ő vajmi keveset törődött ezekkel a besorolásokkal. Aláírása alatt leginkább az szerepelt: evangélikus lelkész vagy gyermekotthon-vezető, de ez is csak hivatalos, üres formula.

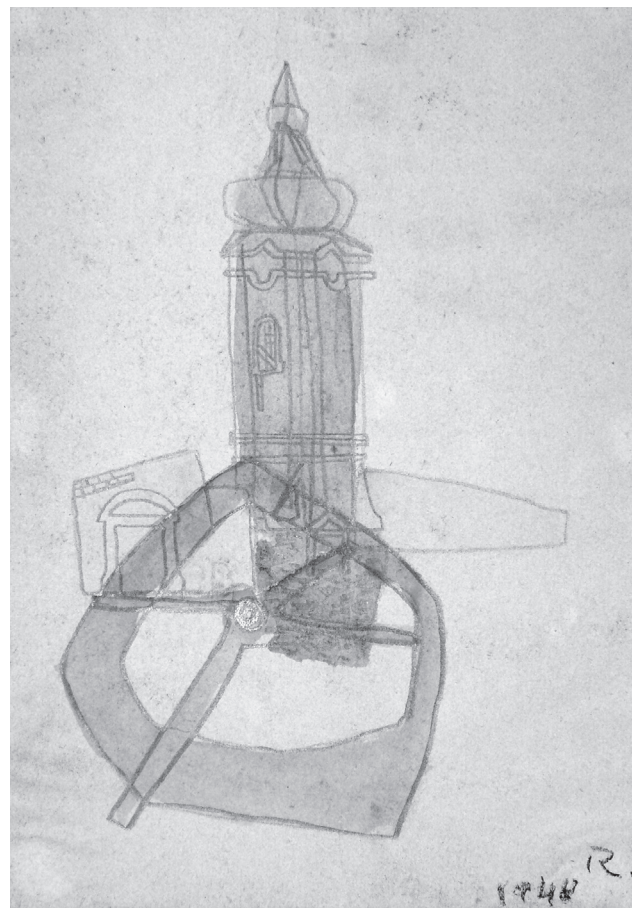
Születésének századik évfordulójára végre kezd előtűnni a feledés homályából... – írtam az elébb, de közben rájöttem, hogy ez így nem igaz. Akik ismerték őt, s talán ezek között is elsősorban „gyermekei”, sohasem feledték, élete végéig ápolták a vele való kapcsolatot. Ezt ő maga is igényelte mind korábbi neveltjeivel, mind munkatársaival. Élő és éltető kapcsolat volt ez! Itt tehát nincs feledés, és nincs homály. A feledés homálya inkább a társadalomra jellemző, de itt is helyesebb elhallgatást mondani. Sztehlo Gábor sohasem állt az érdeklődés és az elismerés középpontjában, noha tevékenysége, személyisége, szellemi-spirituális ereje folytán erre ugyancsak rászolgált életében, sőt azon túl is.

Érdekes, hogy az önmagát leginkább evangélikus lelkésznek jelölő ember életének csak kicsiny hányadát töltötte „valódi lelkész”-ként, parókusként. Akkor sem a szokásos teljesítményt nyújtotta, hanem annál jóval többet. Első éveit templomépítőként, közösségépítőként említik az emlékezők. Következő éveiben behozta az országba a népfőiskolai mozgalom elvét, s megvalósította gyakorlatát. A harmincas évek parasztifjúsága zömmel 4 osztályt végzett az elemi népiskolában. Éppen hogy megtanultak írni-olvasni, valamelyest a számtani alapműveleteket, a hittan alapvetését s az egyházi rendet. Mindent, ami ezen felül állt, további erőfeszítések árán tudták csak elsajátítani: szakmát – beleértve a faluhelyt akkoriban legelterjedtebb foglalkozást, a földművelést is –, a világban való tájékozódást, eligazodást. „Az volt a célunk, hogy mély lelki életet élő, a műveltség útján elindított, szakmailag képzett parasztifjúságot neveljünk, akik később képesek lesznek vezető pozíciók betöltésére is”. A mozgalom jelmondata: „A

közösségért való élet felelősségteljes élet.” Az, hogy beszélgetéseik, vitáik során – a nyilvánosság előtt is – fölmerült a földreform gondolata, bizonyos körökben botránykővé vált.

A lázasan tevékenykedő, mindig új utakat kereső, építő és szervező lelkészt sokkolóan éri 1944. március 19-e, annak látványa, ahogy német járőrök lépkednek lövésre tartott fegyverrel a Kossuth Lajos utcán. Szégyenkezve szembesül saját politikai naivitásával, aminek nem mentsége, hogy „a magyar értelmiség nagy része hasonló vakságban szenvedett”. Gondolatait így folytatja: „Szent együgyűség! Sajnos több annál: vétkes tájékozatlanság. Vagy önző, befelé fordult, a maga üdvösségét kereső élet. Az egyház jellemző tünete 1944-ben. Ma már talán sokan zokon vennék ezt a megállapítást... Nem voltunk mi arra nevelve, hogy a viláért, benne az elesett emberért küzdjünk. Annál inkább küzdöttünk az egyház jogaiért és pozíciójáért. Amit a római katolikus egyház elért, az nekünk is kellett... teli voltunk büszkeséggel, a keresztyén alázat mögé rejtett göggel... furcsa világ volt az egyházé. Lélek nélküli, csupán emberi vezetésű.”

Ebben a nagyon keserű, vívódó, marcangoló hangulatban éri utol Raffay Sándor püspök hívása. Nem először hívja ekkor. Fiatal kora ellenére kapcsolatuk messzire nyúlik vissza: „ő keresztelt, konfirmált, pappá szentelt, esketett, ő iktatott be hivatalomba, ő küldött ki különböző beosztásokba, tehát bizvást elmondhatom: kezében tartotta életemet

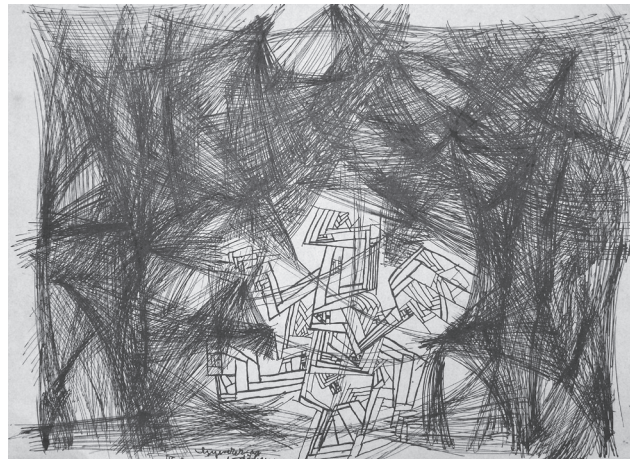

egészen haláláig. Lelkipásztorom azonban sohasem volt” – írja. Furcsa világ volt az..., lélek nélküli – cseng vissza az iménti mondat. S még ha tudjuk is, hogy lélek nélküli volt ez a világ, akkor is riasztóan kemény és katonásan pattogó, ahogy Sztéhlo Gábor jelentkezik „egyetlen főnökénél”: – Parancs! – Ez a világ ezt írja elő! Még akkor is hideg és rideg ez a jelentkezés, ha tudjuk, hogy a püspök a felsőház tagja, főrend, megszólítása: kegyelmes úr. Bár ezt egyházi hivatalában nem használja, a „püspök úr” megszólítást kéri, mégis: a „Parancs!” kaszárnyába lenne való. Azért hívatta Sztéhlo Gábort, hogy a Jó Pásztor Bizottságba – teljes nevén: a Magyarországi Református Egyház Egyetememes Konventje Jó Pásztor Missziói Bizottsága – delegálja őt, mert „valamit tenni kellene a keresztyén vallású, zsidó származású gyermekekért”. De „tanácsot adni nem tudok, eredj oda” – búcsúzik a főpap.

Miközben ellenállhatatlan erőttől hajtva kutatja, szervezi, építi e „valamit-tevés” dologi kereteit, szembesül a brutális embertelenség mindennapi jelenségeivel: a sárga csillagot letépett bujkálókkal, az önérzetükből kiforgatottak végső elkeseredésével, az öngyilkosokkal. Később a megjelölt, csoportokban terelt kiszolgáltatottakkal, a feljükk áradó gyűlölettel vagy a félrenéző közönnyel.

Vidéken már gettókba hajtják a zsidókat, a vonatok is megindulnak Németország felé. Egyre több helyről hallatszik, s végül bizonyossággá válik, hogy a végállomás nem a már-már „elfogadhatóvá” szelídült internálótábor, sem nem az annyit emlegetett munkatábor, hanem a haláltábor. S „közben a saját lelkiismeretem sem hagyott nyugodni: hogyan mutatod meg a magad életével, hogy igenis van Isten, él és uralkodik... De rám is fért ez a »nevelődés«... az ez időben kapott sebeim áldottak voltak” – írja.

Majd következik a sorsdöntőnek mondható találkozás Friedrich Bornnal, a Nemzetközi Vöröskereszt küldöttével, a „delegátussal”, aki nemcsak a végső megerősítést adja neki küldetéséhez, hanem az akcióhoz szükséges pénzt is biztosítja. Viharos gyorsasággal követik egymást az események: egyrészt a szinte naponta megjelenő újabb és újabb jogfosztó zsidóellenes rendeletek – ekkor már nem csak az emberekre ragasztják rá a sárga csillagot, hanem az összezsúfolásukra kijelölt házakra is. Kijárási, vásárlási tilalmak, állandó igazoltatások, razziaik nyomorítják az embereket. Sztéhlo Gábor pedig egyik gyermekotthont nyitja meg a másik után a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével és védnöksége alatt. A gyerekeket részben az evangélikus egyház diakonisszái és egyéb önkéntesei látják el, gondozzák, részben pedig a szintén üldözött, erdélyi menekülteknek álcázott felnőttek, olykor a gyermekek szülei-hozzátartozói. Hol van már ekkor Sztéhlo Gábor a „keresztyén vallású, zsidó származású” előírástól! Csak olyan kérdések me-

rülhetnek föl: van-e egy talpalatnyi hely, s aztán: honnan s hogyan szerzünk valami jó „fedő iratot” az új jelentkezőnek.

Nincs már Jó Pásztor Bizottság – vezetői illegálításba szorultak –, nincs a püspöki hivatal védőernyője, a fenyegetések hallgatásra kényszerítik a vezetőket. Az újabb rendeletek 24–48 órás határidőket szabnak, s majd minden paragrafus végén ott áll: „ellenkező esetben helyben felkoncoltatik”. Az élet korlátlan urai az árpádsávós-nyilaskeresztes fegyveres osztagok, a csendőrség, a rendőrség – és maga a Gestapo. Ezzel az erővel szembeállítani csak a primer evidenciaként megélt istenhittel lehet. Sztéhlo Gábor hite ilyen hit. Nem az istenérvek meggyőző erején nyugszik, hanem magán az életen. Minden tettében, szavában. rezdülésében a már idézett kérdésben megfogalmazott elkötelezettség vezeti őt: „hogyan mutatod meg a magad életével, hogy igenis van Isten, él, és uralkodik?” Máskor ennél is tömörebben fogalmaz: „Isten mint egyént hívott el”.

Néhány hét alatt Pesten és Budán 32 gyermekotthon kezd meg működését viszontagságosan, küszködve, de dacolva minden nehézséggel. Mindenhol fűtenek, étkeznek, tisztálkodnak. S amint a fizikai létfeltételeket biztosítja, jön a következő feladat: az elveszett családi otthon lehetséges pótlása, mert „a háborút mindig a gyerekek szenvedik meg a legjobban. Az otthontalanság, a szülők elvesztése, a betegségek, a durvaság mind-mind a gyermeket teszik tönkre”. Sztéhlo Gábor még a háború és az embervadászat poklában is megtalálja azokat az embereket, akik ezt leginkább pótolni képesek. Első szava őket említve: „Isten iránti hálával emlékezem rájuk”. Tevékenységük révén az otthonokban rendszeres foglalkozások, korcsoportonkénti tevékenységek, mi több, valamiféle oktatás folyik. A bombazápor s a meg-megújuló utcai harcok végleg pincébe kényszerítik őket. De „este, amikor a kicsik lefeküdtek, mi még fennmaradtunk a gondozónókkal és a nagyfiúkkal. Ilyenkor beszéltük meg a nap eseményeit, a jövő kilátásait, tervezgettünk.” Az üldöztetés és a frontvonal izgalmi, félelme,

megpróbáltatásai, „a rettenet, az egymásért való áldozatkészség kialakulása mind olyan mély nyomot hagytak a gyermekek lelkében, hogy felmerült a gondolat: ha egyszer ebből a pincéből kikerülünk, akkor is együtt kell maradnunk: és olyan közösséget fogunk kialakítani, ahol ismeretlen a gyűlölet, ahol öröm és béke uralkodik. A Gaudiopolis gondolata itt született a pincében... A veszélyt és nyomorúságot így teszi Isten olykor az öröm forrásává.”

Különös, hogy neki magának is ez a nyomorúság hozta meg azt a lehetőséget, amelyre már régóta vágyott, hogy gyermekekkel foglalkozhasson. Korábban már többször próbálkozott azzal, hogy gyermekek gondozását-nevelését bízják rá, de az egyházi hierarchia ezt ismételtlen megtagadta tőle. A nagy szükség mégis megtalálta, és most azt is tudta, hogy ezt a munkát a háború után folytatni kell. Erre a folytatásra fel kell készülni! „Abban megegyeztünk, hogy mindennek az alapja a kölcsönös megértés, türelem, egymás tiszteletben tartása és az egymásért való élet; enélkül nincs közösség.”

Különös érzés belegondolni abba, hogy a falakon kívül a fékevesztett rombolás, pusztítás, öldöklés uralkodik, belül pedig a béke építése folyik. A külső világban – régebb óta, mint ahány évesek a mentettek közül sokan – a „tudományosan” megalapozott gyűlölködésre felépített háború dúl, az iparszerű emberirtás gépezete működik, a törekény falakon belül pedig a kölcsönös megértést és békét tervezik. Ennek kapcsán érdemes az előbb idézett mondatot alaposabban végig gondolni, így egyben és részeiben is.

Ezek az esti beszélgetések szellemi honfoglalással is felértek. Ezek az esti beszélgetések pedagógiatörténeti események voltak: eddig soha nem fordult elő, hogy a gyerekekkel magukkal beszélnek meg jövőjük alakítását, a gyermekotthon működésének alapelveit. Itt pedig ez történt! Az egyre fokozódó csatazaj pillanatnyi szüneteiben a kölcsönös megértés és a türelem pusztja említése is gyógyír volt a lélek sebeire, hát még annak a lehetőségnek a felcsillantása, hogy ennek én is építője lehetek, talán nem is olyan sokára – a nagytiszteletű úrral, Gábor bácsival! Azzal az emberrel, aki odahagyva viszonylagos polgári biztonságát, beköltözött idegen házak pincéibe, hogy idegen porontyokat védjen. Vezérelvét, a már idézett mondatot – „hogyan mutatod meg a magad életével...?” – nem kérdezte ő senki mástól, csak saját magától. Bensőséges belső mondat ez! Ettől a ki nem mondott mondatától érezhette a legkisebb is, hogy ez az ember őerte él, hogy apja helyett apja akar lenni.

Az utolsó két pont, az egymás tiszteletben tartása és a közösség – különösképpen a gyermeki világban, s még különösebben felnőtt és gyermek között –, úttörően új tételek. A közösségről ugyan már korábban is lehetett hallani azok körében, akik jóléti

területen dolgoztak, de az valami más volt. Sztehlo Gábor azoknak az embereknek – kicsiknek és nagyoknak – az életéről beszélt, akiknek sorsa egygyé forrott, s akiknek élete csak úgy teljes, ha életük egymásért való élet, a közösség pedig óvó közösség.

Egymás tiszteletben tartásának ez a gondolata – különösen, ahogy Sztehlo Gábor értelmezte és gyakorolta – valódi releváció. A kor írott és íratlan illemtana és szokásrendszere tiszteleten leginkább a társadalmi hierarchia elismerését és nyilvános szolgálatát értette, a maga rideg, szigorú szabályrendszerével. Emlékezzünk csak vissza: – Parancs! – ez Sztehlo Gábor, a fiatal lelkész beköszöntője a püspöknél. – Ül le! – így a válasz, felemás tegezéssel. A hellyel kínálás már a püspök vendége iránti elismerését közvetítette. A múlt héten a presbitérium úgy döntött – folytatja a püspök. Nem megbeszéltük, felkérünk, felajánljuk stb., nem: úgy döntött... (ekkor delegálták Sztehlo Gábort a Jó Pásztorhoz). A válasz: értettem, püspök úr!

Ez a kis helyzetkép: leírás – kizárólag leírás –, mindenféle kritikai él nélkül. Ez volt az akkori világ rendje, eddig terjedt akkor az „egymás tisztelete”. Ennek a világnak végzetes és végletes módon kifacsarodott helyzetében, a légópince szegletében szögezi le Sztehlo Gábor a gyermekekkel való foglalkozás egyik alapelveként (is) egymás tiszteletét. S hogy ő ezt hogyan értelmezte, azt pár sorral lejjebb mutatja be: „Úgy beszéltem nekik Jézusról, mint egyetlenről, aki az egyéniség teljes megbecsülésével formál közösséget, aki az egyént alakítja olyanra, hogy közösségalkotóvá véljék... Nem akartam én őket meggyőzni, vagy érvek segítségével vitában felülmaradni: csak tényeket akartam közölni, olyan dolgokat, amelyeket én tényként fogadok el. A választás és döntés aztán mindig az egyén sorsa.” Ugyanakkor annak is tudatában volt, hogy „ez a nyitottság sokkal nehezebb feladatot ró a nevelőre, mert mindig vigyázni kell, hogy az új utak

és lehetőségek ne vezessenek anarchiára, és, hogy a döntés szabadságához a lelki-szellemi fejlődés is meglegyen”. Az egymás tiszteletben tartása – láttuk – felnőttek között is felemásan működött, de hogy egy felnőtt tiszteljen egy gyereket, hogy a felnőtt is tisztelheti a gyermekben megbúvó, érlelődő-fejlődő egyéniséget, ez nem mindennapi gondolat. Az alapelv az egyetértés, együttműködés volt. Nem emlékszem arra – amit ma többen és jó néhány akkori történéssel kapcsolatban kérdeznek: „kötelező volt-e?”. Nem emlékszem arra, hogy ez a szó szerepelt volna a Gaudiopolis szótárában. „Gyerekek, istentiszteletet tartunk, gyertek el/aki akar jöjjön el! Gyerekek, barakképítés kezdődik, iskolát építünk, gyertek segíteni!” És nagy csapat ment. Mindenki? Nyilván nem – de elkerültük a „kötelező”-t! 1945-46-47-48-49-ben, úgyszólván minden évben mást és mást jelentett ez a szó a falakon kívül, de sohase jót. A falakon belül pedig nem használtuk.

Az egyetértés, egymás tisztelete és a közösségi élet, a közösségért végzett munka becsülete lett a Pax Gyermekotthon, illetve a keretei között működő Gaudiopolis Ifjúsági Állam egyik vezérelve. A másik az a célkitűzés, hogy az intézet a lehető legnagyobb mértékben pótolja az elvesztett, a valódi otthon biztonságát és melegét.

Sztechlo Gábor a felvétel tekintetében a kezdetektől mindvégig egyetlen kritériumot ismert el: a rászorultság elvét. Az események – ma már történelemnek mondjuk – menetéből következik, hogy 1944-ben ez a rászorultság egyértelműen a zsidónak minősülő gyerekek – kisebb részben felnőttek – közvetlen életveszélyéből fakadt. Ennek a veszélynek a lehetséges elhárítására hozták létre az otthonokat, így Sztechlo védeneci túlnyomó többségben zsidók voltak, jóllehet akkor is akadtak kivételek, például a kommunista Kovai Lőrinc.

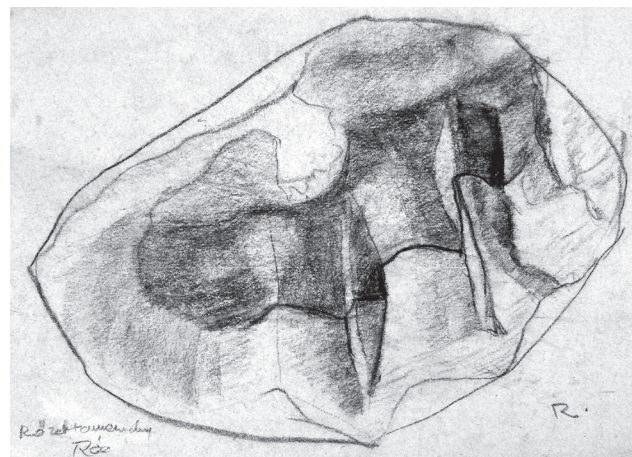
A háború után a zsidók közvetlen veszélyeztetettsége megszűnt, így a rászorultak köre már meghaladta a zsidóságot, elsősorban a korábbi vezető réteg gyermekeivel bővült. „Az 1944-es, zömmel zsidó értelmiségi körből származó csapat 45-re már igen vegyes képet mutat: egyre több elmenekült katonatiszt, hivatalnok gyermeke került be, sőt, volt néhány nagybirtokos származék is, ezekhez került aztán egy sereg kis csavargó, akiknek bölcsőjét proletárnegyedekben ringatták.” Ez a heterogenitás sok nehézség forrása lett, mert míg 44-ben a közvetlen életveszély szorítása és a sorsközösség az összefogást erősítette, addig a fenti különbözőség konfliktusok forrásává vált: „eleinte görbén nézett egymásra az elárvult zsidó gyermek és a csendőr fia”. Nem vitás, hogy alapvetően új, alaposan át gondolt és megtervezett pedagógiai módszerei mellett Sztechlo Gábor személyes varázsa is kellett ahhoz, hogy „ezekből a végletes ellentétekből, az odakinn dúló osztályharcból itt rövid idő múlva semmit nem

lehetett érezni... A magyar társadalom osztályainak olvasztó kohója lett az otthon”.

A háborús körülmények szorításának csökkenése más nehézségeket is eredményezett. Az eredetileg református Jó Pásztor Bizottsághoz az evangélikus egyház Sztechlo Gábor delegálásával csatlakozott. Nem lehet vita tárgya, hogy a Jó Pásztor gyermekmentő akciójának éltetője-kivitelezője a Sztechlo Gábor által vezetett csapat volt. (Az anyagi fedezetet a Nemzetközi Vöröskereszt biztosította Friedrich Born svájci delegátus vezetésével, aki az ostrom poklában is a helyszínen maradt. Igen-igen kiérdemelte a Jad Vasem kitüntetését!) A háború után mindkét egyház nyomást gyakorolt Sztechlo Gáborra, hogy az intézetet az ő egyházának rendelkezésére bocsássa, illetve evangélikus gyermekotthonként működjék tovább az ilyen vallású gyermekek számára. (Belül megszólal egy hang: „nem voltunk mi arra nevelve, hogy az elesett emberért küzdjünk... küzdöttünk az egyház jogaiért... furcsa világ volt az egyházé...”) Az evangélikus lelkész Sztechlo számára teljességgel elfogadhatatlan volt, hogy a gyermekotthoni elhelyezés megítélésébe a rászorultság elvén kívül bármi egyéb beleszólhasson. Az újabb tárgyalások és egyeztetések sem hoztak eredményt. Egyik fél sem engedett, szakításra került a sor, s a gyermekotthon az erre célra létrehozott Pax Szociális Alapítványhoz került.

A Pax Gyermekotthon – benne a Gaudiopolis Ifjúsági Állam – „különbéféle társadalmi rétegből jött, különféle vallású, eltérő tehetségű fiatalok munkás közössége” – 1950. január 7-ig működött. Ekkor a telepet átvette a főváros, és a Gaudiopolis valóságos története véget ért. Szellemi történetét változó intenzitással – íme – tovább írjuk: a Gaudiopolis haló poraiból föltámadva, Donáth László védőszárnyai alatt idősek otthonaként 2009 januárjától ismét él!

Sztechlo Gábor 1950-ben segédlelkészi munkát kapott, amelyet nagy lelkesedéssel végzett. A segítőmunka itt is rátalált: óvó-intő figyelmeztetések ellenére hordta vitte a segítséget, de talán leginkább szeretetének melegét a körzetéből kitelepítettek számára.

Aztán újra otthonteremtőként látjuk: az evangélikus egyház szeretetotthonait hozta létre Budapesten és vidéken az elesettek, fogyatékosok és öregek számára. Ezek egyike saját otthona is lett, mert 1956 vihara a családját Svájcba sodorta. Amikor 1962-ben látogatásukra ment – hangsúlyozom: látogatásukra, nem pedig ottmaradási céllal –, a szívinfarktus marasztalta ott. Felépülése után ismét parókus lelkész lett. Ahogy már a bevezetőben írtam, széles körű kapcsolatot épített ki a világgal: egykori munkatársaival, neveltjeivel, barátaival. 1962-ben megírta visszaemlékezéseit, amely a hősi idők naplója, egy mélyen hívó ember hitvallása és filozófiája egy keskeny kötetben. (Az idézetek ebből a könyvből valók.) 1972-ben megkapta a Jad Vasem kitüntetését. 1974-ben – egy újabb szívinfarktusban? – halt meg.

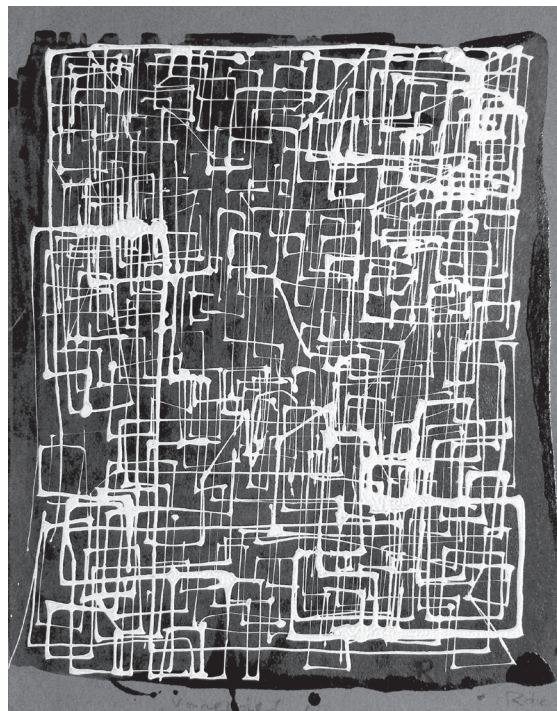
Sokat ajándékozott meg valódi kincsekkel. Mintegy 2000-re tehető azoknak a száma, akik életüket köszönhetik neki. De térjünk el a számok ridegségétől. Példát adott kitartásból, szolgálatból, bátorságból, mások felé fordulásból. Szeretetet – személyhez szóló szeretetet – árasztott a gyűlölet tobzódásának idején, és biztonságot sugárzott a veszedelemben, a félelem világában. Tartást és emberséget adott a megalázottaknak. Gazdag ember volt, nagyon gazdag – igaz, azt is tőle tanulhattuk meg, hogy a szeretet az a furcsa valami, ami, ha megosztják, több lesz, nem kevesebb.

Gyermekmentő és nevelő munkáját röviden foglalja össze: „álmaim megvalósultak”, s rögtön ezután Istennek ad hálát, hogy ezt lehetővé tette számára, és annyi remek emberrel segítette, hogy ezt végrehajthassa.

S mégis, tele van kétségekkel: „mennyivel többet tehettem volna, ha...”. S jönnek a kérdések, a történelmi kérdések: „mit mulasztottunk? Az egyén? A pap? Az egyház szolgálja? Maga az egyház? A társadalom?... az 1944-es esztendő tragédiája ezeket a kérdéseket nem hagyja elhalkulni bennünk... Mi pedig vétkeztünk a zsidó nép ellen. A felebarát ellen. Nem csak 1944-ben, hanem már sokkal korábban.” E kérdésekre ő a maga életével igyekezett megfelelni, sok kérdés azonban mind a mai napig válaszra vár.

Születésének századik évfordulójára mintha olvadt volna kissé a köréje fagyott vastag jég: centenárius év zajlott megemlékezésekkel, kiadványokkal, s talán a történetek újragondolásával is. Talán széles körű összefogással felállított szobra őt magát is közelebb hozza mindennapjainkhoz. Reményeinket fokozza az evangélikus egyház Sztehló-konferenciáján elhangzott mondatok: az egyháznak belülről fakadó elemi igénye, hogy tanulmányozza és ragyogó példaként felmutassa azoknak az embereknek magatartását, kitartását, hősiességét, akik a Holokauszt alatt embereket mentettek. Jó érzés, hogy sokan közülük a mi egyházunk tagjai.

Füzéki Bálint

WYŚLAWA SZYMBORSKA

Jegyzet

Báthori Csaba fordítása

Élet – az egyetlen mód,
levelet hajtani,
levegő után kapni a homokban,
felröppenni szárnyon;

kutya lenni,
vagy meleg szőrét simogatni;

megkülönböztetni a fájdalmat
mindentől, ami nem az;

eseményekben helyet lelteni,
panorámában megnyugodni,
a legkisebb tévedést keresni.

Egyszeri alkalom,
megtartani egy pillanatra,
amiről kioltott
fénynél beszéltünk;

és legalább egyszer
megbotlani egy kőben,
megázni az esőben,
a kulcsokat elveszíteni a fűben;

és követni szemmel a szélben a szikrát;

és örökké nem tudni
valami fontosat.

Különös karácsony

Az alábbi írás Bartosné Stiasny Éva *Háborúban békeességben. A Bogár utcai gyermekotthon csodás megmenekülése* című, 2005-ben a Luther Kiadónál megjelent visszaemlékezésének egy fejezete. Bozóky Éva 1994-ben, Sztéhlo Gábor emlékiratának második kiadása alkalmából interjút készített Stiasny Évával. Az Evangélikus Életben így ír róla: „a 44–45-ös évben a leghívebb segítőtársak egyike volt, s ama néhány képzett pedagógus közé tartozott, akikre a »Gyermekmentő« nagyszabású vállalkozásában számíthatott.

Stiasny Éva, az akkor frissen végzett, fiatal tanár, a fasori bibliakör vezetője, még káplánkorából ismerte Sztéhlo Gábort, aki ifjú kollégáival együtt gyakran látogatta a fasori fiatalokat. 1944 nyarán pedig, segítőtársakat keresvén, rögtön a Fasort hívta föl, és a vonal végén éppen ott ült a Kemény Lajos esperes megsokasodott hivatali munkájában segédkező tanárnő. – Otthon már van, gyerek is, pedagógus kell! – hangzott az üzenet, amelyre Éva villámgyorsan felelt: – Megyek! – És estére kelve már ő vacsoráztatta az első fecskéket. Később a Bogár utcai otthon vezetője lett, ő hozta le utóbb a frontvonalba szorult gyereksereget Sztéhloékhoz a Lorántffy utcába, ahol a zsúfolt pincében született a Pax otthonok és a Gaudiopolis gondolata, és az elhatározás, hogy ha mindezt túléljük, továbbra is gyerekeket mentenek majd.

Sztéhlo Gábor pedagógus »törzskarából« (Endrődi Hedda, Benes Lujza, Stiasny Éva, Fóti Pál és néhány diakonissza nővér) Éva maradt legtovább (a világiak közül) Sztéhlo mellett, még 1945 nyarán is részt vett a munkában, akkor a legkisebb gyerekek pasaréti otthonát vezette; csupán ősszel vett búcsút, mert úgy látta, most már visszatérhet eredeti hivatásához, tanári katedrájára.”

Jézus kiterjesztett szárnyába kapaszkodva készültünk a karácsonyra. A gyerekek összebújva gyakoroltak egy-egy kis éneket, verset vagy rövidebb jelenetet. Meglepetésnek szánták produkciójukat, ezért nagy volt a titkolózás az egyes csoportok között. Ez a készülődés még jobban összekovácsolt bennünket, és elterelte a figyelmünket a közelgő veszedelemtől. Készültek a színes füzérek, karácsonyfadíszek és Andris vezetésével a csodás betlehemek is. Gyűltek a kis csomagok, amelyeket a gyerekek nagy titokban átadtak nekünk, hogy őrizzük meg őket az ünnepre.

Szenteste a nagyfiúk felállították a fenyőfát. Az ünnepi vacsora után mindnyájan körülálltuk a fát, és ragyogtunk az örömtől. Gyermekaink nem csupán egymástól, hanem a központból is kaptak ajándékokat. Az otthonvezetők ünnepségén Sztéhlo Gábor arról az ígéről prédikált, hogy „ne féljete, mert íme, hirdetek nektek nagy örömet...” (Lk 2,10). Ez

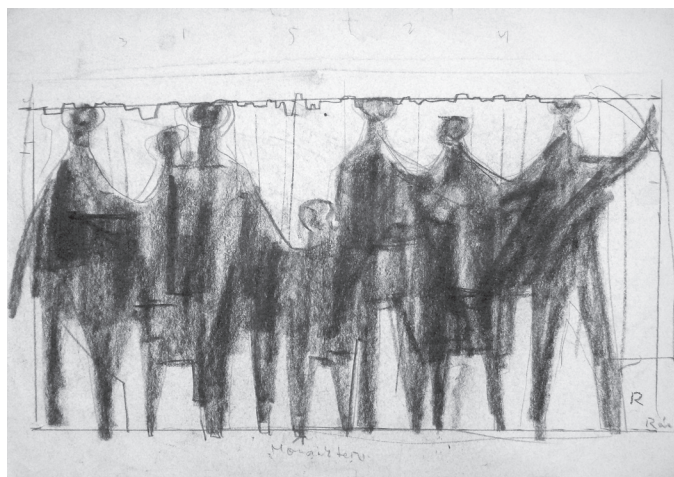
a bibliai vers valóra vált az életben. Nem volt félelem a szívemben azokban a napokban. Csak mentem, tettem a dolgomat a gyermekeimért. „Természetes” volt számomra, hogy Isten vezet.

„Csendes éj...” – énekeltük együtt áhítattal. Mindenki ismerte ezt a dalt, ha nem hazulról, akkor az iskolából vagy a rádióból. Soha nem került szóba közöttünk, hogy ki milyen vallású, de hiszem: ezek a gyerekek megéreztek a mi hitünket, azt, hogy ebben az otthonban velünk lakik az Isten, és a karácsony Jézus „születésnapja” – olyan nagy ünnep, hogy akkor nem csupán egy-egy gyerek, hanem mindenki kap ajándékot.

Kilényi Tomi így vall erről az estéről a naplójában: „Délután 1/2 5-kor lejtünk az ebédlőbe. Egy gyönyörű karácsonyfa állt, és egy asztal tele csomagokkal. Egy másik asztalon óriási bukták. És még egy asztal tele zacskókkal, amelyekben cukrok voltak. Mikor fölmentünk, megnéztem, mit kaptam. Kaptam egy kisnyomdát, egy doboz színeset, egy noteszt, egy fogport. Elhatároztam, hogy Évinek [Tomi nővére, akkor a Bérc utcai otthon lakója] viszek egy csomagot. A csomagba beraktam a kis Bibliát, mert kaptam Dolly nénitől egy nagyot, a nyomdát, a cukrot stb. és szépen becsomagoltam. Gondoltam, hogy holnap elviszem. Este sokat gondoltam Anyura.”

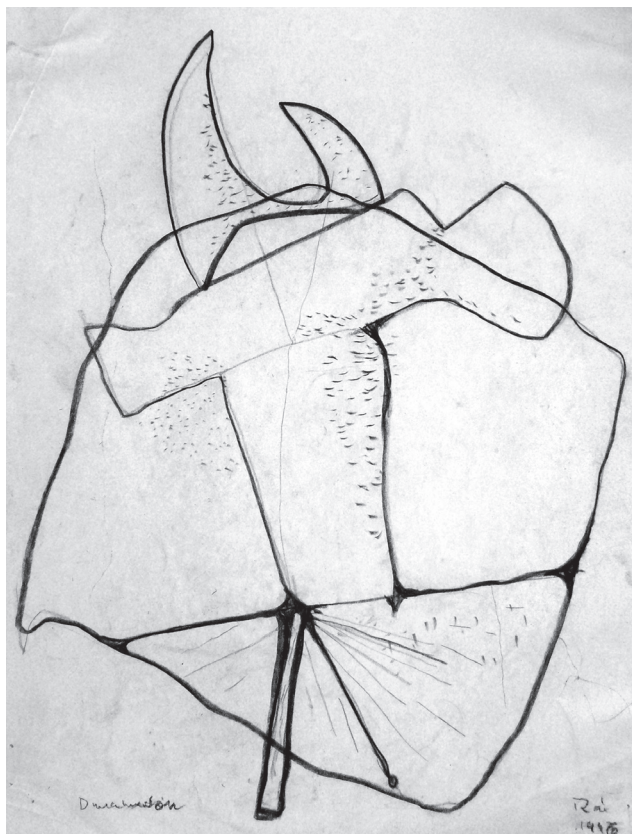
Az „éjféli” (kb. este 6 órakor tartott) miséről hazatérő házgondnok csendben félrehívott bennünket azzal, hogy egy rettenetes tank áll a Belvedere épülete előtt. Kézen fogtam a két legkisebb gyereket, Vásárhelyi Andrist és Szentmiklósi Péterkét, és átmentünk a szemközt lévő német parancsnokságra. Vittünk ajándékot is, az Andris vezetésével készült csodás betlehemet. Az épületben nyitott ajtók, szépen megterített, roskadozó asztalok fogadtak bennünket. A parancsnok megdöbbsent azon, hogy kimerészkedtünk a házból. Gyorsan megtöltött rózsaszín szaloncukorral két katonasisakot. Megígérte, hogy hamarosan meglátogat, és segíteni fog nekünk.

Közben titokban megérkezett Szeben Erzsike édesapja is, aki Baksai András néven bujkált. Már

két napja nem evett, mivel megbénult a város, és bezártak az üzletek. Az utcák mindenütt kihaltak voltak. A fővárosban gyanús csend honolt.* A „nénik”, „bácsik” boldogan hallották a híreket, mert úgy gondolták: vége a háborúnak. De mi csak szorongó szívvel hoztuk ki nekik az édességet, mazsolát, mogyorót a kamrából. Nem mertünk arra gondolni, hogy külső békét hozott a karácsony – csak azért imádkoztunk magunkban, hogy a belső békénk tartassék meg.

De hogyan is élte meg mindezeket a kis Kilényi Tomi? „1944. XII. 25. Már tegnap este nagyon hallottuk az ágyúlövéseket. Este jött a hír, hogy a János-hegy túlsó oldalán vannak az oroszok. Reggelre géppuskázást és puskázást hallottunk. Erzsi néni azt mondta, hogy nem biztos, hogy átmegyek Évihez a Bérc utcába. De azért 11 óra tájban Cili nénivel és Hansi bácsival elindultunk. Az ágyúk rettentően dörögtek. A géppuskák kattogtak. A Fillér utcán lementünk. A Széna téren azt mondták nekünk, hogy vigyázzunk, mert aknák esnek. Erre visszafordultunk, és amikor mentünk a Fillér utcán, éles süvítés, és becsap egy közeli házba egy gránát. Irtó dörrenés, az ablakok csörömpölnek, cserepek röpködnek stb. Megyünk tovább lelógó villanydrótok közt. Otthon azzal a hírrel fogadnak, hogy az oroszok kb. 200 m-re vannak tőlünk. Ejha. Délután egy üteget állítottak fel kb. 200 m-re. Az üteg a János-hegyet lőtte. Egész délután figyeltük a becsapódásokat. Éjjel eléggé lőttek, de azért jól aludtunk. Este volt az előadás.”

Én úgy terveztem, hogy 24-én a gyermekeimmel ünnepelek, és csak 25-én megyek haza a szüleimhez az Izabella utcába. December 24-ig még jártak a villamosok, és én hetente hazajártam. Édesanyámat kértem meg, hogy gondoskodjék a tiszta ruházatomról, így én teljesen a gyerekekre és az otthonra tudtam koncentrálni. A hírek hallatán éreztem, hogy most már nem tudok hazamenni. Hazatelefonáltam: édesapám még megértette, hogy a közeliünkben „vendégek” vannak, majd hirtelen megszakadt a telefonvonal. Elszakadtunk a külvilágtól, de azért még megtartottuk az előadást. Nagy sikert aratott.

Az ebédlő ablakait néhány „rekapriccs” deszkáival megmatracokkal megerősítettük. Így még 26-án is tudtunk az asztaloknál ebédelni, de vacsora után a kinti fegyverdörgés miatt egyre bizonytalanabban hallatszott az „ámen”. Az áhítat végén egyre jobban elszorult a szívünk, s a szokásos esti énekünk, az „Ó, terjeszd ki...” szívből jövő imádságunkká vált.

Nem volt többé riadó vagy sziréna – a környék csatatérre vált. A nagyok is csak óvatosan lopkodhattak az ablakhoz, hogy kívülről ne lássanak mozgást a házból. A tűzharcot egészen közelről nézhettük. December 26-án és 27-én – Kilényi Tomi naplójának tanúsága szerint – „megint nagyon lőttek. Az ágyúdörgés annyira heves volt, hogy nem szabadott fölmenni az ebédlőből. Kb. fél 11-kor két gránát egészen közelben csapódott le, úgyhogy a kis háló két ablaka betört. Mára elkezdett fájni a fogam. Este párnaharc volt”.

Ezekért a „csatákért” én titokban hálát adtam, hiszen amíg folytak, addig a gyerekek megfedkeztek a nehéz körülményekről. De azt, hogy a néhány csendes percben hol találtak olyan csodás golyókat az egyik játékhoz, nem tudtam. Csak ennek a könyvnek a kéziratát olvasva árulta el Perlusz Tomi, hogy a könyvtárszobai, megsérült velencei csillár gyöngyei voltak...

Először csak a legkisebbek ágyai kerültek le a hallba, ám december 28–29-én már a többieké is. Kisebb csoportokban zajlott az étkezés a konyhában vagy a legközelebbi asztalnál. Még lehetett játszani az ebédlőben a nagy asztal körül, de már ki kellett nyitnunk a szenespincét, és megbeszéltük a gyerekekkel, hogy sípjelre kapják a kabátjukat, és futnak a pincébe.

Egy alkalommal megéreztem a közelgő veszélyt, és így kiáltottam: „Kabát nélkül szaladjatok a pincébe – mi majd hozzuk a kabátokat utánatok!” Mire Palival, Andrissal összekapkodtuk a székek hátáról a kabátokat, és futottunk a pincébe felöltöztetni a gyerekeket, hallottuk, amint mögöttünk becsapódott egy bomba... A légnyomás kivitte a matracokat, a deszkákat, összevissza hajlította az erős vasrácsot, csörömpöltek az ablakok – de senki nem sérült meg, sőt a karácsonyfa is sértetlenül állt a

kamraajtó mellett, mintha őrizte volna az ünnep előtt érkezett ellátmányt. Sírva fakadtunk Erzsivel, amikor beléptünk.

Ettől kezdve a fa mögött lebújva hozhattuk csak ki az ételmezt, hogy ne lehessen látni a mozgást. Bizony még szegény Tomim is kikapott, amikor titokban beosont az épület legveszélyesebb részére... Nem a szaloncukrot, hanem őt féltettem, hiszen tudtam: ha mozgást látnak, lőnek. Tomi így emlékezett vissza erre a napra: „Reggel kissé összetört tagokkal ébredtem. Egész délelőtt dörögtek a becsapódások. Még este sem maradt abba. Este fenn, az emeleten lefeküdtem a hallban és elaludtam. Álomban hozott le Andris... Este, ami cukor volt a karácsonyfán, mind megettük. Másnap nagyon kikaptunk, mert egy hülye fiú elárulta. Egész nap puffogtak az ágyúk.”

Ahogy most ezeket a sorokat írom, magam előtt látom a házat körülvevő helyiségeket összekötő folyosót, ahol Erzsikével és a gondnoknővel nap-hosszat álltunk, és lehetőség szerint mozgattuk a gyerekeket. Aztán mint a sivatagi vad, amelyik érzi a veszélyt, úgy szorítottuk össze egyre kisebb és kisebb helyre őket. A gyerekek persze kíváncsiak voltak. Egy szomorú eset tanította meg őket arra, hogy nem túlzás az, amit kérek tőlük. Erzsike „András bácsi”-nak nevezett, az éhezés elől hozzánk menekült édesapja a könyörgésem ellenére is az ablakhoz ment – azonnal el is találták. Lilike és R. Gyuri rítgett bekötözni a sebét. Hansi vitte be a német

katonák segítségével egy hordágyon a kórházba – ám minden igyekezetünk ellenére másnap meghalt.

A németek egyre többször figyelmeztettek, hogy nem maradhatunk itt tovább a gyerekekkel. De nem volt hová mennünk...

Bartosné Staisny Éva

* Ungváry Krisztián Budapest ostromát feldolgozó könyvében a következő adatokat találjuk. December 24-én 13 órakor a Szépilonánál kilövik az első szovjet páncélost. 14 órakor a zugligeti villamos-végállomásról az ügyeletes Beszkárt-alkalmazott telefonon jelenti, hogy itt vannak az oroszok. Este elindulnak az utolsó villamos- és autóbuszjáratok. December 25-én 14 órakor a János-hegyre kitűzik a szovjet zászlót. (Ezt a mi házunk ablakából is jól láttuk.)

BÁTHORI CSABA

Nemlétem nyugalma

Meneteltem, komor fiúcska,
hevek és vizek alján,
hogy céloom ráférjen utamra,
ember- s alkalomadtán.

Több alkalom későn adódott,
egyre kevesebb ember,
ezért vagyok oly mélyre mosódott,
kit ismerve sem ismer

senki. Nemlétemnek nyugalma
alig fér életembe,
s kinek nem célja, csak a múltja,
az is előre menne.

De hol marad majd egy üres hely
testem, álmom lerakni?
Más lehet-e az égi pendely,
mint ez a furcsa földi?

Boldog-boldogtalan világok
tévútjain kerengek,
már a mindenben semmit látok,
s a meg-nem-születettet

minden gügyögő csecsemőben.
Olyan, mint a fenyőtű,
sötét vagyok. Voltam, vetődtem,
homályba fulladt férfi.

Meztelen vagyok, mint a holtak,
és vak vagyok, mert senki
nem lát. Csak azok látnak, akik voltak,
s tudnak látszani, játszva lenni.

Sztehlo Gábor „különleges vendégei”

1944 karácsonya előtt vagy talán a karácsony és az újév közti napokban Sztehlo Gáborhoz egyik élelemszerző „körútja” alkalmával egy szakállas, meglehetősen piszkos és elhanyagolt ruhájú férfi csatlakozott, és befogadást kért. Amikor az otthonban külsejét rendbe hozták, kiderült, hogy ő Kovai Lőrinc, a kommunista író, aki már hónapok óta bujkált a Gestapo és a nyilasok elől. Kovait különösen gondosan kellett rejteni, mert tartani lehetett attól, hogy a németek vagy a nyilasok a nyomára bukkannak.

A Légrády-villában berendezett gyermekotthon lakói végül is Kovai Lőrincnek, pontosabban Kovai orosz nyelvtudásának köszönhetően az életüket.

Az első szovjet katonák 1945. január 29-én értek a Légrády-villához: „...egy nagy robbanás kiszakította a pinceajtót és erős lőporfüst áradt be. Gyorsan az ajtó helyére ugrottam, és kiáltottam Kovainak, szóljon ki oroszul. Ő teljes erejéből kiáltott: – Tovarisz! Itt gyermekotthon van! – Közben az ajtóban lövésre tartott fegyverrel megjelent egy szovjet katona, fehér lepedővel a vállán. A pince teljesen ki volt világítva, az összes gyertyát, mécsest meggyújtottuk. Amikor a katona meglátott bennünket, jó nagyot lélegzett, feltolta prémes sapkáját a feje búbjára és mosolygott” – írta le Sztehlo Gábor.

A Kovai tolmácsolta rövid beszélgetésből aztán kiderült, hogy a szovjet járőr már éppen arra készült, hogy lángszóróval füstölje ki a házat, amelyet korábban az emeleten elhelyezett géppuskafészekből rendkívül elszántan védtek a németek.

*

A II. kerületi harcok befejezése után Sztehloék egy nagyobb és lehetőleg ép házat kerestek a gyerekek számára, így fedezték fel a Völgy utca 19. szám alatti nagy villát, Széchenyi Viktornak, Fejér megye főispánjának a házat. Ekkor a tulajdonos családjával együtt még az ostromlott Várban tartózkodott.

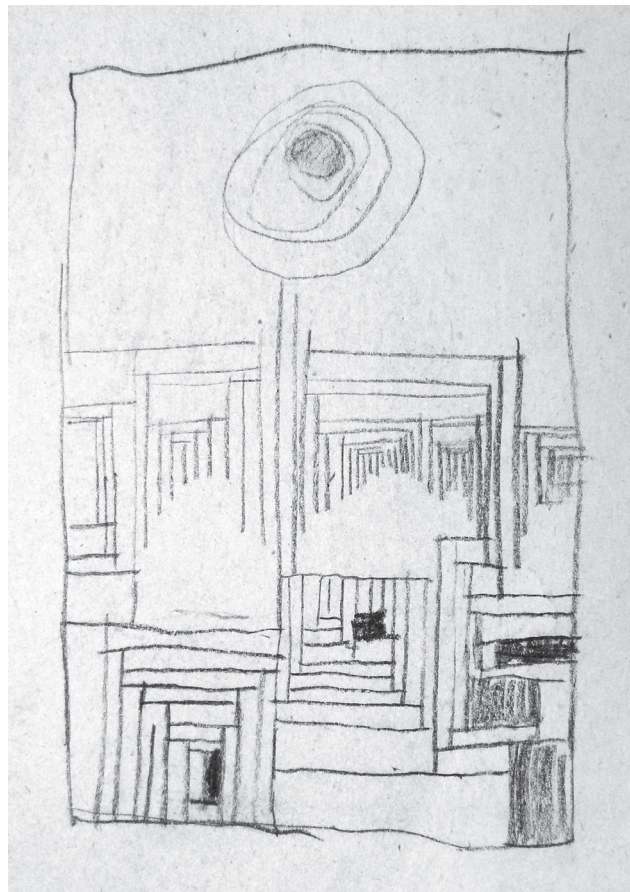
Itt csatlakozott Sztehlo munkatársaihoz „özveggy Kudarné, egy ezredes felesége, akinek férjét a németek lőtték agyon a Várban, amikor a fegyverszüneti tárgyalásokat próbálta közvetíteni, két fia egészen a Pax fönnállásáig velünk maradt.” – írta Sztehlo Gábor.

Kudar Lajos csendőrezredesről, az Államvédelmi Központ parancsnokáról részletesebben kell beszélnünk. Eredetileg a magyar királyi honvédség katonai kémelhárításának, a vezérkar hírszerző és elhárító osztályának (a Vkf.-2-nek) a főtisztje volt. Horthy Miklós katonai elitjének angolbarát csoportjához tartozott, s mint kémelhárító világosan látta

a hitleristák közelgő vereségét. Az Államvédelmi Központ parancsnokaként a honvédség, a rendőrség és a csendőrség állambiztonsági tevékenységének koordinálása volt a feladata. Azért állította ide a kormányzó, hogy a várható veszteségeket csökkentse. Kudar ezredes lényegében a kormányzó körül kialakított „kiugrási iroda külső munkatársa” volt. Az ő különleges nyílt parancsával vitte segéd tisztje, Korondy Béla százados rejtekutakon a Faragho Gábor altábornagy vezette fegyverszüneti küldöttséget a Szlovák Nemzeti Felkelés szliácsi repülőterére, ahonnan a küldöttség Moszkvába repült. Kudar Lajos megbízható csendőr tiszthelyetesei üzemeltették a Vár pincéjébe telepített titkos rádiót, amelyen kódolt üzenetekkel tartották a kapcsolatot a Moszkvában tárgyaló küldöttséggel. Az egyik kódoló és dekódoló éppen Horthy István özvegye, Edelshein-Gyulay Ilona grófné volt.

Az ezredes és megbízható beosztottjai közvetlenül is segítették az ellenállókat és az üldözötteket hamis igazolványokkal, rejtekhelyek és menekülési útvonalak ajánlásával.

A Moszkvában tárgyaló Faragho-küldöttség szeptember végén aláírta az ideiglenes fegyverszüneti egyezményt, de ennek megvalósítása – az október 15-ei kiugrási kísérlet – a német irányítással végrehajtott nyilaspuccs miatt elmaradt. A Gesta-

po és a nyilas Nemzeti Számonkérő Különítmény vérszomjas dühvel nyomozott a katonai ellenállás, így Kudar ezredes után is. Mikor sikerült elfogniuk az Államvédelmi Központ parancsnokát, és a kínvallatások nem hoztak eredményt, kivégzőosztag tett pontot a „Kudar-ügy” végére.

1945 után a tömegtájékoztatóban és a hadtörténeti publikációkban hosszú ideig agyonhallgatták a polgári és a katonai ellenállás tevékenységét, így Kudar ezredesét is, kizárólag a kommunista párt által közvetlenül irányított ellenállási csoportok tevékenységét publikálták.

Kudar Lajos ezredes a rendszerváltás után posztumusz altábornagyi rangot kapott, az ő és mártírtársai emlékére 1992-ben emléktáblát helyeztek el az I. kerületi Országház utca 28. számú házban, az egykori Belügyminisztérium épületén.

Kudar Lajos gyermekeinek 1945 utáni életútja további kutatásokat igényel.

*

A harmadik személy, akiről kiemelten kell megemlékeznünk, nem „vendége” volt Sztéhlo Gábornak, hanem a kezdetektől egészen 1945 februárjáig hűséges, bátor és leleményes munkatársa: Krámer Pál.

A budapesti harcok befejezésekor Krámer Pál az új demokratikus rendőrség szolgálatába lépett, céljuk az volt, hogy helyreállítsák a közbiztonságot, megtisztítsák a várost a bujkáló nyilasoktól és a háborús viszonyok következtében elszabadult rablóbandáktól.

„Budán egy Tárogató úti épületben alakult meg az első rendőri egység. Február első napjaiban érték el a Vörös Hadsereg harcosai azt a rózsadombi villát, amelyben a Nemzetközi Vöröskereszt gyermekotthonában mintegy nyolcvan üldözött gyermeket rejtegettek. A gondozók között volt – álnéven – Kramer Pálné, akinek férje ugyancsak hamis papírokkal éjjel-nappal őrizte a portát. Kramer Pál papírgyári munkás, katonaszökevény, furfanggal, vagy éppen határozott fellépéssel gyakran szállt szembe a razziázó nyilasokkal. És várta a percet, amikor sem neki, sem a gyerekeknek nem kell többé bujkálniuk” – írta Pintér István *Így lett végre rend* című dokumentumkötetében.

Sztéhlo Gábor naplójában több alkalommal megemlékezett Krámer Pál tevékenységéről, bátorságáról és ügyességéről. 1947. július 24-én Krámer Pált, a II. kerületi kapitányság nyomozó főhadnagyát egy elfogási akció során hasba lőtte egy Sántha Dezső („művésznevén”: Angelo) nevű gengszter. Két nap múlva a János Kórházban meghalt Sztéhlo Gábor nagyszerű munkatársa.

Laurenszky Ernő

Források:

KOVAI LŐRINC RÓL:

Sztéhlo Gábor: Isten kezében. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1984.

Benedek Marcell (főszerk.): Magyar irodalmi lexikon I. kötet (A–K), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.

KUDAR LAJOS RÓL:

Sztéhlo Gábor: Isten kezében. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1984.

Előadások a Hadtörténeti Intézetben, hadtörténeti tanulmányok (a cikk szerzőjének jegyzetei)

KRÁMER PÁL RÓL:

Sztéhlo Gábor: Isten kezében. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1984.

Pintér István: Így lett végre rend! Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1974.

A helyszínek és időpontok megjelölése a forrásokban nem mindig vág egybe. Ennek oka, hogy az itt felsorolt források emlékirat-jellegűek, valamint keletkezésükkor a tények ismerete nem volt teljes körű. Krámer Pál nevét is eltérően írja Sztéhlo Gábor, illetve Pintér István.

BÁTHORI CSABA

A számadás labirintusa

I

Karácsonykor hipp-hopp megérkezik a lélek.
Egyetlen testben akár nyolc is forgolódik.
Megszólal idegen nyelven sok néma mamlasz.
Karácsonykor mindenki gólyalábú angyal.
Egyedül lenni csak isten tud, vagy egy állat.
Születése napján még mindenki sokan van.
Csoda, hogy ilyenkor mindenki lehet minden?
Egy napi ártatlanság, nem ez-e a bűnünk?
Vagy talán nem tesz magányossá az igazság?
Nem félsz, ha hallod az ellenség nevetését?
Van egyáltalán, van olyan dolog a földön,
Ami úgy bánt, hogy érdemes a gyűlöletre?
Mit jelent, hogy számadást követel az ünnep?

II

Mert számadást kér most az idő életemről.
Azt válaszolom: idő kell a számadáshoz.
Aki számadás nélkül időt elfecsérelt,
Hogyan adhatna számot most időtlen?
Az idő meztagsadta, hogy pontosan megfizessen.
Azt mondta: a számadás meztagsadja az időt.
Így hát hiába kérek időt számadásra.
Istenem! milyen számadáshoz kell ennyi idő?
És mennyi idő kell ahhoz, hogy számot adjak?
Gondtalan éltem, elpengettem az időt.
Idő és számadás nyomaszt, és úgy halok meg,
Hogy nem tudok időmről számot adni.
Ki tudna számot adni elveszett időről?

Emlékek

A Hét Hárs mostani számában Rác András grafikai láthatók. Ezek közül jó néhányat a világháború utáni első években, a Sztéhlo Gábor szervezte Pax Gyermekotthon lakójaként rajzolt.

Szerencsés embernek mondhatom magamat, mert amikor bajba kerültem, két „Igaz Ember” is törődött velem és sorsommal: édesapám és Sztéhlo Gábor nagytiszteletű úr. Amikor 1944 telén munkaszázadomat Németországba vittek, édesapám elvitt egy otthonba, amelyet Sztéhlo Gábor nagytiszteletű úr szervezett meg az üldözöttek gyermekeinek.

Két igaz ember! Apu meg Sztéhlo Gábor! Nem sok ez egy magamfajta éretlen kölyöknek? Aki ugyan megjárta a munkatábor poklát, de tudomásul is vette, hogy a sorsa csak egy lehet: elpusztulni. Ettől szabadított meg apám és a nagytiszteletű úr. Apu, miután megszöktem a táborból, felvitt a Sztéhlo Gábor által szervezett egyik otthonba, ahol szívesen fogadtak, később az öcsém is oda került. Sztéhloval először karácsonykor találkoztam, utána már harcok voltak azon a környéken, közlekedni alig lehetett.

Édesapám anyámmal együtt a Maros utcai kórházban lakott akkor. Nem mehettek el, mert kevés orvos maradt a kórházban, a legtöbben már elmenekültek. Sztéhlo Gábor családjával, feleségével és két kicsi gyermekével együtt az egyik otthonban lakott, az ún. Légrády-villában. A környék veszedelmes volt, állandó harcok színhelye. Sztéhlo Gábor mégsem féltette az életét. Végezte feladatát, amelyet fontosnak tartott. Emberségben tartotta a pinceközösséget, és ha kellett, élete veszélyeztetésével élelmet, ruhát, takarót szerzett a gyermekeknek. Kockáztatta családjá biztonságát is, hiszen nyilasok járkáltak a környéken, és látogatták az otthonokat. E nehéz körülmények között istentiszteletet tartott, és ha szükség volt rá, temetett is.

Kiderült, hogy szüleinket meggyilkolták. Sztéhlo első mondata az volt: „ezentúl tekintsük őt apánknak” – és így is viselkedett velünk mindig.

Óriási ember volt, tele hittel, gondoskodással, előítéletek nélkül. A sok emlék közül élesen megőrződött bennem, amikor szellemileg sérült gyermekek otthonát vezette a Hűvösvölgyben. Gyakran meglátogatta a gondozottakat, s amikor belépett a terembe, az addig apatikusan fekvő gyerekek élénken integettek neki, simogatták, kiabálásban törtek ki. Ő pedig türelmesen mosolyogva beszélt hozzájuk.

Nagy szükség volna ma is „igaz emberekre”, mint amilyen Sztéhlo Gábor és az apám volt.

Rác András

Sztéhlo-gyerekek az asztal körül

Szeptember 25-én az ünnepélyes szoborleplezés után a Centrál Kávéházban ültek össze a vér szerinti és a fogadott Sztéhlo-gyerekek: hogy örüljenek egymásnak, és emlékezzenek.

Sztéhlo Ildikót és Gábort először „köztársasági”, vagyis Gaudiopolis-beli emlékeikről faggattam.

– 41-ben születtem – mondja Ildikó –, első emlékeim 5-6 éves koromból maradtak meg. A Farkastanyára még emlékszem, aztán a lányoknak új házuk lett, ott éltem egészen 9 éves koromig. Arra nagyon jól emlékszem.

– Alapjában véve nagyon szabad nevelést kaptunk – emlékezik Gábor. – Az, hogy nagy társaságban élhetett és tanulhatott az ember, motivációt is jelentett. Most érdekes találkozni régi osztálytársakkal, akiknek megvolt ugyanez a lehetősége. Őszintén mondhatjuk, hogy ugyanolyan volt a helyzetünk, mint a többi gyereknek, azzal a különbséggel, hogy nekünk anyánk és apánk ott tartózkodott az intézetben. Én 9 éves voltam, amikor kezdődött, az általános iskola első éveit ott végeztem.

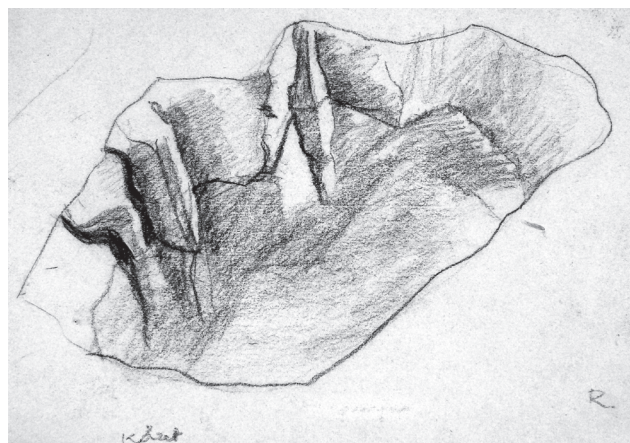
– Nekem csak gyerek-emlékeim vannak, azt hiszem, Gabi jobban megértette, hogy mi is volt a Gaudiopolis, mi volt annak a jelentősége, hogy a gyerekek maguk építhették meg az otthonukat.

– Nem volt különbség gazdag és szegény között, zsidó és keresztény között. Ebben a kis kormányzatban mindenki összetartott. És úgy voltak felosztva a feladatok, hogy igazságos legyen a hatalom.

Vajon mit szólna Sztéhlo Gábor a mai naphoz? – kérdeztem őket.

– Én azt hiszem, apu nagyon örülne annak, hogy megy a munka tovább – mondja Ildikó –, az alapítvány tevékenységének nagyon örülne apám.

– Gondolom, nagyon élvezné, hogy a barátságok növekednek, hogy a fiúk, lányok még mindig

összetartanak, hogy munkájának a gyümölcse legalább egy kicsit látható.

*

Többségében olyanokkal beszélgettem, akik 1946-ban kerültek Sztéhlo Gábor gondoskodása alá, ám dr. Gröbler András annak idején „mentett” gyerek volt. 1944 novemberében került a Bogár utcai otthonba, ahonnan 1945 januárjában, amikor az épület tűzvonalba került, menekülniük kellett. Az éj leple alatt költöztek a Lorántffy útra a Sztéhlo-rezidenciába. Visszaemlékezései szerint talán 25 gyerek lehetett ott. Gröbler András – alias Takács János Székelyudvarhelyről, anyja neve Kidl Margit – abban az időben 11 éves volt, és naplót vezetett. Feljegyzéseit ma az Evangélikus Országos Múzeum őrzi.

A háború után Sztéhlo Gábor egy nagyobb ingatlant szerzett a Völgy utcában, ahová már kétháromszáz gyereket gyűjtött össze, a következő állomás pedig a Budakeszi úti komplexum volt. Gröbler András ott azonban már csak körülbelül két hetet töltött, nem lakóként, hanem az előreküldött takarítócsapat tagjaként. Aztán előkerült az édesanyja, és hazavitte. Az élete azonban ekkor sem lett könnyebb: a korábban kisiparosként dolgozó nő szabó édesanya alig talált munkát. Ebben az időszakban ajánlotta fel Svájc, hogy gyerekeket fogad üdültetésre. Az akkor már 14 éves gyerek kérelmét korára való tekintettel elutasították, de Sztéhlo Gábor segítsége ismét célravezető volt, így 1947-ben három hónapot üdülhetett Svájcban.

A pártfogójával való újabb találkozóig aztán körülbelül 10 év telt el, Sztéhlo Gábort az öregek és fogyatékosok általa vezetett hűvösvölgyi intézetében látogatta meg. Megemlítette neki a naplóját is, amelyet legközelebbi látogatásakor kölcsön is adott. Amikor Sztéhlo Gábor Svájcba települt, csomagjai közé a napló is bekerült, csak évtizedekkel később bukkant újra elő, akkor már az Evangélikus Múzeumból. Igaz, a borítóján Bartha Péter neve szerepelt, amely nem vágott egybe a háború alatt viselt hamis névvel sem. Amikor aztán alkalma nyílt megnézni ezt a naplót, a már legépelte és fénymásolatban megmaradt lapokon a saját egykori szövege köszönt vissza. Azóta az egykori gyerek feljegyzései több Sztéhlo-kutató számára értékes forrásanyaggá váltak.

Az eltelt évtizedek alatt Gröbler András elvégezte a gimnáziumot, az egyetemét és vegyész lett, 35 éven keresztül kutatói munkát végzett. A rendszerváltást követően 2002-ig dolgozott a Környezetvédelmi Minisztériumban, onnan ment nyugdíjba.

*

A Centrál egyik asztalánál kisebb társaság beszélgetett kedélyesen. Egyik tagját, Sárközi Mátyást,

régóta ismertem, hiszen évről-évre találkoztam műveivel a könyvhéten vagy a könyvfesztiválon. A ma Angliában élő író 1946-ban került a Sztéhlo vezette otthonba.

– Mint félárva kerültem a Sztéhlo-intézetbe. Édesanyám egy irodalmi folyóiratot szerkesztett, könyvkiadással foglalkozott. Nagyon örült, hogy két fiát elsütötte a Sztéhlo-intézetbe, és nem voltak láb alatt, amikor ő mindenféle sokkal fontosabb irodalmi dologgal volt elfoglalva. Féltestvér bátyám, Horváth Ádám felkerült az intézetbe, és annyira jól érezte magát a zöldben odakint Zugligetben és a Budakeszi úton, hogy a nyári szünetben sem volt hajlandó hazajönni. Ő a tenispályát élvezte, én pedig Gábor bácsi atyai gondoskodását, hiszen eléggé elhanyagolt félárva kisgyerek voltam. Szerencsére a Farkastanya nevű épületbe kerültem, méghozzá az „elithálóba”, a Vakond hálóba, tizedmagammal, köztük Sztéhlo Gabival, az igazgató úr fiával együtt. Itt, az egykori Mautner vadászkastélyban, egy gyönyörű szép park kellős közepén töltöttem a gyermekkoromat. 1946-tól 51-ig voltam az intézet lakója, egészen az intézet végső felszámolásáig.

Később az ún. Sztéhlo-gyerekekkel igyekeztem tartani a kapcsolatot. Meglepő sokan kerülünk Angliába. 1956-ban Budapestről én is oda menekültem, és ott fedeztem fel számos Sztéhlo-gyereket. Angliába került például Tarnói Péter, akiből jól menő üzletember lett, aztán Svéd Gyurka, aki otthagyta a gimnáziumi tanulmányait, és sikeres szakács lett belőle. Volt az intézetnek egy kis leányszakasza is, közülük egy Neményi Innon ne-

vezetű leányka nevelkedett Angliában. Ő később a cambridge-i egyetemen doktorált. Úgyhogy mi tartottuk a kapcsolatot. Külön érdekesség, hogy amikor már kialakult az életünk, és megtollasodtunk, a szörnyű angol nyarak elől Dél-Franciaországba menekültünk, ott vettünk egy kis parasztházat. Már tíz éve megvolt ez a ház, amikor kiderült, hogy onnan 10 kilométernyire Sztelhlo Gabiéknak is van egy nyaralójuk. Akkor felelevenítettük a kapcsolatot, és összejártunk – meséli Sárközi Máttyás.

Az asztaltársaság tagja Kostyár Sándor is, aki Sztelhlo-rokon, ő ifjabb Gáborral járt egy iskolába. Mindketten Svájcban találták meg második hazájukat, Magyarai Kosztyea István pedig Innsbruckba került:

– Oda egyetlen paxos [ti. a Pax Gyermekekothon egykori lakója] sem jött. Tulajdonképpen csak mostanában, úgy másfél éve elevenítettem föl a kapcsolatot a régi paxosokkal, amelyet azonban Gábor bácsival soha nem vesztem el: ő esketett össze bennünket a feleségemmel Salzburgban.

– Én az 1946-47-es elemista éveimet töltöttem a Paxban, szintén Gábor bácsi védnöksége alatt – folytatja negyedik beszélgetőtársam, Imre Géza –, abban a borzalmas lepusztult háború utáni világban. Apám hadifogságban, anyámékat kibombázták. Szóval abszolút rászorultam erre a támogatásra. Hihetetlen: még nem voltam hatéves, amikor elkezdtem iskolába járni. Egyetlen mentségem volt, hogy a fölöttem lévő osztályban az unokabátyám, a kis családom ott volt már, úgyhogy ő vezetett be az-

tán a tábori élet rejtelmébe. A fűtés nélküli boldog Zerge-lakban sikerült az első meg a második évet is eltölteni. Feledhetetlen élményeket őrzök, jókat és rosszakat. A rosszak, hogy emeletes ágyak voltak, és ha az ember az alsóba került, akkor a fölők mindig lepisílték őt.

Aztán a köztársaságra terelődött a szó.

– A Gaudiopolis köztársaság akkor alakult, amikor én odakerültem 46-ban – mondja Sárközi Máttyás. Emlékszem, épp tüntetés és sztrájk folyt, mert az egyik tanárunk, Rákosi Zoltán – aki nem volt rokona a kommunista diktátornak, és irodalmat tanított –, éppen szakállt növesztett. Az egész iskola azért tüntetett, hogy Rákosi tanár úr vágassa le a szakállát. A demokratikus jogainkat gyakoroltuk.

– Én polgármester voltam a Farkastanyán akkoriban – mondta Magyarai István, aki akkori intézkedéseiből semmire sem emlékszik.

– Én hétéves voltam akkor, s bátyám, a nálam hét évvel idősebb Horváth Ádám volt a kultuszminiszter – folytatja Sárközi Máttyás. Ők kaptak egy külön házat, amelyet deszkából építettek nekik. Ott lakott a kormány. Már nem emlékszem, hogy kik voltak a tagjai, de az egyik Weingruber Pista volt, a híres városligeti Weingruber vendéglő tulajdonosának a fia, ő kereskedelmi miniszterként szolgált Gaudiopolis államában. Azt még megemlítem, hogy sokkal később – már újságíróként dolgoztam a Szabad Európa Rádiónál Münchenben – felkerestem Gábor bácsit Hohfluh-Haslibergben, ahol akkor frissen kinevezett lelkészként szolgált. Elmondta nekem, hogy amikor kijött Svájcba, azon gondolkozott, maradjon-e vagy sem, helyette azonban ezt a Jóisten elintézte: olyan erős szívrohamot kapott, hogy hónapokon keresztül kórházban fektet, és már szó sem lehetett arról, hogy visszatérjen Magyarországra. Féllegálisan kint maradt. Az egyház felkarolta, és egy református gyülekezetbe került. Svájcban nincs különbség, minden protestáns gyülekezet egyforma. Ő mondta, hogy nem tud svájci dialektusban prédikálni, ám megnyugtatták, hogy prédikálni csak a hochdeutschul lehet. Mikor meglátogattam, láttam, hogy milyen népszerű a faluban. Végigsétáltunk a főutcán a gyönyörű, festői hegyi faluban. Az asszonyok kijöttek – nagyon szerették Gábor bácsit, aki fess ember volt, úgy nézett ki, mint egy amerikai filmszínész –, elkezdtek svájci népszerűséggel beszélni hozzá. Gábor bácsi csak mosolygott, veregette az asszonyok vállát, s mondta: olyan aranyosak, de egy bűdös szót sem értek.

A visszaemlékezések hevében azt kérdeztem beszélgetőtársaimtól, hogy ennyi év távlatából vajon milyen érzések bukkannak fel bennük leginkább, emlékeikben mennyire szépülnek meg a világháború borzalmai?

– Egy nagyon vad sziget közepén a szeretet uralkodott – mondja Imre Géza –, és ez fantasztikusan

megmaradt a sok szörnyűség és a sok eltelt év után is. Ha hatvan év távlatából meggondoljuk, hogy egy ember annyi borzalom közepette annyi szeretetet tudjon adni, annyi örömet tudjon okozni a gyerekeknek, egészen elképesztő. Ahogy felépítette, ahogy szervezte, nem erőszakkal, hanem szeretettel csinálta ezt az egészet! Én sok mindent akkor kisgyerekként nem vettem észre, sok minden csak később tudatosodott bennem. De ma is a legnagyobb szeretettel gondolok Gábor bácsira.

– Én hasonlóan – folytatja Magyar István. Laktam én még internátusban Sárospatakon is, de soha ilyen jó helyem nem volt, mint nála.

– Én rokonként tudok nyilatkozni. Ne beszéljünk mindig a rosszról. Ugyan nem folyik vér, de vért izzadnak egyesek ma is. A legnagyobb pozitívum a szeretet, amelyről ő prédikált annak idején, és ami nagyon sok ember között mind a mai napig fennmaradt – zárta le a beszélgetést Kostyár Sándor.

Veres Emese-Gyöngyvér

Kedves Laci

Külföldön voltunk 2 hétre és most hazaérkezésünk után sietek válaszolni e-mail-edre.

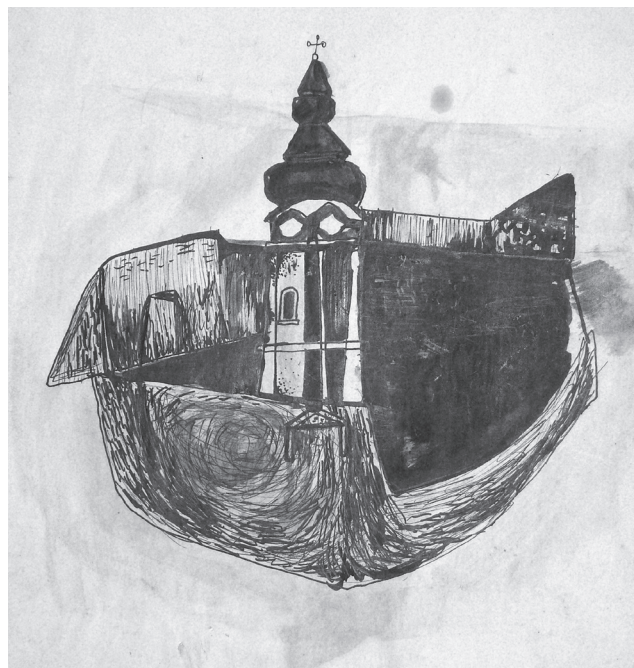
Sajnos nincs magyar szövegem Apámtól, mindent elküldtem az Evang. Muzeumba, ahol megőrzik az emlékeket. Miután itteni családukból senki nem tud magyarul, ezt találtuk a legjobb megoldásnak.

Köszönöm szépen, hogy Edesapám emlékét őrzitek és ápoljátok. Ha lehet, jövőre elmegyünk Magyarországra és szívesen látogatnánk gyülekezeted.

Aldott adventi időt és szép ünnepeket kívánunk és Isten áldását munkádra szeretettel

Sztechlo Gábor és családja

(A fenti levél 2009. november 29-én e-mailen érkezett Donáth László címére.)

BÁTHORI CSABA

Újabb átváltozás

Mi voltam én? Mik vagytok? Mi az ember?
Jékely Zoltán: Madár-apoklipszis

Ahogy a fény kel, még a rácsok
is ragyognak, violinkulcsot
küldve a halvány csillagoknak:
mintha égen feküdnének a holtak.

Ahogy reggel, még vigyázzban
álomtól sajog, zúg a vállam,
s kilököm lábam, ki a földre,
mintha járhatnék mindörökre,

és benyithatnék a kilinccsel
oda, hol nem fogy el a reggel,
és ősszel és ágas tavasszal
színnel és szívvel rakva asztal,

nem is valami földöntúli
huzat húz, hamis boldog holmi,
hanem egy intés ér, kihívás
hallszik, vegyem a göncöm mindjárt...

Mi voltam? Voltam? Mi az ember?
Mind visszánő a félelemmel
kicsikorba, ahol a sorsa
okát kioltva elsodorja,

s mire földre, istenre készen
megjelenne földön és égen,
árnyéka, szárnya rég lehagyta,
egész gyötrelme csak legenda,

s a túlon túli síkvidéken
rengő kékséggel semmiképpen
megvillan egy villám alakzat,
talán csak széle a magasnak,

vagy ahogy hosszan vélekedtünk,
most semmiképp hisz a testünk,
valamit átad, ami semmivé lett,
egy elfüstölgött örök élet –

és akkor kell majd tényleg lenni,
amikor már mindenki senki,
és saját semmisége szárnyal
világossággal, éjszakával

egyszerre és már mindörökre
égi időszakokra törve,
vagy csak mint piros almaálom,
gyümölcs a felhők kosarában.

Tanulható-e a demokrácia?

Göncz Kinga, akkori ifjúsági, szociális, családügyi és esélyegyenlőségi miniszter aszszony izgalmas rendezvényre invitált 2005. május 28-ára. *Tanulható-e a demokrácia?* címmel találkozót kezdeményezett, amelyre két generáció ifjúsági önkormányzatának képviselőit, vezetőit hívta közös beszélgetésre.

A jelent Orosháza, Ózd és Bordány ifjúsági önkormányzatának vezetői képviselték, az idősebb generáció tagjai pedig 60 évvel ezelőtt a Gaudiopolis polgárai, vezető tisztségviselői voltak. Mielőtt a találkozóról és a címben feltett kérdésről adnék összefoglalót, szeretném e pedagógiatörténeti különlegességet, a Gaudiopolist bemutatni.

Az Öröm városa – Gaudiopolis – 1945 szeptemberében alakult a Jó Pásztor Bizottság által működtetett gyermekotthonban Budapesten, a Budakeszi út 48. szám alatt. Ki vagy mi volt a Jó Pásztor Bizottság? A válaszért időben még korábbra, 1942-ig kell visszamennünk. A bizottságot a református egyház hozta létre keresztény hitre tért és munkaszolgálatra küldött zsidó származású hívei családjának a segélyezésére, támogatására. A Jó Pásztorhoz az evangélikus egyház is csatlakozott. Amikor 1944-ben a német megszállást követően nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar zsidók üldöztetése fokozódik, s nem kerülhetik el a munkaszolgálat, a deportálás, a haláltáborok sötét árnyát és borzalmait, nagyszabású mentési munka indult meg. Az akció fő szervezője Sztéhlo Gábor evangélikus lelkész lett, aki 1944 októbere és 1945 februárja között a Nemzetközi Vöröskereszt támogatásával 26 otthonban közel 1700 embert mentett meg.

Sztéhlo Gábor neve, ahogy a róla készült film címe is tanúsítja, összeforrott a *gyermekmentő* megjelöléssel, és bár itthoni elismerése megkésett, 1972-ben a Jad Vasem Bizottság az Igazak érdemével tüntette ki, és a jeruzsálemi Igazak kertjében fa emléket.

A háború alatti mentőmunka nem fejeződött be Budapest és az ország német megszállás alóli felszabadulásával, hiszen – ahogy ezt a *Valahol Európában* című filmből jól ismerjük – a család, az alapvető egzisztenciális biztonság hiánya miatt sok gyerek és felnőtt hányódott a háború pusztította országban. Sztéhlo Gábor egyesítette az otthonokban maradt és a hozzájuk csapódó gyerekeket, és új honfoglalásba kezdett. A napról napra növekvő csapatnak – Pasaréti úti és Völgy utcai állomások után – a Budakeszi úton a Weisz és Mautner családok birtokain található villalakások nyújtottak otthont, egészen az 1950. január 7-ei államosításig.

A Jó Pásztor Bizottság 1946-ig támogatta a gyermekotthon működését, ezt követően a fenntartásban a Pax Magyar Szociális Alapítvány segítette Sztéhlo Gábort. Mert a gyermekotthon igazi motorja, vezetője ez a csodálatos, hitében elkötelezett ember volt, a legtisztább, mindenkit befogadó jézusi szeretettel. Nem kérdezte „honnan jössz?“, csak azt, hogy „szükséget szenvedsz-e?“. „Ha igen, akkor étel, ruha kell neked, fedél a fejed fölé“. Ha ezt sikerült biztosítani, akkor jöhetett a munka, játék, tanulás, lelki gondozás. Ez a magyarázata, hogy a gyermekotthonban megtalálhatók voltak a társadalom szélső pólusairól jövők, zsidók és keresztények, kommunista vagy éppen üldözött hortysta családok gyermekei.

A gyermekotthonon belül megalakult Gaudiopolis gondolata már az ostrom idején, a pincében, a jövőről folyó beszélgetésekben megfogant. Egy korabeli film, az amerikai *Fiúk városa* is csiklandozta a fiúk fantáziáját. De ha Sztéhlo Gábor életét valójuk, ő is értékes példával szolgált, hiszen az általa szervezett evangélikus népfőiskolákon – a finn népfőiskolai mozgalom gyakorlatát követve – önkormányzatot hoztak létre és működtettek.

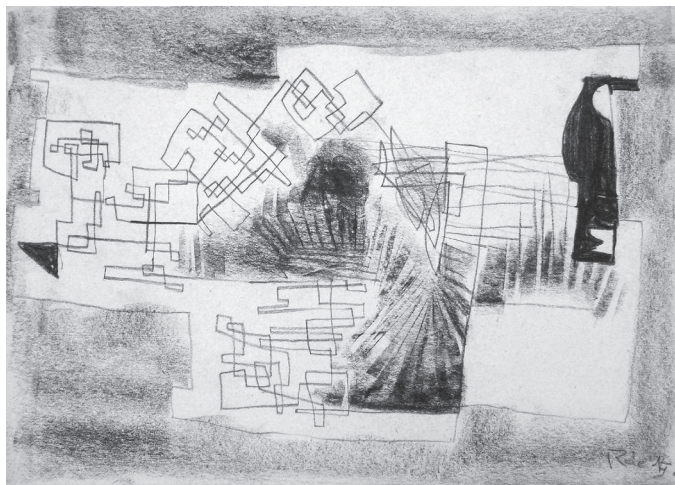
1945 szeptemberében az önkormányzat megalakítására a gyermekotthon iskoláját vezető igazgatót, Szőke Balázs sárospataki tanárt kérte fel. Ki tudja, a pataki református kollégiumban működő „Szeretettelva” talán szerepet játszhatott a névadásban.

De nem feledkezhetünk meg a történelmi helyzetről sem. A diktatórikus rendszerektől nyögő Európa 1945-ben a polgári demokrácia intézményrendszerébe vetett hittel készült megújulni.

*

Milyen üzenete lehet egy 60 évvel ezelőtti, polgári demokratikus elveken nyugvó önkormányzat képviselőinek a mának? A hozzászólások alapján a válasz az alábbi gondolatokkal foglalható össze.

Az önkormányzatiságnak akkor van értelme, ha valódi, hús-vér problémák megoldására szerveződik. Sztéhlo Gábor az otthon vezetésének minden-

napi gondjait osztotta meg a gyerekekkel. Teljes felelősséggel vettek részt életük megszervezésében, sokszor az ő leleményük, vállalkozó szellemük oldotta meg az alapvető ellátás, forrásteremtés gondjait. Tűzelőszerzés, fakivágás, élelmezés, beszerzés, iskolaépítés, út- és sportpályaépítés, valamint a szórakoztatás, versenyek, játékok szervezése volt feladatuk. Az önkormányzat önállóságot, önismertet és ezzel önbizalmat adott tagjainak, olyan szabadságot, amely fegyelemmel, felelősséggel és bizalommal párosult. Megélhették a felnőttekkel az egyenrangúságot, a saját hasznosságukba vetett hitet.

A munkavégzés kötelezettsége mindenkire kiterjedt, felelősséget és lehetőséget adott egyszerre. Pontos nyilvántartást – az állampolgársági könyvben – vezettek, amellyel javakhoz, pénzhez (Gapo-dollárhoz) juthattak a polgárok.

A működés kereteit is ki kellett alakítani. A lakóhelyekre, szobákra, házakra szerveződő előljárásságok, a választott kormány, az alkotmány, a büntetőtörvénykönyv, a népribun (ma ombudsmani) rendszer beleszólást, védelmet, demokratikus jogokat és kötelességeket fogalmazott meg. A viták – amelyek természetesen voltak –, az igazság összetett voltát világították meg, soha nem egymás megsemmisítésére irányultak. Valódi toleranciát és szolidaritást élhettek meg a Gaudiopolis lakói, biztonságot és szeretetet, amely nélkül nem lehet egészségesen fejlődni.

Valamennyi egykori „Gapo-polgár” hozzászóló megfogalmazta, hogy a közösségért érzett felelősséget vitte magával Gaudiopolisból, azt az élményt, hogy van értelme dolgozni, a közösségért felelősséget, munkát vállalni.

*

A napjainkban működő ózdi kamaszparlament a munkanélküliség sújtotta térségben alakult meg, nehéz körülmények között, a felnőtt generáció legnagyobb elkeseredettsége idején szerveződött, és e nehéz körülmények között mert a jövőről álmodni. Vezetői is a legfontosabb problémák megoldására vállalkoztak. A jövő motorjaként az uniós csatlakozásról szóló tájékoztatásában, a környezetvédelemben, a szabadidő eltöltésében és a hagyományörzésben vállaltak úttörő szerepet. A Szeged közeli Bordány ifjúsági önkormányzata is a legégetőbb helyi problémák megoldásában vállalt kezdeményező szerepet. A falu fiatalokat megtartó képessége érdekében a modern technikát (internet) mozgósítják, sport- és kulturális rendezvényekkel, újság-szervezéssel és -szerkesztéssel mutatnak jó példát. Választási rendszerükkel a 12–25 éveseket mozgósítják. Érdekes, hogy ők is kitalálták a munkával szerezhető belső pénzt, a bordányi koronát. Az orosz ifjúsági önkormányzat képviselői is hasonló

sikerekről számoltak be. Érdemes kiemelni, hogy nem iskolára, hanem lakóközösségre szerveződve, „civil” kezdeményezésként működnek e fiatal demokráciák.

A három mai önkormányzat jelenlevő képviselői megilletődve hallgatták az „öreg” beszámolót. A bordányiak meghívásukkal is jelezték, szeretnék folytatni a beszélgetést, megerősítette őket munkájukban az idősebb generáció tapasztalata, hite a demokráciában.

Mindezek alapján azt gondolom, egyértelmű a válasz a feltett kérdésre: minden gondja, terhe és nehézsége ellenére tanulható és tanulandó a demokrácia. Meg kell élni, gyakorolni. És a jó példát meg kell mutatni, mert erősít egyént, közösséget egyaránt, és talán hitet is ad elvadultan politizáló világunkban.

Merényi Zsuzsanna

a Sztehlo Gábor Gyermek- és Ifjúságsegítő Alapítvány kuratóriumi elnöke

BÁTHORI CSABA

Találós

Sokat tudok, sokat merek,
mint egy kabinosfiú,
mint a női szerkezetek,
szeles vagyok, hangos, hiú.

Beapadt már ádámcsutám,
pulzusom nyolcvankilenc,
lassan megszeretem anyám,
ki tudja, kiből mi lesz.

Az élet – ez a jobb eset –
ma csak együttműködés:
csak kenyér- és tortaszélet-
vágásra szolgál a kés.

Én nem tudom, az ágaim
hegyén melyik a fontosabb,
lombom-e vagy sárga szín
vagy a gubbadó madarak.

Fa vagyok, vagy egy hehezet,
lélek, vagy csak egy mirigy,
vagy egy nyikorgó kerevet,
vagy egy kínos, kurta ügy?

Megszült-e egykor vagy kitalált
egy megszakított anya?
Láttam, képzelem Hannibált,
vagy én voltam a lova?

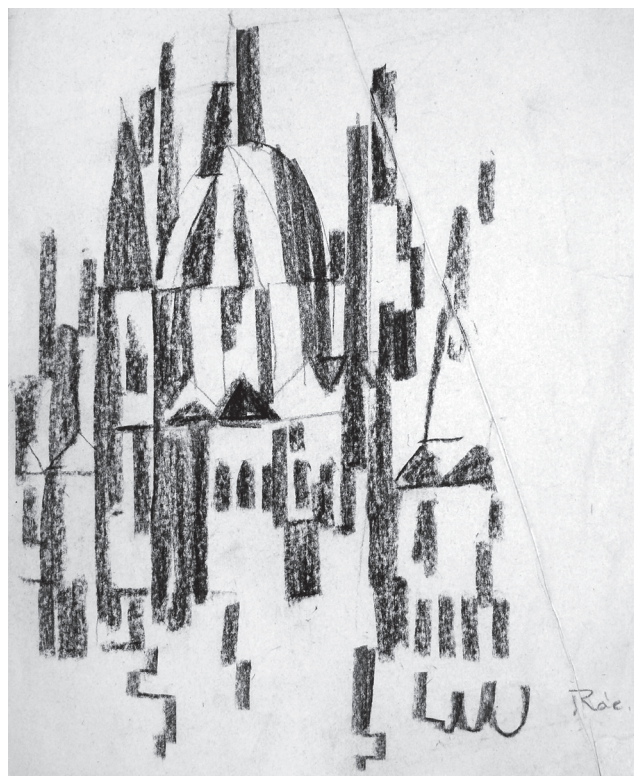
Minden lehet és nem lehet.
Okos, bolond, aki él.
Ami egyszer megeshetett,
az ezerszer visszatér.

Gaudiopolis él

Mindig és következetesen kitértem a lehetőség és a feladat elől: nem akartam Sztehlo Gáborról írni. Nem tudok róla semmi újat mondani – gondoltam –, s a személyiségéhez méltó stílust sem találok. Az utolsó ötlet, mintegy menekülési útvonalként tűnt fel: a levélrészletek összegyűjtése és közlése. Az elmúlt évtizedekben még életében, de azután távoztát követően is leveleket írtam neki. Öröknyre utalva, olyasféle „egyperces” vitairatokat. Bíráló észrevételeket, örömeiket és keserű csalódásokat vetettem papírra. Aztán soha nem küldtem el őket. Mert valóban, ebben a műfajban sem tudtam újat mondani, semmivel nem szolgálhattam, amit ő nem tudott volna az én üzenetem nélkül is. Hogy most mégis utat tört magának bennem az elszántság, annak nehéz a pontos okait feltárni, meg nem is szükséges. Két fogalomról kell szót ejtenem: bizalom és adósság.

Előre kell bocsátanom, nagyon fiatalon ismerhettem meg Sztehlo Gábort, s most, nagyon idősen, már-már szemérmetlen mértékű túlélőként írok róla, vagy mégiscsak inkább neki. Az eddigiekből is nyilvánvaló: nem tudok róla újat mondani. Személyiségét, a szeretethez, az evangéliumhoz, urához, Jézus Krisztushoz fűződő bizalmi viszonyát sokan elemezték, értékelték.

A bizalom, amelyről én szeretnék szót ejteni, az valójában róla szól. Arról, amit ő ébresztett másokban. Leginkább a kiszolgáltatottakban, a rá utaltakban. Amikor megismertem, magam is ilyen voltam. Addig megélt 12 évem alatt még soha nem

találkoztam olyan emberrel, akiről első látásra az jutott az eszembe: ebben meg lehet bízni. Pedig akkoriban már felelős döntéseket kellett hoznom a testvérem és a magam, sőt, olykor édesanyánk védelmében. De most ez nem az én történetem. Hogy megértsék, miről van szó: nyugalmat árasztott. Hihető vagy sem, bár nem láttam, tudtam, hogy belépett az otthon kapuján. Azt éreztem, s nem csak én, hogy kicsit megpihenhetünk. Míg itt van, nem érhet baj senkit. Azóta, sok évtized során, a bizalom és a megbízhatóság kontextusában nem kell példák után kutatnom, ő mindig az eszembe jut.

Az adósság dolga már nem ilyen egyszerű, nem ilyen egyértelmű. Utaltam rá – s ha nem tettem volna is – közismert, a 100. születésnap eseményei, sok derék ember őszinte törekvése sokat törlesztett. Még az amúgy álszentek és kenetteljes modorúak is igyekeztek tekintettel lenni arra, hogy Sztehlo Gáborban fikarcnyi álszentség és kenetteljesség sem volt. Egyházi és világi főméltóságok ügyes bokázását látva akár elégedett is lehettem volna. Nehezen volt azonban elhessenthető az alattomos gondolat, hogy míg köztünk volt az ünnepelt, addig csak az adósság halmozódott, és a törlesztésben még reménykedni sem lehetett igazán. Talán megbocsátható, hogy most, amikor az öröm és az elégedettség virágait is csokorba köthetném, a keserűsebb emlékeknek is szentelek egy gondolatot. Remélem, nem lesz olyan, aki ezt illetlennek, netán tisztességtelennek tartja. (Most legyünk őszinték: a sikeres adósságtörlesztés alig néhány elszánt ember elkötelezett küzdelmének az eredménye.)

Egyszóval örülhetünk utcanévnek, méltó sírhelynek, emléktáblának, köztéri szobornak... De aminek bizonyos, hogy ő is örülne: Budapesten ismét van Gaudiopolis. A továbbélő szeretet, a megváltott ember manifesztuma.

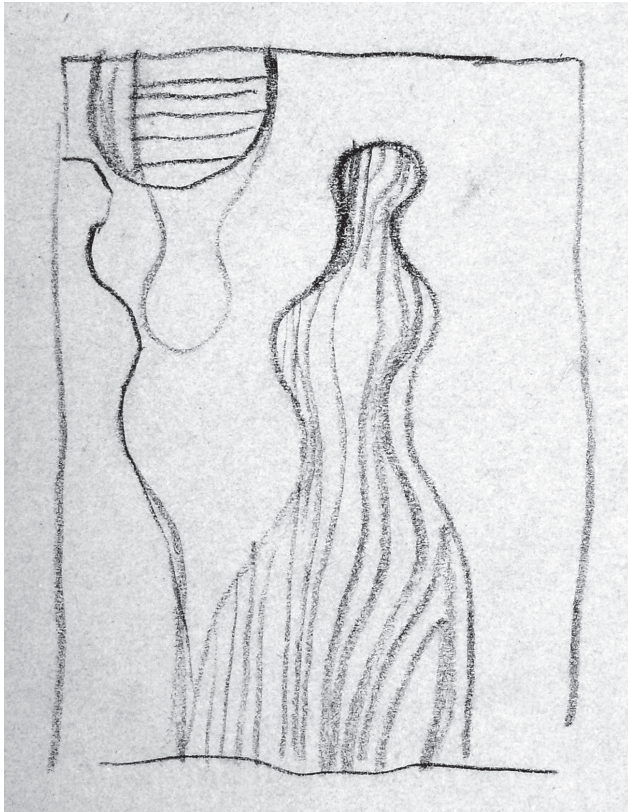
Mostanában, de különösen a 100. születésnap kapcsán megint csak kiderült, hogy az erkölcsi tőke, amelyet Sztehlo Gábor rövid pályafutása során felhalmozott, kimeríthetetlen érték.

Utódaink bűnünkül róhatják fel, ha nem építünk erre a tőkére. Ha nem álljuk útját a gyűlölet új meg új hullámának, ha nem némítjuk el a náci beszéd megszállottjait, a nyilas hordák újra itt masírozó osztagait, ha a széplelkekre hallgatunk, akik kiállnak a gyilkosok szólásszabadsága mellett. És amikor Voltaire-re hivatkoznak, emlékeztessük őket arra, hogy ő végül is a szelíd Rousseau-ra utalt, amikor azt mondta, „egy szavával sem értek egyet, de mindhalálig védem jogát, hogy elmondhassa”.

Hazánkban most nem erről a „hitvitáról” van szó. A mindenféle fasiszták régen eljátszották jogukat gondolataik kifejtéséhez. Elhallgattatásukra kötelez Sztehlo Gábor emléke.

És Gaudiopolis megmaradása.

Frenkl Thurzó Tibor

BÁTHORI CSABA

A földkörök között

Egy sarok, egy szállás, ennyi az ég is
a sírban repülőnek. Több talán?
Foltok, okádék, üres átalány
az öregkor. Jég a tűz, mégha ég is.

Viszi csontom a föld, boldog helyemre
sodor a hús szél. Mindenhol magamra
találok, már otthonom minden kamra
vagy kis embertelen felületecske.

Nem is tudnék itt többé jót keresni
vagy csupán lenni több ember között.
Egyre sűrűbb az evilági semmi.

Megtörténtem? Vagy csak a földkörök
között megestem? Anyám és egy isten
adta lennem, hogy anyám ne veszítsen.

Áldott a bátrak emlékezete

2009. szeptember 25-én a Deák téri evangélikus templom népes gyülekezete, világiak és egyháziak, ifjak és felnőttek – köztük Sztehlo-gyermekek, a vér szerintiek, a mentettek és a befogadottak – születésének 100. évfordulóján Sztehlo Gáborra emlékeztek. Ekkor avatták fel Vigh Tamás Sztehlo-emlékművét. Schweitzer József és Donáth László ott elhangzott beszédének szerkesztett változatát közöljük.

Igen tisztelt püspök urak, kedves gyülekezet, szeretett egykori sorstársaim és barátaim!

Az élettől megváló Mózes a róla elnevezett 5. könyv végén búcsúzik feladatától, küldetésétől, életétől, övétől. Többek között ezeket a mondatokat helyezi a szívére: „Zöchor jömot ólám – emlékezzél régmúlt időkről” és „értsétek meg az esztendők tanulságait nemzedékről nemzedékre” (5Móz 32). A Szentírás a lelkünkre köti a történelem tanulmányozását, de többet is kíván tőlünk: a történelem megértését kéri.

Tanulmányozni még csak tanulmányozzuk a történelmet, vannak azonban történelmi korszakok, amelyeket józan ésszel nem lehet megérteni. S hiába tanulmányozzák ma is, józan ésszel nem lehet megérteni, hogy 1944. március 19-e után, amikor a német hadak megszállották Magyarországot, a magyar kormány saját alattvalóit kiszolgáltatatta halálos ellenségeinek. 1944 nyara: a vidéki zsidóság, az akkori törvényeknek nevezett törvénytelen-ségek által zsidónak minősülő magyar állampolgárok elhurcolása a haláltáborokba. Érthetetlen, hogy egy kormány idáig züllött, de még érthetlenebb és még rettenetesebb, ami 1944. október 14-e után történt. A tiszti kardbojtra oly kényes tisztikar zöme elárulta legfőbb hadurát, s ez a gyönyörű főváros vérfürdővé változott. Igen, vagyunk még élő tanúi ennek. Gyilkolt a kard, a szomjúság, az éhség, húsvontat tigrisek fogai tépték – mondja a héber költő, és a magyar fővárosban ez valóság volt.

Voltak itt elvetemültek, rablók, gyilkosok, voltak itt derék emberek, akik a látottaktól és tapasztaltaktól belsejünkben megrettenve otthonaik falai közé húzódtak, és voltak kevesek, akik megértették a kor parancsát, hogy cselekedni kell. Közöttük is az elsők között foglal helyet egy evangélikus lelkész, akinek a nevét azok is megtanultuk, akik nem ismertük: Sztehlo Gábor. Hiszem, hogy bibliai hite és tudása adta néki az erőt. Mert a Talmud erre is tanít: „Él malé rachamim... – ha megbontják a tórát, ha tönkre akarják tenni az isteni parancsolatokat, akkor van itt a cselekvés ideje”. Tönkretették a ne ölj parancsát, tönkretették a felebaráti segítség

parancsát. És Sztehlo Gábor azok közé tartozott, akik az idő parancsát megértették, és akiknek volt bátorságuk cselekedni. Ennek a cselekedetnek az értékét nem lehet eléggé becsülni, különösen azoknak, akik a rettenet tanúi voltak. Márpedig 1944. október 15-től az egész főváros felszabadulásáig, '45. február 12-ig vér folyt a pesti utcán, és aki megpróbálta, hogy ezt a véráradatot megállítsa, halálos veszedelemnek tette ki magát.

Kedves látogatóm volt tegnap, derék, egyszerű, nem zsidó ember. Érdeklődésére elmondtam, hogy módombá állt ezt a gyönyörű szobrot, amelyet ma felavatunk, megtekinteni, és röviden elmondtam neki mindazt, ami ezzel a szoborral kapcsolatban tudható. És ez az egyszerű ember, akit sem vallása, sem családja, sem életkora nem köt azokhoz az évekhez, aki nem is tud sokat ezekről az időkről, azt mondta: „te jó isten, ez az ember minden pillanatában az életével játszott”. Igen, mi, akik most itt vagyunk, fáradtan és öregen, teljes erővel mondjuk: ez az ember és a hozzá hasonlóak az életükkel játszottak.

Hálát adok Istennek, hogy voltak ilyen gyermekei, akik tudták és merték a Biblia parancsát a korparancshoz igazodva megérteni, akik tudtak és mertek cselekedni. A zsidó imádsággal szólva: „Irgalmas Isten, fogadd továbbra is a porrészeket túlélő lelkét Sztehlo Gábornak, a te szolgádnak, fogadd továbbra is a te kegyelmedbe, az örök élet házába. Áldott legyen az ő neve, és áldott legyen Sztehlo Gábor emlékezete! Ámen.”

Schweitzer József

*

Mindenekelőtt az öröm alkalma ez, akkor is, ha Schweitzer József főrabbi – talán a legszelídebb lelkű rabbi azok sorában, akiket megismertem – nem hajlandó másról tudni, mint vérről, szenvedésről és gyötrelmről. Bizony ez jutott osztályrészül neki, az ő nemzedékének és még oly sokaknak őket követően is, nem csupán származásuk, hanem meggyőződésük és a politika történései nyomán.

Kő, könyv, könny. Ez az egymáshoz nagyon hasonló három szó járt a fejemben tegnap, amikor

órákon keresztül próbáltam nyomon követni Markolt György szobrászművész munkáját a szobor felállításakor itt a téren.

A *kő* ősidóktól fogva jel. Néha a megbotránkozás jelévé lesz, és nem baj, ha van, aki megbotránkozik. Akad olyan kő Budapesten, amely újra és újra megbotránkoztat engem, ott, a Böszörményi és a Nagyenyed utca találkozásánál. Hiába szól érvényes határozat a lebontásáról, ott áll, dacolva a jogrenddel, s fittyet hányva arra, milyen sérelmeket vált ki. Az itt álló kő építői gondot fordítottak minden törvény és szabály betartására. Sztehlo Gábor emlékműve nem a megbotránkozás köve, és jaj annak, aki megbotránkozik akár a lelkész emlékeztében, akár pedig a kőben.

Könny. Vannak történések, amelyekről nem lehet elfelejtkezni. Vannak emberek, akiknek a községe jobban kell, mint bármi más, pedig már nincsenek. Egész éjjel fennmaradtam. Akkor szoktam így tenni, ha súlyos beteggel, haldoklóval kell együtt lennem. Fennmaradtam, s olvastam. Merényi Zsuzsa könyvét és Koren Emil könyvét, és olvastam az édesanyám szerkesztette, 25 évvel ezelőtt kiadott *Isten kezében* című naplót. Virrasztottam Sztehlo Gáborral, azzal, aki nekem adatott.

Koren Emil tette őt számomra ismertté sok-sok esztendővel ezelőtt. 35 éve abban a hónapban iratkoztam be az evangélikus teológiára, amikor Sztehlo Gábor meghalt. Akkor halt meg ennek a templomnak a lelkésze is, az áldott emlékezetű Keken András. És eszembe jutott Veöreös Imre, a Diakónia szerkesztője, s eszembe jutott Káldy Zoltán, ennek a templomnak a püspöke is, akit sok minden terhel, akárcsak elődeit és utódait, hiszen nem könnyű az embernek megőriznie az arcát, becsületét, minőségét, ha ránehezedik a kereszt. De el kell mondani ebben a templomban: ő, Káldy Zoltán adta édesanyám kezébe a Veöreös Imrétől kapott kéziratot, hogy szerkessze sajtó alá. És eszembe jutott Csepregi Béla és Jakus Imre és Benczúr László, sőt még Prőhle Károly is. Mindannyian, akiktől hallottam-tudtam róla. Nem egyetlen evangélikus lelkészre emlékezem Sztehlo Gábor 100. születésnapján, hanem sokakra, akik emberek voltak, igazi, tisztességes emberek.

S végül a *könyv*, amelyet nem tudok elégszer olvasni, pedig csak töredék. Ennyi maradt. Ennyi maradt a megmentetteken kívül Sztehlo Gáborból. „Ákén attá él-misztattér Elohé Jiszráél mósijáh – mondja Ézsaiás: Bizony, te elrejtőzködő Isten vagy, Izráel Istene, szabadító!” (Ézs 45,15). Az elrejtőzködéshez azonban nemcsak a történelem tartozik hozzá, nemcsak a személyes élet, nemcsak gyakorta meghasonló-megbotránkozó énünk, hanem közösségi létünk is. Ha tetszik, politikus mivoltunk. Éjjel újabb szálát-gondolatot találtam a naplóban, amely korábban elkerülte e figyelmemet. Koren Emilnek szinte rondotémaként visszatérő mondata volt:

„Sztehlo Gábor előbb cselekedett, aztán prédikált.” Most megtaláltam az illusztrációt is e mondathoz. Sztehlo – ironia nélkül mondom – bűnbánattal idézi fel azt a nagyon komoly politikai döntését, amellyel kénytelen volt szembefordulni a hozzá oly közel álló református lelkésszel, a zsidó származású Éliás Józseffel is, amikor az úgy döntött '46-ban, hogy most a megmentettek missziója következik: ha segítettünk a testükön, segítsünk a lelkükön is. És Sztehlo szembefordult vele, mondván, senkinek a teste, lelke, hite fölött nem lehet úr a másik ember.

Sztehlo Gábor evangélikus lelkész igazi politikus volt. Pontosan tudta, a kor szava mit követel ezektől az árváktól, s azoktól, akikre ezeknek a gyerekeknek a sorsa bízott. A jövőt nem tudta elővételezni – azt sem, hogy halála után 35 évvel e templom előtt, ahogy mondják, az ország temploma előtt, az „insula lutheraná”-n szobor fog állni a tiszteletére –, mégis olyan példát adott a szabad Lélek által szabadságot teremteni vágyó bármely hitű ember számára, hogy nem kell szégyellnünk: evangélikusok vagyunk.

Tizenhat-hét hónappal ezelőtt, kedves Vigh Tamás, amikor elvállaltam ott a békásmegyeri gyülekezeti ház termében, hogy ezt a szobrot a 100. születésnapon a Sztehlo Alapítvány kiváló embereivel együtt fölállítjuk, sok kétség és kétely volt bennem. Most már csak köszönet van. A szobor áll, hogy hirdesse Isten dicsőségét és az igaz ember emlékezetét.

DL

BÁTHORI CSABA

Omega-idő

Furcsa ültömben énekelnem.
A csendben.
Porhanyós sötétben keresni testem.
Hólyagos szemmel és esetlen.
A csendben.
Magasan látszanom, majd elsüllyednem.
A nagy nem
csupán lenni segít, nem emelkednem.
A csendben
sincs több, mint egy cinege-szemben.
Medret keresve ürebben
telik türelmem.
Csendben, szállni szálló falevelekben
közeledtem
a földhöz, hogy az itt lenni
nyugalmam fejében ébren
tartott dolgok ragyogjanak a levegőben.
A csendben.
A csendben.
Megjártam, hogy a földre jöttem. Ámen.

Szubjektív szobortörténet

Sokáig semmit nem tudtam Sztehlo Gáborról, bár evangélikusként nőttem fel, Óbudán kereszteltetek, a Deák téren konfirmáltak. Gyerekkoromtól érzékeny vagyok a holokauszt történetére, mivel apai ágon zsidó családból származom. Kertész Imre könyveit is jóval a Nobel-díj odaítélése előtt olvastam, Sztehlo nevét mégsem hallottam.

A Jad Vasemben 1989-ben jártam először, megtaláltam a munkaszolgálatosok ezreit megmentő Reviczky Imre ezredes fáját, akinek véletlenül ismertem a csendes Mandula utcai ház falán elhelyezett emléktábláját, és tudtam Nagybaczoni Nagy Vilmosról, Slachta Margitról, Karig Sáráról, Salkaházi Sáráról is.

Amikor 1998-ban másodszor is eljutottam Jeruzsálembe, a II. világháború hatmillió áldozatának emlékezetét megőrizni hivatott emlékmúzeumba és tudományos intézetbe, már tudatosan kerestem az engem konfirmáló lelkész, Keken András emléktábláját, akit 1994-ben nevesítettek a Világ Igazai között. Ő akkor már húsz éve halott volt, de felesége, Bözsi néni, egykori óvó nénim nagyon örült, amikor az erről készített fényképeket neki ajándékoztam.

Már csillaghegyi felügyelő voltam, amikor Bozóky Éva kezembe nyomta az általa szerkesztett *Isten kezében* című Sztehlo-naplót. Ma sem értem, hogy nőhettem fel úgy, sokat hallva Wallenberg, Lutz, Perlasca tetteiről is, hogy Sztehlo nevét senki sem említette nekem. A Bécsi kapu téri emléktábla felavatásáról is csak az újságból értesültem.

*

Templomunk kedvelt helye a magyar avantgárd ma még élő művészeinek. Talán ez lehetett az oka annak, hogy Vigh Tamás 2008 tavaszán az egyik összegyülekezési napon, hóna alatt a makettel, beállított. Emlékszem: mindenki a már hosszabb ideje eltűnt nagytiszteletű urat kereste, míg ő a szobrásszal és a Sztehlo Gábor Alapítvány vezetőivel a kisterem zárt ajtaja mögött tárgyalt. Először a mosolygó Vigh Tamás szavát hallottam: ezt a szobrot meg kell csinálnunk. A Duna-parti üres cipők az ott legyilkoltakra emlékeztetnek, de el kell mondani az embereknek azt is, hogy voltak bátor magyarok is, akik nem fordították félre a fejüket, míg másokat a Dunába lóttak, hanem akár életük kockáztatásával is mentették az üldözötteket.

A vendégek aggodalommal érkeztek. Sztehlo Gábor születésének centenáriumaig mindössze másfél év volt hátra. Vigh már kiválasztotta azt a sötétszürke törökországi márványt, amelybe művét beleálmodta, s megtalálni vélte a Bécsi kapu téren az evangélikus templom oldalfala mellett a szobor helyét is. Donáth László segítségével a szoborállítás

anyagi fedezetének előteremtéséhez és a városi és egyházi vezetők támogatásának megnyeréséhez kérte, mert bizony Budavár lelkészei nem lelkesedtek az emlékműállítás ötletéért, miképpen a kerületi önkormányzat sem. Kifogásokat emeltek: már van egy dombormű az udvar felőli oldalon, nem való a Bécsi kapu térre... Hiába írta Hetényi Ágnes művészettörténész szakvéleményében: „Remek helye lesz a műnek a templom oldalában... A nagy falfelület jó háttér, és a szobor az egész Bécsi kapu teret – virtuálisan – meg fogja mozgatni.”

A hideg közöny váratlanul érte a szobrászt és a Sztehlo Gábor Alapítvány képviselőit is, hiszen a rendszerváltás után alapított szervezet tagjai évek óta a Bécsi kapu téri gyülekezeti teremben rendezték összejöveteleiket.

*

A főváros közterein a Budapest Galéria engedélyezi a szoborállítást, így első lépésként a Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség is hozzájuk fordult. A galéria 2008. május 28-i állásfoglalásában a Bécsi kapu tér délkeleti oldalán, az evangélikus templom nyugati oldalhomlokzata előtt felállítandó szobor tervét nagyhatásúnak, Sztehlo emléke megőrzésére méltónak találta, ezért támogatta a terv megvalósítását.

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátushoz 2008. május 27-én nyújtottuk be kérelmünket. Az egyházközség sikeres pályázatát a lektorátus hárommillió forinttal támogatta, amely aztán fedezetül szolgált a kő megvásárlásához, amelyet a Kutas Kálmán vezette Nettkő Kft. 2008 decemberében hozott el Törökországból.

Az egyházközség és az alapítvány képviselői 2008. május 26-án közös levelet írtak Nagy Gábor Tamás I. kerületi polgármesternek. Az evangélikus mivoltát nyilvánosan is megvalló politikus támogatását kérték a mű felállításához az általa irányított kerületben. A polgármester válasza többünket elkésértett. Szerinte a helyszín nem alkalmas a szobor elhelyezésére, egyébként is, a templom másik oldalán már van egy emléktábla, a művészi megoldás idegen a téren lévő szobrok hangulatától, keressünk más helyet számára. A polgármester korábbi egyeztetéseken elhangzott véleményekre hivatkozva úgy gondolta, „kedvező helyszín lehetne például a II. kerület Szilágyi Erzsébet fasor menti több egységből álló zöldterület valamelyik eleme, ahol Wallenberg emlékművéhez hasonlóan Sztehlo Gábor is méltó emlékhelyet kaphatna, és ahol a terület is jóval alkalmasabb lenne zarándokhely kialakítására.” A polgármester tehát a maga területéről a szobrot a szomszédos kerületbe űzte volna. Ha már a Wallenberg-emlékművet oda állították, tegyük oda a többi zsidómentőt is! Zarándokhely a zsidómentőknek egy szép, ám eldugott fasorban. Tisztelői felkereshetik az emlékművet, de mégsem olyan feltűnő az egész.

De mi akkor ennek az értelme? Vígh ezt úgy mondja: vannak szobrok, amelyek díszítenek, és vannak jelek! Egy jelet nem lehet eldugni.

Engem nem lepett meg sem a budavári gyülekezet visszahúzódása, sem a polgármester válasza. Egy esztendővel korábban, amikor a Magyar Gárda megalakult, evangélikus lelkész is megáldotta az azóta feloszlatott szélsőjobboldali szervezetet. Amikor az óbudai gyülekezet lelkésze az Atya, a Fiú és a Szentlélek áldását kérte az egykori nyilasok szellemiségét rehabilitálni kívánó gárdistákra, a Magyarországi Evangélikus Egyház hivatalosan elhatárolódott tőle. Nem sokkal később a Budai Egyházmegye lelkészgyűlésén a más témában előadást tartó Szebik Imre püspök az ott jelen lévő áldásosztó felé fordulva kedvesen és együttérzően jegyezte meg: a lelkészasszony bizonyára nem gondolta komolyan végig cselekedetét. Válaszában Bálintné Varsányi Vilma óbudai lelkész félreérthetetlenül közölte, ő bizony megfontoltan járt el. Emlékszem, még azt is részletesen elemezte, hogy a gárdisták nem nyilasegyenruhát, hanem szépen hímzett magyaros öltözetet viselnek. Egyedül voltam ezen a lelkészgyűlésen, aki akkor elfogadhatatlannak nevezte Bálintné fellépését. A többség – legalább harminc lelkész és gyülekezeti munkás – meg sem szólalt.

Mindennapi élményem az egyházban ez a kétértelmű magatartás. A semlegességre törekvő, látszólag érdektelen, inkább közönyös hozzáállás. Az az állandó ellentmondás, hogy a minden épeszű ember számára elfogadhatatlan rémtettek elítélése ellenére az elhatárolódás alig érzékelhető és őszintétlen. Mintha mentséget kellene és lehetne találni

a gaztettekre. Ellenkező esetben nyilvánvalóvá válik, hogy a vészhelyzetben gyávaságból, félelemből vagy bűnrészességek okán nem cselekedtünk.

Egyszer a világhálót böngészve beleolvastam Márton Áron katolikus püspök fiatalkori írásai-
ba. Tanulságos volt. Márton Áron nevét 1999-ben örökítették meg a Jad Vasemben, az erdélyi zsidók megmentésére tett törekvéseiért. Fiatalkori írásait olvasva azt éreztem, ha akkor másképp gondolkodott volna, kevesebb feladata lett volna a vészkor-
szakban.

*

Az I. kerületi polgármester válasza komoly gyakorlati problémát okozott a szoborállítóknak. A Képzőművészeti Lektorátus csak a terv biztos megvalósíthatóságának tudatában folyósíthatta a támogatást, így a helyszín bizonytalansága az elnyert támogatás megszerzését veszélyeztette. Átmeneti megoldásként az egyházközség békásmegyeri templomkertjét jelöltük ki helyszínnek, ahová semmiféle külön engedély nem kellett.

Augusztus közepén a gyülekezet képviselői Próhle Gergely és Fabiny Tamás segítségét kérték a egyház támogatása érdekében. Az országos felügyelő és a püspök előterjesztésére az Országos Presbitérium 2008 szeptemberében ötmillió forintot szavazott meg a szobor felállítására.

A pénzgyűjtés sikeresen folytatódott. Az egyházközség pályázatait a Fővárosi Önkormányzat, a Táncsics Mihály Alapítvány és a Nemzeti Kulturális Alap is támogatta. Nyilvánvalóvá vált, hogy a Sztéhlo-emlékmű megvalósítása nem álom. Úgy látszott, a szoborállítás nemcsak egy lelkes alapítvány és egy szorgos egyházközség reménye, hanem sok érintett őszintén segített közügye.

Az anyagi alapok előteremtése után az egyházközség megbízta Vígh Tamás és a mű tényleges kifaragását végző Markolt György szobrászokat az alkotás elkészítésével.

Bár Donáth László már korábban megfogalmazta, hogy a városban Budavár mellett valójában egyetlen hely lehet igazán megfelelő a szobor felállítására, s ez a Deák tér, a helyszín kiválasztásának kérdése sokáig megoldatlan maradt. Aztán egyszer 2008 őszén Vígh Tamás és András Andor, a Sztéhlo Alapítvány egyik áldozatkész munkatársa keresztülsétáltak a Deák téren. Ott álltak meg a tér közepén, ahol a Deák téri evangélikus templom főbejáratához vezető gyalogosút kiszélesedik, kis öblöt alkotva, megállásra, beszélgetésre készítve. És a kérdés eldőlt. A város központja, turisták és bennszülöttek szakadatlan áramlásától nyüzsgő hely, karnyújtásra az evangélikus főtemplomtól: emlékezésre és emlékeztetésre való és méltó helyszín, szoborállításra teremtett.

Az új ötlet nyomban ellenérzéseket szült. A Deák téri gyülekezetnek egyáltalán nem tetszett. Gáncs

Péter püspöknek jelezték, hogy a Deák térre a reformáció 500. évfordulójára (kilenc év múlva!) Luther-szobrot terveznek. Nem kell oda másik evangélikus! Az ellenállás jelentős lehetett, mert Próhle Gergely a révfülöpi konferencián azt javasolta nekem, felejtjük el a Deák teret, menjünk vissza az I. kerületi polgármesterhez.

De ekkor már nem volt visszaút. A helyi gyülekezett távolságtartása ellenére Winkler Barnabás főépítész elkészítette a helyszínrajzot és a látványtervet. A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség levélben fordult a Fővárosi Önkormányzathoz, illetve a Budapest Galériához a szobor új helyszínének jóváhagyására. Közben a Magyarországi Evangélikus Egyház Keveházi László lelkész, egykori Sztéhlo-gyermek felhívására 2009-et Sztéhlo Gábor-emlékévvé nyilvánította.

Úgy tűnt, egyenesben vagyunk, ám újabb fordulat következett. 2009 januárjának második felében Zsigmond Attila, a Budapest Galéria vezetője arra a véleményre jutott, hogy az igen forgalmas és zajos belvárosi helyszín nem szerencsés. Bár a széles néprétegek e helyen esélyt kapnak arra, hogy Sztéhlo eleddig ismeretlen alakját megismerjék, kevés reményünk lehet arra, hogy itt tiszteletet és rokonszenvet ébresszen – érvelt. „Ha az emlékeztetés fő motívumának nem a lelkész felekezeti hovatarozását, hanem hősi fokban gyakorolt szeretetszolgálatának érvényét tekintjük”, akkor egy csendesebb városi helyszín jobban megfelel az emlék megőrzésére – állt a levélben, melyben utalás történt még a tér jövőben esedékes átépítésének terveire is mint akadályozó tényezőre.

A szobrászoknak és a Sztehlo Alapítvány képviselőinek csak az emlékmű felszentelését követően szóltunk e levélről. Donáth Lászlón és rajtam kívül csak a szoborállítás kiviteli terveit készítő és engedélyeztető Winkler Barna tudott róla.

Nehéz hónapok következtek.

A Budapest Galéria képviselői a Képzőművészeti Lektorátus szakértőivel 2009. február 6-án Markolt György szobrászművész csobánkai műtermében megtekintették az általa Vígh Tamás irányításával elkészített 1:1-es gipszmodellt. A találkozón nem voltam jelen, de a szobrászok elmondása szerint a Budapest Galéria képviselőinek sorozatos kifogásai és problémafelvetései miatt az alkalom fagyos, kimért hangulatban telt, amit ők nem értettek. Megválaszolhatatlan a kérdés, hogy mi okozta a galéria álláspontjának váratlan megmerevedését. Az bizonyos, hogy nem a szobor minősége, hanem a helyszín váltotta ki az ellenállást. Lehet, hogy ők mást álmodtak e helyre, lehet, hogy valaki szólt nekik, hogy nem kell a Deák térre ez a szobor. A mai napig nem tudjuk.

A Képzőművészeti Lektorátus 2009. február végén elkészült szakvéleménye azonban ismételen kiállt a mű mellett. Megfogalmazta: a szobor méltó arra, hogy kiemelt közterületen helyezték el, és elfogadásra és kivitelezésre javasolta, ugyanakkor jelezte, hogy a tér várható átépítése miatt szükség lehet egyeztetésekre.

A Budapest Galéria álláspontja végül a velük folytatott megbeszéléseink nyomán enyhült, s bár

nélkülözhetetlen jóváhagyásukat még nem adták, március elején javasolták a kiviteli tervdokumentáció engedélyeztetését. A tervező azonnal – a korábbi elutasítás miatt azonban több mint negyedéves késedelemmel – benyújtotta az engedélykérelmet az V. kerületi önkormányzathoz.

A válasz e hatóságtól is késett. Winkler Barna elmondása szerint minden egyeztetésen érezte, hogy számára ismeretlen okból húzódik az eljárás. Végre június közepén érkezett egy hiánypótlási felszólítás. Hosszú listával, melynek teljesítése, a közelgő nyári szabadságokra tekintettel nehéznek, szinte lehetetlennek látszott.

Ekkor Donáth közvetlenül az V. kerületi polgármesterhez fordult. Rogán Antal az ügy mellé állt, és ezt követően beindult az engedélyeztetési gépezet. Az eljárás további részleteivel nem terhelem az olvasót. A kerületi és a fővárosi önkormányzatok illetékes bizottságainak és ügyosztályainak engedélyeit – köszönhetően Matók Máriának, a fővárosi önkormányzat munkatársának –, valamint a Budapest Galéria döntő fontosságú jóváhagyását végül megkaptuk.

Vígh Tamás szobrát, amelyet Markolt György az 1:1-es gipszmodell alapján Kutas Kálmán cégének Bécsi úti telephelyén 2009 nyarán faragott ki, a Sztehlo Gábor születésének centenáriumát megelőző napon szállították a helyszínre. Ekkor helyeztük el a Félégyházi Károly iparművész által készített angol és magyar nyelvű emléktáblákat is az alaplapon. A *Sztehlo 1944* feliratot Markolt György már a helyszínen véste a kőbe.

A szoboravatást megelőző napok még egy komoly polémiát hoztak. Az egyházközség és az alapítvány képviselői előre egyeztették a szobor és az alaplapon elhelyezett táblák szövegét. A *Sztehlo 1944* felirat Donáth László ötlete volt, Vígh Tamás is támogatta azt. A Sztehlo Alapítvány képviselői az utolsó napokban mégis vitát kezdeményeztek. Andrási Andor és néhányan úgy gondolták, nem csupán a vészkorszakra kell emlékeztetni, Sztehlo munkássága túlmutat ezen. Donáth László, Vígh Tamás és mások mellett magam is úgy véltem, ezt az évszámot ki kell emelni. Vígh Tamás szobra az életmentő Sztehlo Gáborról szól, és ezt az alkotói szándékot a Sztehlo személyét e műben megismerő nagyközönség számára is félreérthetlenné kell tenni.

Bizonyos vagyok abban, hogy helyesen gondoltuk. A szoborállítás másfél éve alatt lassan megismertem Sztehlo életművét, és rájöttem miért nem hallottam korábban róla. Félreérthetetlen személyiség lehetett, akit nem befolyásoltak személyes vagy éppen felsőbb érdekek. Csak a segítségre szorulóknak ínsége érdekelte. Nem keverte össze a prédikációt és a cselekedeteket. Tudta, mikor minek van helye. Az ilyen különleges személyiség elviselhetetlen a kompromisszumokat, megalkuvásokat kikerül-

ni képtelen átlagember számára, aki még emlékét sem képes őszinte szívvel felidézni.

Pedig Sztehlo emléke nem merülhet feledésbe. Erre figyelmeztet engem az a tény is, melyet már e cikk írása közben, ismét csak az interneten böklészva fedeztem fel. A Magyar Gárda egyik szellemi vezére, a budapesti Szabadság téri református gyülekezet lelkipásztora, a nyilasok egyenruháját idéző gárdistamaskarában menetelő lelkész ma annak a templomnak a vezetője, melynek korábbi lelkésze, Victor János, 1944-ben a nyilasok elől zsidókat és üldözötteket mentett.

Micsoda ország, micsoda egyház ez – tűnődöm. S boldog vagyok, hogy a Jad Vasemben Victor János emlékét is tábla őrzi.

Breuer Katalin

BÁTHORI CSABA

Kész minden

Hasadás, ez a vers, a korsó
egy hosszú hajszálrepedéssel,
ez a ravatszág, utolsó
kulcsrazáras, meg az elégszer

ajándéknak vélt kisgonoszság, –
sok szünetet gerjeszt az élet.
Mérgüket egymásnak adják
végveszélyben a vaksi gének.

Felébredünk egy pillanatra,
hogy tudjunk a nincsnek örülni,
és hogy a semmi nekünk adja
aranyát. Minden értünk semmi.

Amíg élsz, planéták kerengnek
ösztönöd éber cirkuszában,
s mire nem vagy, semmi helyeknek
lángját keresed zabolátlan.

Ami van – térképes platánfa,
szellő, délcsend, egy göngyöleg sár –
az épp nem kerül odaátra:
az szölongatva idelent vár.

Mennyi úr illet majd meg egyszer?
Ki szól belőlem hangomon túl?
Túlél-e, aki lenni nem mer?
Kivesznek a csöpp válaszoktól

a nagy kérdések. Meglehet, hogy
a megsemmisülés tanít meg
belakni azt a messzi sarkot,
ahol a források erednek.

Elpergő égtáj ember, állat.
És a végén egyszerre lesz kész,
egyként végetérhet, beválhat
a pusztítás és a teremtés.

Vígh Tamás Sztehlo-emlékműve

Emberközösség azért és akkor állít emlékművet, ha tanulságul az idő tartósságába akarja emelni és rögzíteni valamely értékét, az azt jelképező fogalmat-gondolatot, az arra utaló történelmi eseményt vagy az abban életművével és tetteivel kiemelkedő személyiséget. Az elvont érték, gondolat és a történelmivé emelkedő személy külön-külön is, de egymást áthatva, erősítve még inkább iniciálhatja, megindíthatja ezt a megörökítő szándékot. Az emlékezést kísérheti fájdalom, öröm, büszkeség vagy a dicsőség érzése, de elsősorban a történelmi tapasztalat változatlan és elgondolkodtató tanulságával szolgál.

Sztehlo tiszteletes Vígh Tamás alkotta emlékműve, amely a lelkész születésének centenáriumaára készült el – többértűen összetett és gazdag tartalmú. Messze túlemelkedik a csak személyesre szűkített megformáláson, gondolatok és érzelmek sokirányú, de mégis együvé tartó, katartikus képzetársításait teszi lehetővé.

Szerencsés volt már a szobrot alkotó művész személye is. Vígh Tamás életműve eleve szavatolta a készítenő mű esztétikai minőségét. A Sztehlo-kortárs szobrász, aki hasonlóképp megélte és megszenvedte a 2. világháború szinte irracionális erőszakba torkolló vég- és vészidejét, maga is a Sztehlo Gáboréval rokon történelmi-emberi-erkölcsi konzek-

vencia bölcsességéig jutott. Így hát nem valamilyen történelmi távlat hűvös objektivitásával, hanem az együttérző és gondolkodó sorstárs lélekhevével közelítette meg feladatát, és sajátjaként tudta nemes plasztikai formaegyüttessé átvalósítani a sztehlói példa tartalmát.

A dinamikus szoboralak szinte kristályos elvontságú megformálása többirányú továbbgondolást indít és invokál. Ugyanakkor ennek az elvontságnak lélekteli formai ellenpontja az abból emelkedő, épp csak utalásszerűen jelzett fej-portré és a gyermekfejet védő-óvó, hangsúlyossága miatt még érzékletesebben formált kézmozdulat, az érzelemgazdaggá melegített gesztus.

Ezek a kristálykeménységű formák a hordozó, jól megválasztott szürke kőben egyszerre utalnak az idézett kor sorspróbáló kegyetlen keménységére, de ellenpontként az abban való helytállás, vállalt fegyelem következetességének szigorára is. Íme, megjelenítve a sztehlói tett, a maga teljességében: szembeszállás a gyilkos gyűlölettel, mély emberszeretet, tevőleges mentő szolidaritás és a krisztusi „szeretetparancs” akkor nagyon is fenyegető önfeláldozásig vállalt történelmi, erkölcsi monumentuma.

Vígh Tamás szobra igazi körplasztika: élvezete, befogadása közelítést és körüljárást igényel, minden oldala új és új tartalmakat bontakoztat, járulékos szövegadalékaik is közelítéssel olvashatók. Helyét is, némi huzavona és latolgatás után, jól találta meg ez a mű. Ez külön érték és érdem, ami nem jut részül minden arra érdemes szobornak. Fővárosunk – személyes érzésem szerint – talán legszebb köztéri szobra, Medgyessy *Táncosnője* például, majdnem a tőszomszédságban a Madách-téri autóparkoló bűze-gőzébe száműzetett, szinte a láthatatlanságba.

Ennek az emlékműnek az elhelyezése a lüktető-gyors városritmus közepén kialakult terecskére, templom közelébe, szerencsés megoldás. Az egyik legforgalmasabb fővárosi utunk kanyarjában emelkedő, klasszikus tömbjével nyugalmat sugárzó templom komplementer- és dialógustársaként fogadja szomszédul a dinamikusabb, de kristályosságával stabilitást is sugalló, elgondolkodtató térformát, a krisztusi szeretet történelmi, morális jelképeként is. A kis liget vegetációs mozgalmassága a szobornak méltóságot és monumentalitást kölcsönöz, intimitásával befogadó körüljárásra és a szépélmény támogatta elgondolkodásra készített. Bajcsy-Zsilinszkynek a valamivel tágabb téregyüttesben lévő emlékművével kölcsönösen egészítik ki és fokozzák egymás történelmi, morális jelképerejét – és állandó érvényességük mellett időszerűségüket.

Lehetett volna talán előbb is látható jelét adni a tanúságtévő emlékezésnek – hiszen a sztehlói tett hat és fél évtizede közismert –, de jó, hogy most

végre megvalósult, mert „legfőbb ideje”. Nemcsak a centenárius aktualitása miatt, hanem mert társadalmunk alja hordalékában újabban fel-felbugyog a sztehlói ethoszt is tagadó ember alatti mocsok. Jó, hogy fővárosunk szívében a szent emlékezetű lelkész méltó emlékművével is épül-szépül az igazi emberségnek ez az oázisa.

Papp Oszkár

WYŚLAWA SZYMBORSKA

Felhők

Báthori Csaba fordítása

A felhőket haladéktalan
kellene leírnom –
egy törtrész pillanat, s ők már
nem ők maguk, mindegyik más.

Mind képes arra,
hogy soha ne ismétlje meg
alakját, árnyalatát, mozdulatát,
cserejátékát.

Egyiket sem terheli semmi emlék,
könnyedén lekopik a tényekről.

Micsoda tanúk ezek –
wumm! s máris mind szétszóródott
százfélé.

Felhőkhöz képest az
élet, úgy tűnik, csupa gyökérzet,
csaknem tartósság, szinte örökélet.

Felhőkhöz képest
még a kő is afféle testvér,
akire hagyatkozhat az ember –
de ők, hát igen, ők messzi és gyámoltalan
hugocskák.

Az emberek, ha akarnak, éldegéljenek
csak,

s aztán menjenek el sorban, –
rájuk, a felhőkre ez nem tartozik,
mind e felettébb
földi különösség.

A Te egész életed
s az én nem egész életem fölött
parádéznak ők kezdetek óta.

Nem kötelesek tönkremenni velünk.
Nem kell meglátni őket, hogy
elúszhassanak.

A 2440-es esztendő

Kommunista és anarchista utópiák a XVIII. századi Franciaországban II.

Ludassy Mária tanulmányának első részét a Hét Hárs 2009/2–3. számában közzeltük. Az eredeti, jegyzetekkel ellátott írás a Világosság 1975/8–9. számában jelent meg.

2. Anarchista ábrándok

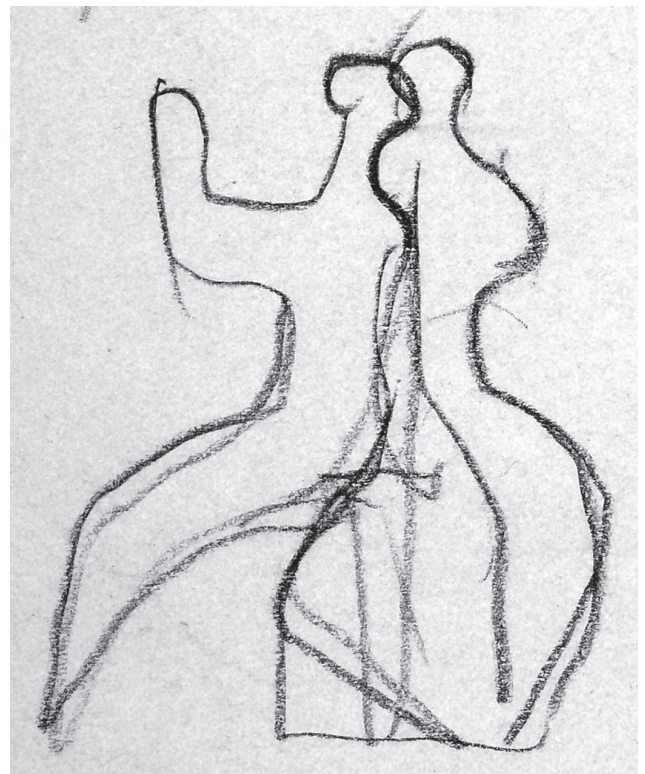
„Sem adni, sem elfogadni nem akarok törvényeket.”
Diderot

„Egy szerzetes, akit Dom Deschamps-nak hívnak, elolvastattatott velem egy művet, mely a legerőteljesebb és a legeredetibb írás, amit csak ismerek” – írta Diderot 1769. szeptember 11-én Sophie Volland-nak. „Egy társadalmi állapot képét rajzolja meg, melyhez a vadság állapotából kiindulva, a civilizáció politikai társadalmán keresztül érkezünk meg. Ez utóbbit elhagyva rájöhettünk az eddig legfontosabbnak tartott dolgok hívságos voltára, s arra, hogy az emberi nem mindaddig boldogtalan lesz, amíg ismeri az enyém és tied megkülönböztetését, a bűn és az erény kifejezéseit. Ítéld meg drágám, hogy ez a mű – bármilyen rosszul van is megírva, mekkora örömet okozhatott nekem: abba a világba ragadtam, amely számára születtem ... Ki ez a titokzatos bencés barát, aki Diderot és Rousseau levelezésében névvel vagy anélkül gyakran szerepel? Haláláig rendje könyvtárosa, aki gondosan kerüli az összeütközést egyházi feletteseivel: még *philosophe* vitapartnereivel szemben is túlzó óvatosság és bizalmatlanság jellemzi, legradikálisabb írásait csupán a szerzetestársai között szervezett kicsiny tanítványi kör tagjainak tárja fel. Amit életében publikált, filozófiai koncepciójának csupán kritikái oldala: a kortárs materializmus szenzualista és mechanikus jellegét bíráló írások, melyekből csak a beavatottak olvashatják ki a Nagy Egész dinamikus elméletét tartalmazó „Igaz rendszer” tanításait. Metafizikája a szentháromság tanának, hol dinamikus (néhol a hegeli dialektika *fordulatait* idéző), hol skolasztikus ízű filozófiai átfogalmazása; a természet egyrészt fizikai Egész („le Tout”); másrészt a létező dolgok logikai egysége; harmadik – *par excellence* metafizika aspektusa – az abszolútum, a Minden („Tout”), mely egybeesik a Semmivel (a „Rien”-nel). Ebből a műfajból feltehetően ennyi is elég az olvasónak; az emberi létfeltételek. Deschamps-i elméletének a megértéséhez azonban elengedhetetlen.

Az ember egyrészt megkülönböztetés nélküli része a természeti egésznek, másrészt természeti

környezetével való örökös küzdelme révén kiemelkedik belőle. A természetnek való kiszolgáltatottság állapotából – *a vadság állapotából* – az embertársával való összefogás szükségességét felismerve jutott a jelenleg is uralkodó stádiumba, a *törvények állapotába*. Ez azonban az ember embernek való kiszolgáltatottságának állapota. A *három tagozódás logikájának* megfelelően ebből kell legyen kiút: ez az *erkölcsi állapot*, az egyenlőség és az igazi természeti törvény stádiuma. Rousseau, aki e triáznak csak első két tagját ismerte fel, vagy túlságosan a vadság állapotát közelítette az erkölcsi állapothoz, vagy a törvények állapotát vélte meghaladhatónak *más törvények hatalomátvételével*. Azonban az ember és a természet ama reflektálatlan egysége, amely a vadság állapotát jellemezte, mindörökké visszahozhatatlan, az embert pedig *minden* törvény és morál gúzsbaköti – „*Társadalmi szerződés*” törvényei és erényfanatizmusa talán még inkább, mint a fennálló pozitív jog és pozitív vallások.

A „torz társadalmi állapot” leírásában nem sok újat ad a rousseau-i típusú társadalomkritikához: akit a katonaság fizikai ereje nem igaz le kellően, azt a papság lelki terrorja, s a hamis erkölcsi előírások teszik eme Rend kiszolgáltatottjává, melyben mindenki függ a másiktól – a király sem függetlenebb, mint a legutolsó rabszolga.

Az erkölcsök állapotához, az igazi társadalmi állapotához való átmenetet részben a metafizikai triász törvénye, részben csak felismerése szavatolja. Ám megérkezvén ez örök harmónia birodalmába (ha lehet egyáltalán harmóniáról beszélni ott, ahol az egyhangúság biztosítja a disszonáns hangok távoltartását) a reflexiót az individuális ítéletet éppúgy a múlt elavult kellékének kell tekintenünk, mint a magántulajdont és a monogámiát, az individuális szerelmet és a barátságot, az enyém-tied és a jó-rossz fogalmát. Deschamps metafizikája, a *Nagy Egésről* szóló tanítás igazságainak belátása – melyekből az emberi erkölcs és az erkölcsi állapot egyedül emberhez méltó volta logikailag levezethető – szükséges a törvények igájának lerázásához, s eme belátás útja még a királyok, a papok, a katonák és a közhivatalnokok, sőt talán még a filozófusok elől sincs lezárva. Mint emberek ők is beléphetnek az erkölcsök birodalmába, melyben lényegében erkölcsök sincsenek: a „rossz” csak fizikai fájdalmat jelent, a jó pedig az élvezetet, mely mindenki számára közös, egyformán elérhető. Ahhoz azonban, hogy az élvezetekhez mindenki egyformán hozzájusson, az kívánatlik, hogy ezen élvezetek egyformák legyenek, ahhoz viszont, hogy az egyforma élvezetek egyforma gyönyört okozzanak, az szükséges, hogy lényegében az emberek is egyformák legyenek. Dom Deschamps le is vonja ezt a következtetést, méghozzá a javak közösségének számára még a földek köztulajdonánál is fontosabb

területén: a nőközösség kérdése kapcsán. A nő éppúgy nem lehet a férfi magántulajdona, mint a gyermek a szülőké.

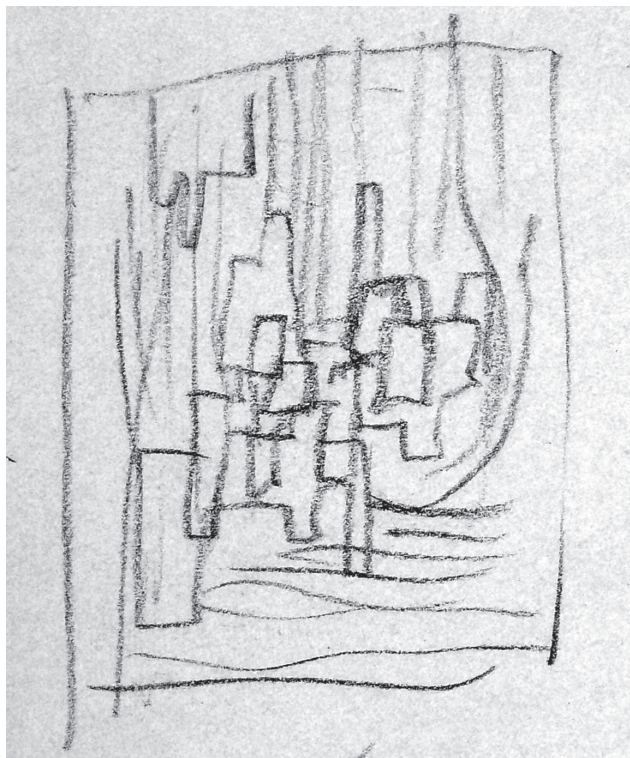
A nemi élvezet kölcsönösségét feltételezi – a nők közössége a férfiak számára a férfiak közösségét is jelenti a nők számára –, de az individuális választás lehetőségeit éppúgy kívánja küszöbölni az erkölcsi állapot stádiumából, mint a javak kizárólagos birtoklásának vágyát. Nem találkozhat a férfi nagyobb zsarnoksággal, mint ha visszautasítja kívánságának tárgya „mely pedig alkalmas a legnagyobb gyönyör keltésére.

Hogy esetleg a nő számára éppúgy a legnagyobb zsarnokság lehet, ha megfosztják a nemet mondás jogától, az a derék barátban fel sem merül. A férfiak „természetellenes” vágyait, melyekre „szerzeteink oly sok példát szolgáltatnak”, csak az tudja egyszer mindenkorra felszámolni, ha minden nőt, megkülönböztetés nélkül megkaphatnak, akit csak megkívánnak. Cserében a nők között sem érheti hátrányos megkülönböztetés a csúnyákat, a butákat: „Az igazi erkölcsök minden férfiből és minden nőtől egyetlen ugyanolyan férfit és nőt formálnak, az egyforma, kiegyensúlyozott jólét az emberek közötti fizikai különbségeket is eltünteti: a királynő bőre nem természetből szebb és fehérebb, mint a sumáslányé. A szellemi kiváltság pedig nem játszhat szerepet az erkölcsök állapotában: a szellemi javakat, mivel nem oszthatók fel, nem sajátíthatóak el egyformán, meg kell semmisíteni. Dom Deschamps éppúgy tűzhalálra ítéli a könyveket, mint a 2440-es esztendő társadalma, ám a kényszer, az egyéni gondolat ellen alkalmazott erőszak (mely Mably és Morelly rendszerében oly nagy szerepet játszik) fel sem merül az erkölcsök állapotában. Az emberek, közös hálótermeikben töltött éjszakáik, közös, de szabadon váltogatott műhelyekben végzett néhány órás munkájuk jótékony monotoníája következtében úgyis belátják, hogy a könyvek, a műtárgyak csak tüzelésre jók. „Csak egyetlen könyv van – az, amelyet itt tárok elétek –, mely az emberek számára szükséges törvények állapotából az erkölcsök állapotához való átmenethez. Ez a könyv, ha már bevégezte eme feladatát, csak arra lesz jó, mint az összes többi könyv – hogy télen begyűjtsünk vele.

Az „erkölcsök állapotának” a rövid rezüméjéből talán kiderül, hogy mi töltötte el lelkesedéssel Diderot-t, mikor főbb vonalaiban először ismerkedett meg Dom Deschamps elveivel – a világi és egyházi hatalmakat elméletben szétzúzó gondolati radikalizmus, a jogi és erkölcsi törvényeket fölöslegessé tevő teoretikus anarchizmus, a kissé misztikus, de következetes természetelvűség. S az is érthetővé válik, hogy későbbi leveleiből, inkább csak magamagának írt töredékeiből kiolvashatóan – miért fogalmaz meg egyre határozottabb ellenvetéseket azon ideális állapot ideális volta ellenében, „mely-

ben maga a szabadság, hogy mindenki változtathatja helyzetét, teszi fölöslegessé a legkisebb változtatást, ahol minden nap pontosan ugyanolyan, mint a másik: ahol végre megszűnik az a hipokrizis szülte szörnyű nemi nyomorúság, melytől maga is annyit szenvedett, de a nemi vágy kielégítésének *egyéni* – s ezzel meglehet *emberi* – jellege is.

Az *enciklopédista* Diderot a polgári liberalizmus álláspontját képviseli: a kibontakozó kapitalizmus ellentmondásai a feudális hatalmasságok visszahúzódo politikai erejének folyamányai, vagy pedig a gazdasági fejlődés elégtelen voltából következnek: a tudományos és technikai fejlődés, a „jó luxus”, a fogyasztási javak tömegtermelésének egyetemlegessé válása kiküszöböli a kezdet ezen ellentmondásait. Ennek a tudományos-technikai utópiának a folytatója *Condorcet*, aki éppen akkor akarta végigálmódzni a végtelen emberi fejlődés álmát, amikor a *robespierre*-isták fanatikus erénye véget akart vetni minden olyan fejlődésnek, mely „az erkölcsök előrehaladását” nem vitte előre. Élete utolsó évtizedében, az 1770-es évektől kezdve azonban Diderot talán nagyobb felfedezést tett a kapitalizmus fejlődési sajátosságairól, mint a nála vitathatatlanul szocialistább utópista kortársai: épp a gépi nagyipar, a nagyüzemi termelés hihetetlenül megnőtt produktivitása – melynek az *Enciklopédia* képlete szerint az összembari gazdagodásához kellene hozzájárulnia – termel ki olyan nyomort, olyan emberi-egyéni elszegényedést; teremt meg a társadalmi függőség olyan nyomasztó hálóját, melyhez a „természeti állapot” természeti erőknek való kiszolgáltatottsága, a talán a hűbéri elnyomás sem fogható.

„Számos rétege van a társadalmaknak, amelyet halálra gyötör a fátadság, amely hamarosan kimeríti az erejét és megrövidíti életét; és bármekkora bért is adsz a munkásnak, nem akadályozhatod meg panaszainak jogosságát. Gondoltál valaha is arra, hány szerencsétlent tesz egy életre nyomorékká, vagy hányat küld korai sírba a bányák kiaknázása, az ólomgyártás, a mészégetés, a faúztatás?” – teszi fel a kérdést *Helvétius*nak, azaz a francia felvilágosodáson belül a burzsoá fejlődést kritikátlanul elfogadó egoizmus elméletének, „Harz bányáiban emberek millióit temetik olyan mélységű munka-sírokba, ahol szinte sohasem látják a nap fényét, s ritkán érik meg a harminc évet. És hány ilyen műhely van magában Franciaországban is, talán még nem ilyen számos, de ugyanilyen nyomorúságos.” S a jelen berendezkedésben a munkások felszámolása nem az életet, hanem a még biztosabb halált jelenti: „Ha bezáratnánk ezeket a szörnyűséges sírkamrákat, csödbe kergetnénk az államot, és Szászország alattvalóit éhhalálra vagy kivándorlásra ítélnénk”.

A gazdaság végtelen expanziója, a termelés korlátlan kiterjesztése a fogyasztási javak bősége helyett a nyomorúság felhalmozódásához vezetett. Ennek az állapotnak a kritikájában igaza volt *Jean-Jacques*-nak – azonban a természeti nyomorúsághoz való visszatérés nem lenne megoldás. „Ha *Rousseau*, ahelyett, hogy az erdőbe való visszatérést prédikálja nekünk, megpróbált volna egy olyan állapotot felvázolni, mely félúton van a vadság és előregedett civilizációnk állapota között, olyan körülményeket kidolgozva, amely *Prometheusz* gyermekeinek fejlődését visszafoghatná” igen nagy szolgálatot tett volna az emberiségnek. Diderot, a polgári „perfectibilité” eszmény, az ember örök tökéletesedése krédójának hűséges híve tudta, amit a kortársi utópiák nem láthattak át: az adott szinten való egyenlősítés a fejlődés, a *prométheusz*-haladás visszafogásának árán jöhet csak létre. S azt is felfedte, hogy az embereket egy elért szükséglet-szint-ről való lemondásra csak vaserejű törvényekkel lehet kényszeríteni. Ezért anélkül, hogy a liberális apológia illúzióit osztotta volna, inkább „a tulajdonnal való visszaélést” választja, mint a tulajdonnak olyan korlátozását, „mely nem lehetséges az ember személyes szabadságának megsemmisítése nélkül” (*Fragments échappés*). A civilizáció emberileg-erkölcsileg elviselhetetlen ellentmondásai elől, a bőség helyett növekvő nyomort termelő műhelyek, s *Rameau unkaöccsének* ebben a világban megcáfolhatatlan „erkölcsi” elvei elől minden utópiák receptjének megfelelően a Szépség és a szabad Szerelem távoli szigetére menekül.

Igen, a szabadság az a szó, mely teljesen ismeretlen az aszkétikus erényt centralizált közhatalom (*Mahly*, *Morelly*) avagy patriarchális despotizmus

(Meslier) révén biztosító utópista rendszerekben. Diderot „a civilizált, erkölcsi ember belsejében” levő „természetes embert” akarja kiszabadítani a tulajdonos társadalom, a házastársi hűség hazugságainak béklyójából. Ez a tisztán *erkölcsi lázadás* egyszerre radikálisabb és felszínesebb a *gazdasági egyenlősítésből* kiinduló kommunisztikus koncepciónál, és az ember és polgár” egységét a citoyen-szférában, a *politikai egyenlőség* törvényeivel megoldani akaró Rousseau elméleténél. Bár sokkal messzebb mehet az igazán emberi életfeltételek, az ember felszabadítása programjának megálmodásában, de sokkal kevesebbet mondhat a kizsákmányolás és elnyomás világából, a szexuális kiszolgáltatottság és lelki megnyomorítottság erkölceitől az emberi emancipáció eszménye felé vezető útról. Hacsak azt nem, hogy ülünk fel az első menetrendszerű hajóra, mely képmutató környezetünkben Tahiti kék-arany világába vezet, ahol a szerelem egyéni mértékkel mérve tarthat egy hónapig s örökké, ahol a gyermek nem vallási szólásokban, hanem a társadalmi javak elosztásának gyakorlatában lesz legfőbb érték; ahol „nem kapcsolnak erkölcsi fogalmakat bizonyos fizikai folyamatokhoz”, de ahol éppen ezért az igazi erkölcsi szférákban, az emberi kapcsolatok világában a legemberibb erkölcs elvei érvényesülnek. Rousseau a bourgeois-citoyen szakadást akarta feloldani a közéletben feloldott ember eszményével; Diderot az egyéni hajlamok és a társadalmi kötelességek antagonizmusát *Bougainville utazásához* írt *Pótlás*-ában.

Amíg azonban Rousseau legpesszimistább perceiben is remélte, hogy valahol, valamikor diadalmaskodhat a természeti jóság elvesztéséért kárpótló állampolgári erény, addig Diderot az elérhetlenség tudatával idézte fel Tahiti szépségeinek – és szépeinek – felszabadító ábrándját, mivel „sokkal könnyebb civilizáltakká válnunk, mint a civilizációból visszatérnünk.”

Forradalmi finálé

Talán legjobban az a tény érzékeltetheti Mably és Morelly tekintélyelvű tervezetének *kispolgári fogantatását*, hogy köznevelésről szóló elképzeléseiket szinte *változtatás nélkül* bele lehetne montírozni Robespierre-nek a *nemzeti nevelésről* tartott beszámolójába (1793. júl. 13.). A materialista filozófia, az egoista etika, az „arisztokratikus ateizmus” ellepi robespierre-i kirohanásokat a floréali dekrétumokban (1794. máj. 7.) pedig a megátalkodott ateista meggyőzésére kirendelt „erényes közhivatalnok” is elmondhatná a *2440-es esztendő*-be, vagy Mably-nál az ötéves börtönkurzus alatt. Nem csoda, hisz az askézis, mely a magánélet erkölceit és a közéleti erényt egyaránt dominálja, ugyanolyan központi szerepet *játszik a Robespierre bibliájaként*

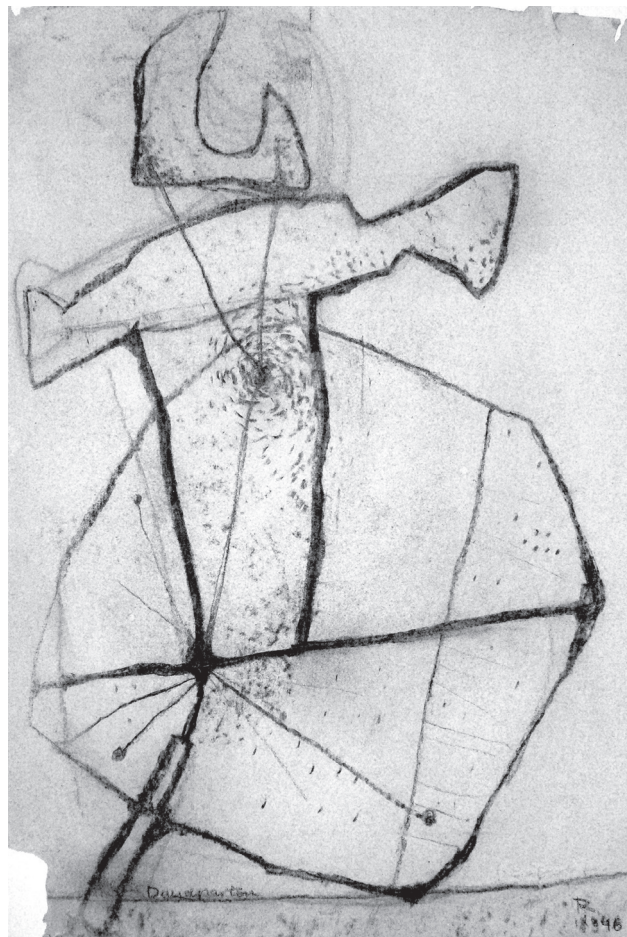
szolgáló Társadalmi Szerződés-ben, mint a Természeti Törvénykönyv-ben. A lényegbevágó ideológiai különbség ellenére az *egyenlően elosztott tulajdon* gazdaságilag nagyon hasonló tartalmakat kíván megvalósítani, mint a *köztulajdonból való egyenlő részesedés* – a termelés és a fogyasztás egyszer s mindenkorra meghatározott minőségi összetételét, melyen a lakosság természetes szaporulatával arányos lassú mennyiségi növekedés lényegében nem változtat semmit. S hasonlóan erős központosított államhatalom hivatott interveniálni, ha a gazdasági szféra önállósulási törekvéseket mutat, ha felüti fejét az eltaposott luxus-igény, s ezt kiszolgálja a termelés valamely területén jelentkező fölösleg. A robespierre-ista terror célja – mondta Thermidor után, a kivégzetteknel talált iratokról beszámoló Courtois – „a tökéletes egyenlősítés, a teljes nivellálás volt, a gazdasági fejlődés felszámolása, a kereskedelem rombadöntése révén”. Saint-Just *ventóse-i dekrétumaiban* – melyek az egyetlen tényleges politikai lépést jelentették a jakobinusok elvben mindig a tulajdon egyenlősítését igénylő ideológiájának a valóra váltásához ... a reálpolitikai földosztástervezet mellett szerepel az egyenlők erényes köztársaságának a leendő thermidoristákat nem kevésbé elrettentő tervezetése: „kiköltözünk a folyók partjára, s ott tanítjuk meg gyermekeinknek a szent érdektelenség és a hősi erény példáit”.

Ehhez az álomhoz a ventóse-i dekrétumokban a „frakciók felszámolásának”, az „erény emanálta terrornak” véres valóságán keresztül vezet az út. Szinte hihetetlen, hogy egy évvel korábban Saint-Just a XVIII. sz. legradikálisabb *anarchista* utópiáját vetette papírra *A természetről* címmel.

A „természeti” és az „igazi társadalmi állapot” azonosítása, a „politikai vadság” állapotának kritikája Deschamps és Diderot erkölcsi lázadásának szellemét idézi, a Rousseau-kritikából kinövő politika-ellenesség pedig egyenesen a XI. századi anarchisták eszméit előlegezi. *Minden politikai* állapot az elnyomás, az *embereket egymástól elválasztó* vad törvény uralmát jelenti: a demokrácia – melyben meglehetősen „hogyan a nép elnyomása önmaga által nagyobb lesz, mint a mások általi elnyomás volt” – sem kivétel. A politikai törvény uralmát kell szétzúzni, ha „az embernek a természethez, azaz önmagához való visszatérését” akarjuk. Az erény, melynek lényege az önmegtagadás, éppúgy a „politikai vadság állapotának” emberileg elfogadhatatlan mellékterméke, mint a bűn. A természet, azaz az igazán emberi erkölcs szemében a bűn, vagyis az, amit a politikai társadalom törvénye alatt szenvedő ember annak érez, értelmetlen szó. „A természetben az emberek szeretik egymást – a társadalomban felügyelnek egymásra”. Ennek a felügyeletnek legtotálisabb rendszerét éppen a szabadság szószólója, Rousseau dolgozta ki: „a szabadságot saját kezével fojtja meg, s minél több fegyvert kovácsol a szolgaság ellen, annál több fegyvert kovácsol a zsarnok számára”. A Törvény szentségét, amelyet a közjóléti bizottmány tagjaként maga kíván legjobban kőtáblák seregével biztosítani, 1792-ben még szétzúzni vágyott: „A törvény volt vérfertőző – Phaedra ártatlan, mielőtt perbefognák az embereket, a törvényeket kell a vádlottak padjára ültetnünk.” Mint Diderot morális lázadása és Rousseau politikai megoldása kapcsán már utaltam rá, a totális lázadás radikalizmusa megragadó de tényleges történelmi szerepre képtelen. Saint-Just a történelmi küldetés vállalása érdekében megpróbált leszámolni anarchista ábrándjaival – néha talán túlzott sikerrel is, de azzal a tudattal, hogy *„eddig a világ minden forradalma a politika része maradt – ezért mind bűnökkel és katasztrófákkal terhes”*.

Babeuf-ot Thermidor szégyentelen szaturnáliái ráébresztették a túlkapásai miatt méltán elítélt terror kérdésében Robespierre-rel szembe forduló thermidori politikájának a felülvizsgálata után 1793 eszméinek még mindig mozgósító erejére: „most már látjuk, hogy robespierrizmus és demokrácia egy és ugyanazt jelenti”. Sylvain de Maréchal *Manifeste des Égaux*-ja Morelly *Természeti Törvénykönyv*-éből másolta ki a központi elosztási rendszer programját, melyet az összeesküvés győzelme esetén már másnap be akartak vezetni. Kevés utópia

került ilyen „közel” a megvalósításhoz, s Morelly talán azt is megbocsátja, hogy a *Code de la Nature* központi raktárainak tervezetét Babeuf éppúgy Diderot-nak tulajdonította, mint a *Code de Denis* anarchista verssorait, melyek az *egyenlők összeesküvésének* jelszavává lettek:

*A természet sem urat, sem szolgát nem teremt,
Átkozott, ki törvényt ad vagy elfogad!
S kötél híján megteszi a papok megfont bele:
– Arra akasztjuk fel a királyokat!*

Ludassy Mária

**A szerző epilógusa a szerkesztőnek címezve
2009. október 15-én:**

35 év után úgy gondolom, hogy még a királyokat se akasszuk fel..., a papok beléről nem is szólva – úgy-hogy az utolsó bekezdést törölni szeretném, majd találok valami humánusabb radikalizmust (egyéb-ként az idézet 68-ban úgy hangzott, hogy „kötél híján a bürokraták belét fonjuk meg, s arra akasztjuk fel a burzsujokat”... Ma már ez sem hangzik túl jól, főleg, ha számba veszem, hogy kik akarnak manapság akasztani, és hogy kiket – minket)

... és november 16-án:

Ha a történelmi hűség kedvéért megőrizzük is a 75-ös végzős Diderot-idézetet, kérlek, moderálás végett legyen egy utolsó mondat, mely így hangzik: és ezek után jöhet a kecskegidával alvó párdúc és a viperákkal játszadozó gyermek idillje...

BÁTHORI CSABA

Istenek útvesztője

Minden isten hasznunkra válhat,
ha szerencsénk van és túléljük őt.
Egyikük golyocsban fekszik jászolában,
a másik szőlőtövön fogan, a harmadikat
Ázsiától Madridig hordozzák napkerek

gabonaszitában. Mindegyik orvos,
isten fia, – szenved, majd eget jár a poklok
után, és érti, hogyan kell örömmre váltani
a bánatot, amikor a szenvedés serény
manói keserítik önálló életvitelünket.

Kána megesik Görögországban,
Egyiptomban, Alexandriában, sőt
a félelemtől és ragaszkodástól
tántorgó szív minden jeltelen
pillanatában. Jel és szemfényvesztés

kell mindannyiunknak, ha kusza
számláinkat rendezzük a lelkiismerettel.
Jézus rejtvényeit Dionüosz és
Mithrász írja ma se másképp, mint
az igazságok csecsemőkorában.

Ünnepkor megesszük isteneinket,
mégis minden jóságunk szétesés,
önmagasztalás és kétségbeesés. De
ami megóv itt lenn a pusztítástól,
mégsem több, mint szerencse és

tétlen ösztön. Prométeusz, Lükurgosz,
Marsziasz, Dionüosz: mind haramiaként
halt meg a kereszten. Kik voltak?
Nem tudja sem eleven kisebbség, sem a holt
többség. De hogy kik lettek közöttünk

a kétely jégtáblái közt, arról sötét
mesét sző még ma is egy egész világ.
Ha isten hal meg, gyűlölet és szeretet:
egy. Kín és remény: egy. Veszíteni és
találni: egy. Aki nincs, mindenütt lehet.

Buchenwald elfeledett asszonyai

Egy kiállítás margójára

A kiállítás egyik kurátoraként főképp azt a feladatot kaptam, hogy minél több diákcsoportot szervezzek Békásmegyerre. A tárlat előző helyszíne, Debrecen, nem kecsegtetett hiú reményekkel: egy osztály sem nézte meg a vándorkiállítást. Mégis eltökéltem, Budapest határán másképp lesz. Augusztusban levelek sokaságát küldtük el budapesti és vidéki iskoláknak postán és e-mailen, külön figyelmet fordítva a Páva utcai Holokauszt Emlékközpont tanártovábbképzéseire. Pályázatot is hirdettünk: „*Sunt lacrimae rerum – Van a tárgyaknak könnyük*”. A diákok egyénileg vagy csoportosan két kategóriában versenyezhettek: írhattak esszét, illetve versenyezhettek képzőművészeti alkotással, vizuális művel. A leveleknek azonban nem volt semmi foganatja, egy kivétellel nem kaptunk választ.

Szeptember első hetének végén ugyanaz a szorongás fogott el, mint amely négy éven át, amikor helytörténeti szakkört szerveztem Óbudán. Fölismerve az helyzet hasonlóságát, személyes kapcsolataimon keresztül kezdtem házalni. Legnagyobb meglepetésemre közeli ismerőseim sem bátorítottak. Rossz az időpont, a diákok ősszel kirándulnak, a végzősök tánpróbára járnak, az igazgató nem enged el a diákokat délelőtt, délután viszont nem lehet elvárni, hogy mozduljanak, a nyolcadikos általános iskolások és a tizenkettedikes gimnazisták csak tavasszal foglalkoznak ezzel az anyaggal, a múzeumi nap a második félévben lesz, a zsidó iskolásokat nem szabad terhelni egy ilyen kiállítással... Egy asszony pedig kijelentette: azt várhatom, hogy evangélikus templomba zsidó látogatók érkezzenek.

És mégis, mégis: a Mókus utcai zenei tagozatos iskolában feltétlen támogatásáról biztosított az igazgató. Az iskola történelem szakos és egyik magyar szakos tanára közösen 32 gyereket hozott, azután még kétszer jöttek ugyanonnan nagyobb csoportok. A két utóbbi látogatás során délután, szabad elhatározásukból érkeztek a gyerekek. Az Óbudai Gimnáziumból annak a tanárnak biztatására jöttek diákok, aki minden évben elviszi az iskola tanulóit, a vállalkozó szülőket és tanár kollégákat Auschwitzba. Tanárunk megbetegedett, ők mégis eljöttek, reggel 7 órára! Egy osztályt sikerült megnyerni a Veres Péter Gimnáziumból. Személyes ismeretség révén érkezett egy kicsi, ám annál lelkesebb, fogékonyabb csoport az óbudai református gyülekezetből. Főiskolások és egyetemisták három helyről jöttek. Mindhá-

rom helyen egy-egy elkötelezett tanár kísérte a hallgatókat: az Evangélikus Hittudományi Egyetemről, a Károli Gáspár Református Egyetemről és a Wesley János Lelkészképző Főiskoláról.

A nyáron kiküldött levél alapján egyetlen iskolából jelentkezett egy történelemtanár. Nem érttem: ilyesmi is létezik? Aztán kiderült, a tanárnő rendszeresen jár a békási templomba. 30 gyerekkel készült, a diákok azonban visszaléptek.

A másfél hónap két különleges pontja a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága szervezésében érkező túlélők élénk érdeklődést mutató csoportja és a penigi altábor egyik túlélőjének, Deutsch Rózsának a látogatása volt. Az utóbbi alkalmon a diákok egy részének már szék sem jutott, párnán ülve hallgatták a szóból ki nem fogyó előadót.

Röviden összefoglalva: egy-egy lelkes tanár akármikor, akármilyen áldozatra kész, a gyerekek pedig követik, ha nem is egyforma lelkesedéssel. Ehhez persze az igazgatók pozitív hozzáállása is elengedhetetlen. A többség viszont tudomást sem vesz a hívásról. Elvből, fásultságból vagy közönyből? Jó volna az arányoknak utána járni.

A kiállítás fogadtatásáról

Az egyéni látogatók és a diákcsoportok egyaránt három egyértelműen pozitív vonást emeltek ki a tárlattal kapcsolatban:

- a személyes sorsok bemutatása más tárlatokon nem megszokott: az áldozatok és haszonélvezők itt egyaránt megszólaltak;
- nők állnak a középpontban;
- a tárlat legfőbb tanulsága az élet igenlése és tisztelete, a túlélők fölülelemelkedése az átélt borzalmakon, a bosszúvágy hiánya, az újrakezdés képessége a magánéletben, az aktív társadalmi szerepvállalás a háború után.

A tárlatvezetés után szóban elhangzott néhány véleményt szabadon idézek:

- Micsoda ellentét a facipő és a mi szenvedéseink között.
- „Hihetetlen a derűs tartás, a mosoly az arcokon.
- Az egyházak nem voltak a helyükön a vézorkorszakban, ezért ez a helyszín helyénvaló.

Az emlékkönyvből

„Azt hiszem, éppen manapság válnak egyre fontosabbá az ilyen és ehhez hasonló kiállítások, kiadványok, képek, koncertek, eszmecserek, tanítások. Amikor lassan felnőtt egy olyan fiatal nemzedék, akiknek már nincs közvetlen tudásuk, tapasztalatuk a háborúról és következményeiről, így a holokausztról sem. Elmennek lassan azok, akik mesélni tudnának. Ezért is van, hogy mindenféle sötét és hamis eszmék üthetnek tanyát a fiatal fejekben. Örülök, hogy láthattam, örülök, hogy továbbadhatom.”

„Sikerült a kiállítás rendezőinek nagyon közelivé hozni a személyes élettörténetek, fényképek révén a mára szinte személytelené vált sokmillió áldozatot.”

„Hihetetlen, hogy hogyan lett egy hórihorgas villanszerelőből SS-tiszt! A megszökök és az ellenállók életigenlése, életösztöne, büszkesége engem is büszkeséggel tölt el... Indít az összetartásra. Senkit ki ne zárjak... Emberként nézzünk mindig egymásra. Társként, segítőként...” (az Evangélikus Hittudományi Egyetem hallgatója)

„...tanulságos volt a mai faji kérdést is tekintve...” (egy hetedikes diák)

„Elgondolkodtató egy ilyen kiállítást látva, hogyan fér meg az emberség és barbarizmus, a szépség és a szörnyűség, a szeretet és a gyűlölet egymás mellett...” (a Károli Gáspár Református Egyetem hallgatója)

A diákok viselkedése tárlatvezetés közben

A diákok többsége érdeklődéssel hallgatta a vezetést, a feladatlapok inspirálóan hatottak rájuk. A dolgok mélyére durván 20-30 százalék hatolt. Ezek a diákok arról számoltak be tanárunknak, hogy a kiállítás hatására tudatosodott bennük: a téma fontos számukra. Egyesek másodsorra is visszajöttek, hogy meghallgassák az egyik buchenwaldi asszony visszaemlékezését, többen késznek mutatkoznak arra, hogy tovább olvassanak. Sokakat megfogott Fahídi Éva emlékezése és persze a többi hanganyag, a fényképek. Néhányan pályázatot is készítettek. Az egyik középiskolás fiút idézem a Veres Péter Gimnáziumból: „Én azért látogattam meg ezt a kiállítást, mert kötelező volt, és magamtól nem is igazán jöttem volna, de úgy gondolom, hogy megérte, és megérte volna magamtól is... hasznos dolog látni, és tudni, hogy a mi megszokott – és ha néha nem így érezzük [is] – kényelmes világunkon kívül mik tudnak, mik tudtak megtörténni ugyanolyan emberekkel, mint mi vagyunk.”

Egy-egy diák viszont csak lézengett a templom padjai között. Kérdésekre, miért nem néznek alaposabban körül, azt válaszolták, nem akarják, hogy megérintse őket a kiállítás. Aztán némelyek mégis behallgattak valamelyik elbeszélésbe, majd elmerülten olvasták osztálytársaik bejegyzéseit az emlékkönyvben... Nem tudhatjuk, mi indult el bennük.

A tanítás a mérhetetlenbe vetett reménység.

Melyik korosztály a legfogékonyabb?

Másfél hónapnyi saját tapasztalat, valamint a közreműködő történelemtanárok nyilatkozatai alapján úgy tűnik, a 13 és 16 év közötti korosztály a legnyitottabb a vészorszak iránt. A 17–18 évesek ellenállóbbak, inkább ironikusan, distanciával állnak a témához.

Lélektanilag nézve a kérdést: sok diákot a fikciók világa, a műborzalmak jobban izgatnak, mint a valóság, amelytől inkább elzárkóznak.

A pályaművekről

A „*Sunt lacrimae rerum – Van a tárgyoknak könnyük*” című kiírásra összesen nyolc pályamű érkezett: három esszé, egy 13 éves fiú verse, amelynek hátterét a kiállításon készített fényképfelvételek képezik, két kerámiaalkotás 12, illetve 13 éves diákoktól, valamint egy főiskolai hallgató filmfelvétele, amely Deutsch Rózsa buchenwaldi túlélő Békásmegyeren rögzített visszaemlékezését dokumentálja.

A pályaművek közül az első díjat Szendrő Veronika *Képek és képzetek* című esszéje, valamint az ehhez kapcsolódó, a B kategóriában benyújtott könny-sorozata kapta. A fiatal lány helyzetképpel indítja írását: egy villamosbaleset kapcsán töpreng az élet legkritikusabb szakaszaiban ránk törő kiszolgáltatottság fájdmáról, a végső magányról, arról, hogy milyen nehéz akár egyetlen embertársunk szerencsétlenségét is átélni, nemhogy milliók halálát felfogni: „– talán életemben először – szembesültem azzal, hogy csak magunkra számíthatunk ezen a világon”.

A számok és adatok nem segítenek a megértésben: „Kellemetlen bevallanom, de amikor olvasom, hogy hol hányan haltak meg, nem érzek semmit. De ennek nem az érzéketlenségem az oka, hanem az, hogy nem tudok mihez viszonyítani.” A holokauszttal kapcsolatos szubjektív visszaemlékezések közelebb állnak a 19 éves lányhoz: „Ezeket viszont sokszor csak meséknek látom, nem tudom elképzelni, milyen lehetett a valóságban.”

Az esszé szerzője őszintén vonja le következtetését: a szenvedés csak töredékesen közvetíthető hagyományos módon. Nagyon fontosak a hiteles információk, a személyes benyomások, „de kell még valami plusz: a történetek értelmezése, a kapcsolat

megteremtése a kívülállók és az emlékek között. Csak így lesz a nézők számára az adatoknak tartalmuk, a kiállított tárgyakkal pedig könnyük”. A pályázó másik műve esszéjének konklúziójából született. A könny-sorozat állásfoglalásra készíti a befogadót. Szendrő Veronikának ez az alkotása csak számítógépen jeleníthető meg. Egyetlen összetett mondatból áll, amely külön oldalakra tördelve, folyamatában bomlik ki. Az első oldalon egyetlen ige áll: „Van”. A továbbiakban felsorolás következik: „a dolgoknak lelke”, „a tárgyakkal könnyük”, „az embernek Istene”. Kijelentő mondatok. Csak az utolsó oldalon, a mondatokhoz rendelt – könnyező tábori felügyelőt, könnyező fegyvert, könnyező Hitlert ábrázoló – képek lepergése után, a kérdőjel megjelenésével ébredünk rá, hogy kérdést szegeztek nekünk. „Van?” Vagyis van a dolgoknak lelke...? Van az embernek Istene? Hitler pedig, akit az imént még könnyezve láthattunk, ám istenünként tisztelhattunk, egyszeriben trónfosztottá válik.

Fahídi Évát, az egykori buchenwaldi asszonyt, a kiállítás debreceni és békásmegyeri megálmodóját idézem két pályaművel kapcsolatban. Az egyik a *Facipó* című kerámiaműre vonatkozik, melynek alkotói Baczkó Katinka és Csepregi Dóra: „Meghatott, hogy a gyerekek pont a facipót kerámiazták meg, és még arra is volt gondjuk, hogy hiányozzék az egyik cipő csatja. [...] Rám úgy hat a megviselt pár cipő, hogy a gyerekek ráébredtek a szenvedés megalázó voltára”. A másik mű szerzője Bátki János, aki *Egy allendorfi magyar asszony fiának gondolatai 2009-ben* című írásában a táborok groteszk humorát is felidézi édesanyja évtizedek óta porosodó papírjai, tábori étlapok, hirdetések stb. nyomán. Fahídi Éva a következőképpen kommentálja a szerző írását: „Nagyon jó volt olvasni Jelinek Olga fia, Bátki János írását. Egy perc alatt Allendorfban voltam, újra olvastam az ottani híreket.”

Folytatás?

A kiállítás elindított valamit, amit folytatni kellene. A tárlaton járt túlélők várják a diákcsoportokkal való találkozást, akár a templomok terében, akár az iskolákban. Meg kellene ragadni az alkalmat, amíg nem késő.

Gombocz Eszter

BÁTHORI CSABA

Elégiácska

Van öklöm, ünnepem, kilátóm,
ablakom tág napokra nyílik,
minden napon a csíkot látom,
feketén kicsi fehér a szilfid.

Hé, merre mentek, alvilágba?
Nem akarózik még kihúlni.
Még ez a hideg múlik nyárra,
és lehetünk még boldog holmi.

Csak az eszünket, lelkünk számold,
kezdet legyen meg mind a végén,
legyen mind édes, ami kár volt,
égjen fény sötétség vidékén.

Még csak az kéne, tapogatni
a süllyedő vízbeli deszkát.
Amikor fél-minden a semmi,
és egy pokol a magas ország.

Ekkor képzelek el egy embert
pirosban, ép tapsi fülekkel,
hogy ugorjon, ha eddig nem mert,
mert itt a tél, a vég, december.

De mondanám, ha volna hang és
hangon túl érő más teremtés.
De csak a némaság, a csönd kész,
nincs több, halogató igyekvés.

De mind fennmaradunk a végén,
másutt felmérni életünket.
Kihullik belőlünk a szép én,
nemlétünk így lesz egyre szűkebb.

Ha voltunk is, csak madaraknak,
felhőknek és füstöknek éltünk.
Hová térnek a súlyosabbak?
És istenünkön kit cseréltünk?

Szolgalat, birtok nélkül

*„Mert Lévi fiai nem kapnak részt közöttetek;
az Úr papsága lesz az örökségük” (Józs 18,7)*

Birtokolhatunk-e nagyobb részt a világból, mint a másoktól kapott felelősséget, a közös otthonunk gondozását, a kertünk nyugalmanak megőrzését, a bizalmat, hogy ránk minden időben számíthat a gyenge, az elesett, a rászoruló, a megtévedt, a veszélybe sodródott vagy a mindössze egy mosolyra vágyó társunk? Birtokolhatunk-e szebb feladatot, mint a jövevények köszöntése, a befogadottak istápolása, az elveszettek föl kutatása és a tudatlanok örömhírral boldogítása? Birtokolhatunk-e nagyobb tisztséget, tisztességet, hogy gondját viselhetjük embertársunknak?

Fürkésztem Emese és Sándor tekintetét, miközben nem mertem föltenni nekik a kérdéseimet. Félttem, tétovaságom gyanakvásnak tetszik, holott mindössze arra voltam kíváncsi, vajon fölismerték-e, mekkora terhe lesz a szolgálatuknak, amire kiválasztottak? Vártam, figyeltem, amiképp bizonyára várakozott, figyelt az Isten előtt elcsendesedett gyülekezet is, mennyivel erősebbek ők a hitre jutott társaiknál? Nem gondoltam, hogy ábrahámiai áldozatot kívánnának tőlük. Ha a Morija hegyére nem kell is fölkapaszkodniuk, a hit őrzőit és ezáltal az őrzők hitét látják bennük.

Mint a levitákban, akikre először a szent sátor, majd a templom őrzését, gondozását bízták az áldozati szertartások előkészítése és pontos betartása mellett. A honfoglaláskor a jutalmuk az Úr papi szolgálata lett, amiképpen Józsué könyvéből tudhatjuk. Amikor pedig, Krisztus halálakor kettéhasadt a templom kárpitja, és megnyílt mindenki előtt az út az Atyához, elindultak a missziók, hogy a Szentlélek bizonyosságát vigyék a gyülekezetekbe. Azóta tisztük és felelősségük a „véneknek” az együvé gyökerezők őrzése, ami nem érdem, nem kitüntetés, hanem szolgálat.

Preszbiteroszok: az ősegyház helyi gyülekezetének elöljárói, János Apokalipszisében a mennyei dicsőségben az Úr trónja körül álló vének őrsege.

Petke Emese és Németh Sándor, ha nem érzi is magát az Úr trónja mellett álló vének közül valónak, tudja, hogy a hűségük ezután kerül igazán mérlegre. A hit hűsége. A hűség hite.

Némiképp esküvő előtti hangulat ül közénk. Mit mondhat a fogadalomra készülő ember, aki tudja, hogy bár maga már választott, de a kérdés az utolsó pillanatig benne remeg: engem választanak? – ahogy a tiszta és nemes kétely és a remény viaskodik egymással. Választanak tanúnak? Választanak útitársnak? Választanak bizalmasnak? Választanak barátoknak? Választanak választottnak?

Reményüket táplálja, hogy „hozományukból” nem hiányzik a szeretet mellől a sátorverők és -védők tapasztalata, elszántsága. Bár koruk szerint nem tekinthetők véneknek, hitük olyan vidékeken mélyült el, ahonnan időnként nemcsak az ígét, de azok hirdetőit is száműzték, bujdoslásba üldözték.

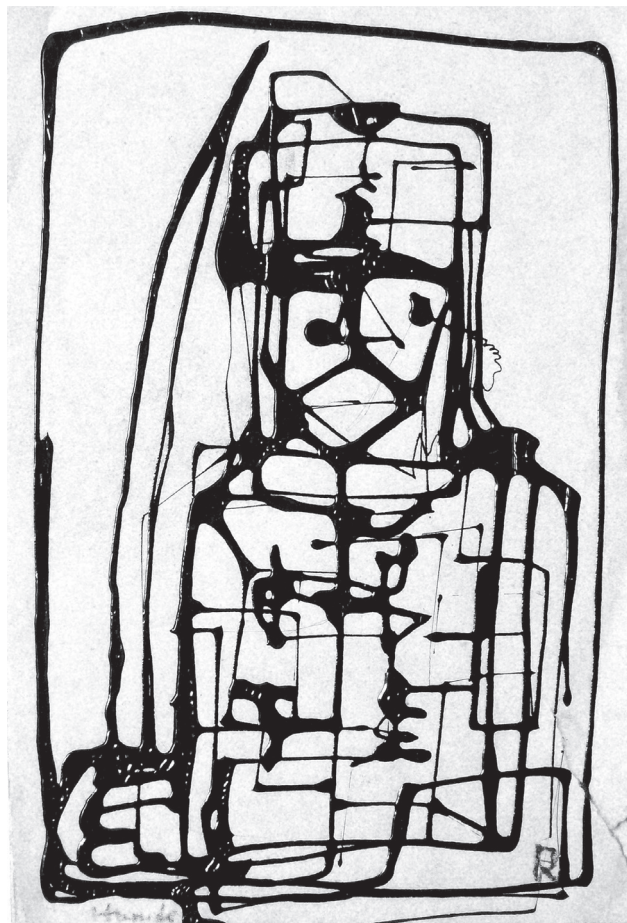
Emese érkezett messzebről. A Brassótól dél-nyugatra fekvő Barcarozsnyón, Európa legmélyén megbúvó, evangélikus közösségében németül beszélgettek egymással az emberek. A szomszédban Töröcsvár, Királykő – Trianon óta gyakran emlegetett sebhelyek. Az óvodában már a szász nyelven kacagtak, és amikor átruccant Barcaújfaluból Hóltövénybe, nem csupán magyarról szászra váltott, de a hitbe kapaszkodás másik méltóságát is megismerte.

Úgy nevelkedett, növekedett három nyelv – magyar, német, román – örvénylésében, ahogyan a három folyó találkozásánál keletkezett szigeten erősödnek a fák törzsei. Nem az idegent, még kevésbé az ellenséget, hanem egy másik éneket ismerő társat láttak egymásban. A dalosmadarak kórusát alkották a román, szász, magyar gyermekek. Aztán az egyik szólam elkezdett kikopni. A szászok – a politika karvalytámadásai elől menekülve – alig egy évtized alatt tűntek el szülőföldjükéről. (Féjenként kétezer nyugatnémet márka váltságdíjat kapott a Kondukátor minden „alkotmányos” németért. Az üzlet nem Helmuth Schmidt kancellár kufárságáról szólt. Ceaușescu, kommunista-fasizmus, csak bevégezte, amit a Vasgárda elkezdett.) Brassó, Töröcsvár, Szászhermány, Szászmagyarós, Szászvermesmart, Szászvolkány, Barcaszentpéter, Apáca utcára nyíló verandáinak ajtaját beszögezték a németországi Ígélet Földje felé kivonuló szászok. Új templomot kerestek.

Nyomukat a következő tavaszra szétporlasztotta a Déli-Kárpátok hegyeiről alázúduló, idegen szél. Csak a temetők végleg befalazott kriptái maradtak őrállásaikban. Néhány visszahagyott, idős asszony igyekezett a végső elmúlást késleltetni a süppedező sírok között. Lassan már csak a szász fejfákkal tudtak anyanyelvükön beszélgetni. Fehér hajuk őrző gyertyalángként világított a halál virágoskertjének fekete hantjai fölött.

Vajon, nekünk is új templomot kell keresnünk? – gyötörte a kérdés a magyarokat is, és mind többen indultak a szászok nyomába, még ha őket nem csábította is az Ígélet Földje, csupán a nyelvük és hitük maradék szigetei.

Emese családja Sepsiszentgyörgyig jutott. Attól kezdve úgy érezte, folyamatosan fúj a szél, hallja a zúgását, de nem tudja, honnan jön, s merre tart. Végtelen az útja, akár a hité. Már-már hasonlatosnak érezte magát a mindig új helyet, élményt, fölfedezést kutató széllel, s ez máig gyakran kíséri. Hogy megmérhesse, fölfoghassa, mire képes, med-

dig juthat el, a nyelvek tanulásába vetette magát. A német mellé következett a francia. Kolozsvári diákként már tudta, hogy el kell jutnia a szülőföldjétől legtávolabb élő evangélikusokig. Vajon miként élhetik át Jézus örömhírét az erdélyi hegyekhez hasonló, északi fjord-rejtelmek között élő norvégok? – kereste a választ. Az odavezető utat a nyelvben kereste. Nem tudta, de sejtette, hogy a jégtegerek északon is így vallják: „*Der Gerechte wird aus dem Glauben leben – Az igaz ember pedig a hitből fog élni*” (Róm 2,17) Vajon, hogyan mondják ezt norvégul? – juthatott eszébe, amikor Kolozsvárról Budapestre készült, hogy tanuljon. Nem menekült, nem számolta föl a múltját. Úgy indult el, ahogy évszázadokon keresztül vágtak neki az utaknak az erdélyi fiatalok, hogy a világból nyert tapasztalattal gazdagabban egyszer visszatérjenek.

Emese végül is maradt. Szerelem és gyermek kötötte Magyarországhoz, ám az a bizonyos szél, ami hol innen, hol onnan érkezik, de nem tudni, merre tart, még sokáig kísérte.

Bizonyosságként az otthonról hozott ígébe kapaszkodott: „Velünk az Isten.” Nem véletlenül határozta el, ha egyszer fia születik, Manónak kereszteli, merthogy ez az Immanuelből magyarított név jelentése. (És ezt tudja a ma nyolc esztendőes fiúcska.)

Kereste a közösséget, ami befogadja, amit elfogad. Kálvin tér, Deák tér, Óbuda – kutatta az ige tiszta biztonságát. Ma már szűkre fogja botrányos

élményeit. Tartózkodik az ítélkezéstől, a magyarázattól, mi hiányzott a bizalmához. Annyit említ meg mindössze, hogy igazolva látta megérzését, amikor ráismert a Magyar Gárda zászlaját megszentelő lelkész nőre, akihez nyílt szívvel tévedt be, de még az ige hirdetés végéig sem volt képes megvárni. Valósággal menekült abból a templomból, látva, hogy a lélek sötétségét a hamis mosollyal nem lehet elleplezni.

Két esztendővel ezelőtt jutott el Békásmegyerre. Azóta kicsi fia is úgy tekint a skandináv egyszerűséget sugalló templomra, ahol a gyermekek csapata igazi várat építhet a játékkockákból.

Sándor alig fél esztendővel később érkezett.

Látszólag csak egy kapaszkodón, és egy éles lejtőn kellett átjutnia, de előtte nagy kanyart írt le.

A Rókahegy túloldalán elterülő Üröm is megszenvedte a történelmét. A háború után Németországba száműzték a svábokat. Míg Sándor sváb származású nagymamája és néhány, hozzá hasonlóan magyarnémet vegyes házasságot kötött sorstársa megmenekült a kitelepítéstől, a szomszédos Pilisborosjenő (Weindorf) szinte teljesen elnéptelenedett, amikor ezernél több sváb lakóját a kollektív bűnösség batyujával verték el szülei temetője mellől. A kitelepítettek emlékét sem a templomban, de még a családok csendes beszélgetéseiben sem merték sokáig visszaidézni. A valódi gazemberek által elkövetett bűn gyalázata beférkőzött az ártatlanok lelkeibe. A szégyen rejtegetésével védték önmagukat.

De nem lehetett a történelem korábbi hagyatékát sem emlegetni. Holott Ürömben őrzik egy liget mélyén megbúvó kápolna kriptája annak az Alexandra Pavlovnának a holttestét, aki – József nádor feleségéként – először rendezte a fehér alapú, piros-zöld szegélyű csapatzászlók színeit a piros-fehér-zöld trikolorba. A gyermekágyi lázban elhunyt, orosz hercegnő, Nagy Katalin cárnő unokája, a Habsburg-család tagjaként vált magyarrá. Férjével, a nádorral gyakran kocsiztak ki kedvenc kirándulóhelyükre, a sváb Ürömbé. A mindössze egy esztendőig tartó, boldog házasság jelentős mértékben formálta a nádor jellemét. Felesége emlékének is adózva, megtanult magyarul. Az ő közbenjárására engedték ki fogásukból a magyar jakobinusokat, köztük Kazinczy Ferencet. Segítette az ország első vasútvonalának építését. Az általa létrehozott Szépipítő Bizottság valóban megszépítette a várost: felépült a Nemzeti Múzeum, a csillagvizsgáló a Gellérthegyen, kialakult Pesten Lipótváros, rendezték a Városligetet. A nádor megvásárolta és saját pénzén parkosította a Margit-szigetet. És hosszan sorolható mecénási jótékonykodása, amelyek közül a Vakok Intézetének megalapítása talán a leghumánusabb cselekedete. 1847-es halálakor Kossuth Lajos újságíró ekképp búcsúzott a magyarrá lett Habsburgtól: „*És Ő, az agg Nádor míg testben a sír*

felé hanyatlott, lélekben, érzelemben az ifjádó nemzettel lépést tartva együtt ifjádott. Élete alkonyába a nemzet újjászületésének napkölte vegyült.”

Azt is írhatta volna a zszurnaliszta-politikus, hogy József nádor a magyarok presbitere lett.

Nem véletlenül jutunk el Kossuthhoz, miközben Emese és Sándor történelmi, szellemi, spirituális identitásának ösvényein kóborlunk. Donáth László fölemlíti, hogy a száműzetésbe kényszerült, és a turini magányából, a szülőföldjére soha vissza nem térő, emigráns kormányzó presbiterként nem szakadt el Tállya gyülekezetétől, ahol a legenda szerint megkeresztelték. (Bár 1802-ben valóban nem volt Monokon evangélikus templom, de egyes kutatások szerint a keresztelezés a szülői házban történt. Ugyanakkor a tállyai templom őrzik a keresztelezőedényeket, és az országban egyedül itt borítják Kossuth-címeres terítővel a keresztelezőkövet.) A keresztelezés helyszíne körüli vita semmit nem von le abból a presbiteri ethoszból, amit Kossuth ragaszkodása mutatott: ha a nap huszonnégy órájában nincs is rá módom kimutatni, egész életemmel hűséges maradok a gyülekezetemhez – példázák azok a levelek, amelyeket idős korában is küldött Hegyaljára. Intelem és üzenet ez az örökség: időn, távolságon, nyelveken, kultúrákon ível át, és lesz végtelen a kapcsolatunk a minket befogadó, az általunk elfogadott közösséggel, mert így maradunk otthon a teremtettségben.

Éppen a nap huszonnégy órájára kiterjeszhető ragaszkodás vonzotta Sándort és családját Békásmegyerre.

A szülőfalujából elkerülő Sándor – hasonlóan Emeséhez – kereste, hol veszik igazán komolyan a felebaráti szeretet parancsát. Majd tizenöt évvel ezelőtt szinte véletlenül tért be kedvesével a faszori evangélikus templomba. Szirmai Zoltánnak, a gyülekezet lelkészének szavai nyomán megérezte: a bölcsészkar befejezése után beállt gondolati és szívbéli vákuumot új tartalommal lehet betölteni. Az ige hallgatása közben rádöbbsent, milyen közel is van hozzá az az út, amelyen megtalálhatja a mindenütt keresett emberséget.

Ebben a templomban kötötték meg házastársi szövetségüket.

Két gyermekük erősíti az esküjüket.

Ezzel a kötéssel a kezükön és kezükben jutottak el Mátyásföldre, Szilasligetre és Csömörré, majd át a hegyecskén, ami Üröm és Békásmegyer között domborodik. És ez az út nem csupán a kilométerek legyőzését jelentette.

Új képességek nyíltak ki benne. Miközben szakmája, munkája az angolnyelv-tanítástól az elidegenedett, gyakran felszínes üzleti közegbe vitte, mind jobban érezte, hogy az üzleti kommunikáció nem a megtévesztés tudománya, nem új hamis tudat kitermelője. A jó kommunikációban helye van

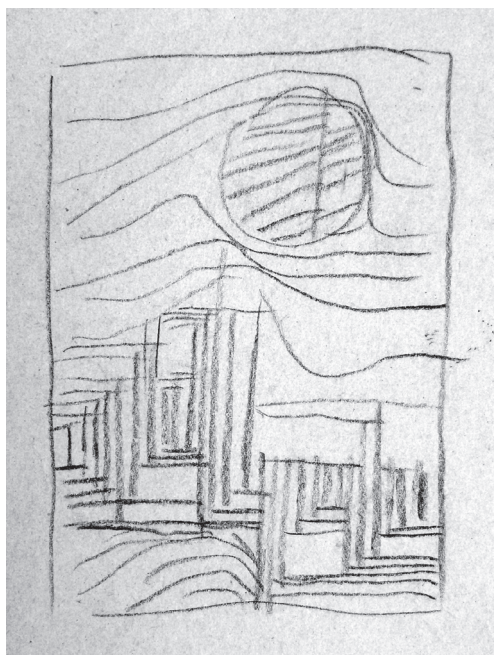
az adott szónak, a szó tisztaságának, a szavakba vetett hitnek.

Megtanulta, hogy üzlet és erkölcs növelheti egymás értékét. A magyarázat egyszerű: alkotni, jót építeni csak hittel lehet.

Egyetemi tanulmányai során egyébként – milyen véletlen! – az orosz nyelv mellett ő is belekóstolt a norvég nyelvbe. Nem, nem! Nem ismerték még egymást Emesével. De úgy tűnik, léteznek megmagyarázhatatlannak tűnő elemek az intellektuális kapcsolatokban is. Pedig kínálkozik az egyszerű megfejtés: a különlegesben, az egyediben, az apróban minden – talán könnyebben – fölfedezhető, ami a teljes világ lényege. És mi lehet pontosabb tükre a lélek világánál, mint egy nyelv?

Itt vannak tehát ők, ketten, a gyülekezet új presbiterei: Emese és Sándor. Megérkeztek. Érzik, befogadta őket Békásmegyer. Tudják, nem kérik tőlük, hogy apostoli méltóságot pótoljanak, miként Áron népe tette egykor, de a templom, és annak minden birtokának szolgálatát – talentumuk teljes mozgósításával – elvárja a gyülekezet... és immár annak részei. Tudják, ha kell, vizet töltenek a pohárba, majd tisztára törlik azt. Meggyújtják a gyertyát, és vigyáznak a lángjára. Gyógyszert hoznak a Gaudiopolis öregjeinek, és levelet írnak az elfeledett gondozottak családtagjainak. Segítik a zoltárok énekét, vállalva a bűnbánat vakmerőségét is. Amikor asztalt terítenek, nem kérdezik, ki, milyen szándékkal érkezett, és ül közjük. Fölismerik a részrehajlást, és harag nélkül békét teremtenek. Ha távol járnak, akkor is velük van a templom. Imájukban magukba zárkozhatnak, de soha nem maradnak egyedül És tudják, ha elfáradnak, kézníváltásnyira a segítség. Presbitertársaik is vigyáznak rájuk, akik már megtapasztalták, mit jelent *törődni*.

Szendrei Lőrinc

WYŚLAWA SZYMBORSKA

A sűrűben

Báthori Csaba fordítása

Vagyok, aki vagyok.
Véletlen, – felfoghatatlan,
mint minden véletlen.

Lehetek volna
más őseim,
s máris egy más fészekből
röppenek fel,
más törzs pilléjeként
pattanok ki.

A természet ruhatára
ezer kosztümöt rejt.
Pocok kosztümjét, pókét, sirályét.
Illik is rájuk, testükre szabták:
hordják szépen,
míg el nem rongyolódik.

Én se választhattam,
de nem panaszkodom.
Lehettem volna
kevésbé egyszeri.
Valaki egy homokpadról, hangyabolyból,
lármas rajból,
szélszaggatta porszem a tájból.

Valaki, sokkal kevésbé boldog,
szőrmének tenyésztve,
ünnepi asztalra szánva;
valami üveg alatti uszadék.

Földbe fogódzó fatörzs,
melyet láng fenyeget.

Fűszál, melyet letapos
sötét események lábdobogása.
Kétesen homályló alak,
aki másoknak világít.

De hogyha félelmet gerjesztenék az
emberekben?

Vagy ellenszenvet?
Vagy csupán együttérzést?

Hogyha nem a helyes törzs
alján jöttem világra
és elzárva előlem minden út?

A sors hozzám eleddig
kíméletes volt.

Nem tudnék emlékezni
jó pillanatokra.

Nem tudnék összemérni
egyet a mással.

Lehettem volna én magam – de ámulás nélkül,
és ez azt jelentené,
valaki egészen más.

Iványi Tibor (1928-2009)

2009. november 17-én meghalt Iványi Tibor, a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség lelkipásztora és elnöke. Rá emlékezve fiának, Iványi Gábornak édesapja temetésén elmondott igehirdetését, valamint Donáth László nekrológját közöljük.

„...hű szolgám,...menj be a te uradnak örömébe.”
(Mt 25,21)

Édesanyám kérésére, valamennyiünk nevében szeretnék búcsúzni a viszontlátásig édesapámtól, Iványi Tibortól, a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség 28 éven át aktív, első és alapító elnökétől, a lelkipásztortól, a hatvan éven át hűséges férjtől, 11 gyermek édesapjától, 62 unoka nagyapjától, 12 dédunoka dédnagyapjától, a hűséges baráttól és igaz embertől.

Iványi Tibor 1928. július 19-én, Budapesten született, és itt halt meg 2009. november 17-én hajnalban. Édesapja evangélikus vallású tisztviselő volt, édesanyja zsidónak született, 1916-ban keresztelkedett meg. Édesapám már evangélikusként látta meg a napvilágot.

Fiatalon, 17 évesen került a Metodista Egyház Felső erdősor utcai gyülekezetébe. Itt jutott élő hitre, itt kapott elhívást a lelkészi szolgálatra, itt szentelték lelkésszé. Semmi másról nem szolt az élete haláláig, mint erről a szolgálatról.

A vigasztalás ígét a gyászjelentésen is olvasható mondattöredékből vettem, ezt is édesanyám választotta így.

Jézus búcsúbeszédei között az egyik utolsó ez a tanítás, mely szerint egy tekintélyes ember hosszú útra indulva, három „szolgája” között szétosztotta vagyonát (egyiküknek öt, másikuknak kettő, a harmadiknak pedig egy talentumot adott), s nyomtalanul kihúzódott a világukból. Még azt sem mondta meg pontosan, hogy mit kíván tőlük.

Ketten úgy értették a helyzetet, hogy a talentum nem az övék, feladatként kapták azt, s forgatni kezdték a pénzt: hol nyertek, hol veszítettek. Kockáztattak, de magával ragadta őket a feladat szépsége és a bizalom. Csak a harmadik nem tette ki magát a sors szeszélyének. Hármójuk közül ő volt a legaggályosabb, a legbizalmatlanabb. Elásta a pénzt, hogy még csak annak gyanújába se keverhessék, hogy tékozló fiú lenne. Majd egy életen át ült gőgösen oltalmazott makulátlanságán.

Édesapám öt talentumot kapott. Szenvedélyesen forgatta ezt a kincset, vesztett és nyert, s most kétszeres haszonnal számol el annak színe előtt, aki hitt benne, örökkévaló szeretettel szerette, aki „átadta neki mindenét, amije volt”, és láthatatlanul

bár, de az ő szívében is naponként élő módon vele volt, bátorította csüggedéseiben, veszteségei idején és vele örült a sikereknek.

A mondattöredék alapján négy dolgról szeretnék szólni úgy, ahogy a bibliai szöveg megkívánja:

1. Először arról mondom valamit, hogy mit jelentett Iványi Tibor életében a hűség.

2. Azután azt szeretném tisztázni, hogy ki tekinthetett rá úgy, mint szolgájára.

3. Harmadszor arról elmélkedem, hogy mi az üzenete a „menj be” kifejezésnek.

4. Végül azt vizsgálom, hogy mi is „Urunk öröme”, és kik azok, akik részesülhetnek benne.

1. Iványi Tibor kiszámíthatóan hűséges ember volt minden kapcsolatában: férjként, apaként, barátként és kollégaként is. És nemcsak az érintettek jelenlétében, hanem távollétükben vagy a hátuk mögött is.

Az *agate kai piszte* bibliai kifejezés („jó és hű”) jelent hibátlan, abszolúte jó és hívó embert is, de közelebb járunk az igazsághoz, ha nem a hitvallás makulátlansága felől közelítünk, hanem azt mondjuk, hogy Jézus a jó (ehető, ízes) gyümölcsöt termő hűséges tanítványról akar itt tanítást adni.

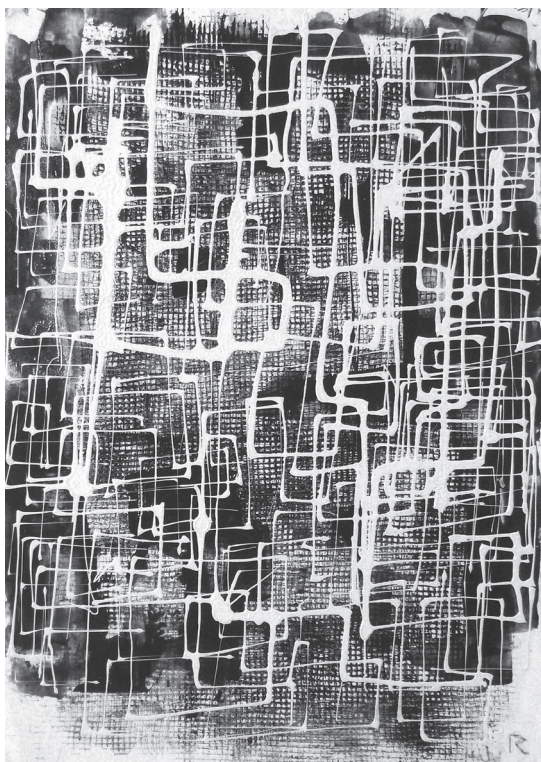
A hetvenes évek elején a Magyarországi Metodista Egyházban (ahol édesapámat 1949-ben segédlelkésszé, majd lelkésszé, körzeti felügyelővé szentelték, később pedig a szuperintendens helyettese lett) szakadás következett be. Az Állami Egyházügyi hivatal bele akart szólni abba, hogy ki legyen, illetve ki nem lehet az egyház akkori új vezetője. Rá akarták beszélni édesapámat, hogy kampányoljon önmaga ellen, meggyőzve lelkésztársait, hogy hiba lenne, ha rá szavaznának. Ő azonban nem állt kötélnak, a kérést is ízléstelennek találta, ezért ürügyet kerestek ellehetetlenítésére. Ebben az időben jelent meg édesanyám *Csodálatos országban* című verse egy Nyugaton kiadott, magyar nyelvű, itthon is széles körökben terjesztett vallásos folyóiratban. A költeményt évek óta gépelt formában szabadegyházi körökben mindenki ismerhette, mondanivalóját, a hegyi beszéd gondolatait, a két világ határán egyensúlyozó hívó ember vívódásait szemléltető sorokat senki félre nem érthette, de az egyházi és világi hatalmasok most államellenesnek minősítették a benne megfogalmazott gondolatokat. Nevetésgészen átlátszó módon előbb azt szerették volna bizonyítani, hogy a vers a házaspár közös műve, majd ennek ostobaságát belátva írásban felszólították édesapámat, hogy ha nem szerző, határolja el magát „feleségének a Magyar Népköztársaság törvényeit sértő” tettetől. Édesapám válaszlevelében nemcsak az elhatárolódás gondolatát utasította el egyértelműen, hanem arra bátorította jellemtelen ellenfeleit, hogy soha, semmilyen körülmények között ne tagadják meg hűtlenül és gyáván azt, akit hajdan a szerelem lángolásában az egyetlenség

szerettek meg. Innentől kezdve immár nem a vers, hanem a lelkészhez méltatlan, szemtelen hang miatt folytatódott ellene az eljárás.

De hűséges barátja volt lelkészársainak és híveinek is. Azt a bizalmat, amit Megváltójától kapott ő is biztosította minden felebarátjának. A hatvanas években többször adott helyet református lelkész barátainak a hajdani Bethánia-mozgalom addigra betiltott összejöveteleire, lelkésztalálkozóira. Az Állami Egyházügyi Hivatal helyi titkára felszólította, hogy határolódjon el egyértelműen mind az „államellenes” mozgalomtól, a „klerikális reakció”-tól, mind barátjától. Mivel Iványi Tibor erre nem volt hajlandó, és mástól sem lehetett megfosztani, a rendőrséggel bevonatták a jogosítványát. Négy és fél éven át gyerekkorától húzódó, súlyos szívbetegségével kerékpáron látogatta kiterjedt szörványát.

Hűséges volt a vállalt szolgálatban is. Tőle tanultuk meg, hogy ha megígértük, egyetlen emberért is el kell menni, akármilyen messzire, függetlenül a körülményektől. Hányszor verekedte át magát sár-tengeren, hófúvásban, hogy megtartsa egy házi áhitatot, melyre esetleg a helybeliek többsége a zord időjárás miatt nem jött el.

2. Ki nevezhette „szolgám”-nak Iványi Tibort? Szabad ember volt. Mondhatta volna bátran és valóban szívből Jézus kortársaival: „Ábrahám magva vagyok, nem szolgáltam soha senkinek”. De azt is tudta, hogy igaz Jézus válasza is: „Ha a Fiú megszabadít, valósággal szabadok lesztek.” Így is szabad ember volt. De másképpen is. Soha nem állt haptákban semmiféle emberi kivagyiság előtt, de a legdrámaibb pillanatokban is mindig tiszteltudó és méltányos maradt. Ha valaki saját termeténél

magasabbra próbálta emelni a tekintetét, derűsen idézgette Jeremiás (22,15) szavait: „Király vagy-é azért, hogy cédrus után kívánczolj? A te atyád nem evett és ivott-é?”

Emlékszem, a hetvenes évek elején egy országos presbiteri gyűlésen a Szabad Egyházak Tanácsának elnöke (közmondásosan korrupt és a fennálló rezsimet mindenféle gátlás nélkül kiszolgáló egyházi ember) tevékenységének szerinte áldásos, felülről sugallt voltát bizonyítandó előadta nekünk, hogy egy hívő baptista lányt (akit élő hite miatt kicsaptak a tanárképző főiskoláról) miként győzött meg arról, hogy válasszon más hivatást, fogadja el, hogy abban a rendszerben nem tölthet be ilyen „bizalmi” állást. Édesapám szót kért, és a lojalitást a gyávasággal összetévesztő egyes kollégái rémületére fejtegetni kezdte, hogy amikor a kommunista párt a negyvenes évek végén Magyarországon átvette a hatalmat, dönthetett, hogy alkotmányosan vagy diktatórikusan kormányoz. Mivel az előbbi mellett kötelezte el magát, a hívő ember akkor követi helyesen az igaz Isten normáit, ha elvárja a hatalom képviselőitől, hogy példamutató módon tartsák magukat az alkotmányhoz. Ha az alaptörvény garantálja a vallás szabad gyakorlásának és megvallásának jogát, akkor arról lebeszélni bárkit bűn, sőt tiszteletlenség is a hatalom birtokosaival szemben. A sértett kiskirály itt nevezte először nyíltan kormány- és rendszerellenesnek édesapámat, aki viszont tisztázta, hogy nem azokkal van baja, akik az adott viszonyok között tisztességesen próbálják húzni az ország szekereit, hanem azokkal, akik olyan gátlástalanul tolják, hogy az élen haladók orra buknak.

Amikor a metodista egyház hatósági segédlettel véghezvitt kirekesztését, a közel nyolc éven át megélt rendőrségi zaklatást követően, többszörös kilakoltatási kísérleten túl, felfüggesztett börtönbüntetéssel a nyakában és más retorziók után az Állami Egyházügyi Hivatal mégis tárgyalni kezdett vele a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség elismeréséről, és 1981 őszén elé tették az aláírásra kész okmányokat, az utolsó pillanatban azzal álltak elő, hogy az új egyház csak akkor legalizálható, ha én, a fia, a demokratikus ellenzékkel való kapcsolatomban nem leszek a lelkészkar tagja. Édesapám – akinek gyakran volt vitája akkoriban velem arról, hogy a hívő ember mennyire merülhet bele a politizálásba, és szerencsés-e esetleges elismertetésünket kockáztatni – most azt felelte az Állami Egyházügyi Hivatal agyafűrt elnökének, hogy nyilván nem gondolták komolyan az elismerést, mert tudhatták, hogy egy ilyen alkuba soha nem fog belemenni. Hosszan agitálták, hogy ne szalassza el a történelmi pillanatot, de hajthatatlan maradt.

Mindannyiunk közül ő tudta a legjobban, hogy az állami elismerés ellenére a különös jel ott ma-

rad rajtunk. Az illegalitást lezáró okmány aláírása után az Állami Egyházügyi Hivatal kijelentette, hogy immár nem vagyunk a Magyarországi Metodista Egyház része, így távozzunk azokból az egyházközségi ingatlanokból, melyekben kirekesztetésünk után is gondozásunkban maradtak a gyülekezetek. Többéves kemény vita után kérlelni kezdték, hogy ha önként nem megyünk, akkor vegyük meg, legalább jelképes áron, a végén már 1 Ft-ért az ingatlanokat. Nem volt hajlandó rá. Azzal érvelt, hogy egy ilyen gesztussal az a látszat keletkezne, hogy mi akartunk a Magyarországi Metodista Egyházból távozni, vagy bármivel is rászolgáltunk a kiűzésre. Ragaszkodott a feltétel nélküli átíráshoz, végül azzal oldva meg a gordiuszi csomót, hogy javasolta, az Állami Egyházügyi Hivatal, ha akarja, jutalmazza meg a metodistákat hűségükért, vagy ha nagyvonalúan kárpótolni akarja őket, ám tegye, de nekünk ebben semmiféle részünk nincs.

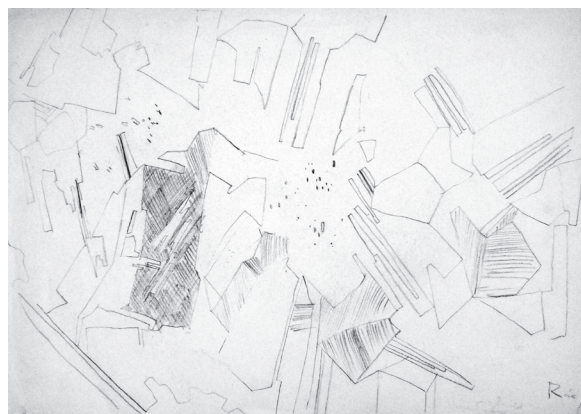
Ha más oldalról nézve gondolja bárki, hogy édesapámra igenis illet a „hű szolga” megjelölés, igaza van. Teljesen átadta magát annak, aki ezt mondta: „az Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon és adja életét az elveszettekért.” A halálhír vétele után a főiskola egyik karbantartója, Najeh azzal borult a vállamra, hogy Tibor bácsi soha nem úgy általában érdeklődött a családjá után, hanem minden gyermekét név szerint ismerte. Hogyan volt képes erre? Édesanyámmal együtt minden napot úgy kezdtek, hogy „névsorolvasást” tartottak (mint pásztor a számadó előtt), imádságban végiggondolva és Istennel megtanácskozva száznál is több lelket számoló családjuk minden bánatát és örömét, és mindazok gondját, akik körülvették őket a főiskolán, az óvodáinkban, általános és középiskoláinkban, az Oltalomban, a gyülekezetekben. De azok is ott maradtak imalistájukon, akik az évek során elárulták vagy cserbenhagyták őket.

Édesapám szenvedélyesen szerette és alaposan ismerte az igét. Az egész világot a parókiájának tekintette ő is, így kész volt mindig az igehirdetésre, lelkigondozásra, tanításra, vigasztalásra, buzdításra. Nyíregyházi gyülekezetét sok szórvány is vette körül. 41 évnyi, hűséges, feleségével közösen végzett szolgálata alatt gyakran prédikált vasárnaponként akár ötször-hatszor is, hogy azután a hét többi napján ugyanezt tegye.

Hűsége és a szolgálatban Ura iránti elkötelezettsége leleményessé is tette. A hatvanas-hetvenes években nem volt tanácsos parókus lelkészként ifjúsági munkát végezni. Aki erről netán nem tudott volna, azt a Belügyminisztérium egyházügyi rendőrsége körültekintően emlékeztette mozgásterének határaitra. Iványi Tibor így esetleg nem csendeshetet, lelkigyakorlatot, hanem több napon át tartó születésnap partikat rendezett, annak

rendje és módja szerint tortával és ajándékkal, s azt képviselte, hogy mindenkinek joga van akár századmagával is barátai társaságában ünnepelni élete jeles napjait. Egyetlen nyár vagy tél nem múlt el nyíregyházi évei alatt, hogy ne telt volna meg a parókia születésük vagy újonnan-születésük napját ünneplő gyerekekkel, fiatalokkal, felnőttekkel.

A dühöngő hatásági embereknek pedig minden alkalommal a sokak által gyűlölt, kifogástalan nyugalmával és eleganciájával magyarázta el, olykor példabeszédekkel is megvilágítva, hogy amit tesz, az a szabad ember természetes joga, s hogy tetteiért egy mindenkinél hatalmasabb Úr előtt akar felelni, s egyedül őt féli.

A rendszerváltás után is hamar megértette, hogy hajdani ellenfelei soha nem fogják megbocsátani neki azt, amit vele szemben korábban vétettek, s hogy íme megint ők kerültek jobb pozícióba, mert az új (s a mindenkori) hatalom is inkább kedveli a meghunyászkodásban edzett, kiskorú alattvalókat, mint a felnőtt, öntudatos, hitvalló partnert. De ez sem szegte igazán a kedvét. Még a rendszerváltás előtt, 1987-ben életre hívta az egyház felsőfokú intézményét, a Wesley János Lelkészképző Főiskolát, 1988-ban megalapította a Magyarországi Evangélikumi Testvérközösség lapját, az *Élet és Világosságot*. Szíve indíttatását követve hagyta szabadon távozni azokat, akik más felekezetben (sokan visszatérve a Magyarországi Metodista Egyházba) kerestek akolmeleget. Azokra akart támaszkodni, akik társai lettek a társadalomból kirekesztettek, – Jézus megfogalmazása szerint – „a kicsinyek” felkarolásában. Akik hittek a fává növvő mustármag vagy a tóvá váló délibáb csodájában.

Így ma, távozása pillanatában – valamenyny nagy egyházat is beleértve – a Magyarországi Evangélikumi Testvérközösség végzi a legkiterjedtebb munkát a hajléktalanellátásban a maga több száz ágyával, népkonyhájával, utcai szociális munkájával, hajléktalanok számára működtetett orvosi rendelőjével és kórházával. Közel kétezer (több mint 90 %-ban hátrányos helyzetű vagy sajátos nevelési igényű) gyermek tanul vagy kap ellátást az ország legszegényebb régióiban is, esélyteremtő

óvodáinkban, általános és középiskoláinkban. Az idej tanévet még sok helyen ő nyitotta meg. Hiányozni fog a szalagavatókról, karácsonyi és húsvéti ünnepekről és az évzárókról!

Iványi Tibor határozottan foglalt állást nyilvánosan, írásban is az egyre fájdalmasabban terjedő szegény, az antiszemitizmus, az újnácizmus és cigányellenesség, a rasszizmus ügyében is. Legutóbb a kislétai gyilkosságot elítélve adott ki közleményt. Halálos ágyához, néhány órával elmenetele előtt Sajóbáonyból érkeztem. Kűszködve az örökkévalóságba való beleszédűléssel, hallani akarta, hogy mi is történt a megfélemlített, szegény roma családokkal. Forrón vágyott arra, hogy a cigányság elfoglalhassa méltó helyét a magyar társadalomban. Októberi közgyűlésünket még ő vezette, és sikerrel kezdeményezte, hogy válasszunk törvényhozó legfelső egyházi testületünkbe olyan személyt, aki nyíltan vállalja roma identitását. „Szolgám” – mondhatta Ura és megváltó Istene, akit ifjú korától fogva szolgált teljes szívvel és jó lelkiismerettel. A legkisebbekben ismerte fel a köztünk élő Jézust, és így hirdette a szegényeknek az örömet, a raboknak a szabadulást, bekötözve sokak sebet, letörölve könnyeiket, vagy velük sírva; hirdette a csűggedt lelkeknek „az Úr kedves esztendejét”, és életre segítette a halál felé tartó csűggedt lelkeket.

3. „Hű szolgám, menj be...”

Sokáig váraokztál kint küzdelmes nappalokon és gyötrelmes éjszakákon át azt követően, hogy meghallottad, mint Ábrahám, a hit lovagja a hívást: „Lekh-leká – menj ki!”, atyád házából és rokonaid közül a helyre, amit csak lépésenként találhatsz és érthetsz meg.

A kihívtak közösségéből mehet be bárki az Úr házába, aki elveszíti életét, hogy nála találja meg örökre.

4. Nem tudom, csak a hit tükre által, homályosan sejtem azt, aminek világosságában édesapám már vigasztaltatik, Ura örömeben. A nagy királyi lakoma asztalánál ül Ábrahámval, Izsákkal, Jákóbbal, a nagyon szeretett Pállal és mindenek előtt imádott Megváltójával, a dicsőséges Vőlegényvel.

Amikor tíz nappal ezelőtt, kétórányira a pillanattól, hogy vitetessen angyalok szárnyán Ábrahám kebelébe, utoljára megöleltem, s a beteghordó kocsi átgördűlt az intenzív osztály küszöbén, szerettem volna Elizeussal felkiáltani: „Édesatyám, édesatyám! Izrael szekerei és lovagjai!” Már nem volt rajta a palástja, csak egy fehér lepedő. Nem látam többé úgy, ahogy itt ismertem. Itt maradtam a két táalentumommal, az ő leesett palástjával, a benne lévő léleknek a feleannyi erőmhöz kért kétszeres mértékével. Itt maradtunk, mert ez most még miattunk szükségesebb. Kinek bűnbánatra, élete elrendezésére, kinek szolgálata befejezésére vagy folytatására kell az idő.

Köszönöm! Isten veled, édesapám! Viszontlátásra!

*

„Szózat szól: Kiáltst! és monda: Mit kiáltstak? Minden test fű, és minden szépsége, mint a mező virága! Megszáradt a fű, elhullt a virág, ha az Úrnak szele fuvallt reá; bizony fű a nép. Megszáradt a fű, elhullt a virág, de Istenünk beszéde mindörökre megmarad.” (Ézs 40,6–8)

Mester volt Iványi Tibor. A Krisztus-követők azon kicsiny csapatához tartozott, akinek jelenléte túl volt az időn, akinek lénye minden korszellemnek ellene mondott, aki mindig megvigasztalta az elbátortalanodókat. Intellektusa naponta megélt és éltető moralitássá lett, de etikája mégsem kötött gűzsbba senkit. Szabadságra született, ami azt jelenti, megóvta a másikat önmagától. Példázatos gesztusai, végigprédikált élete, tett értékű szava nem csupán egy nagy mester már régen követésre méltó tanítása, hanem a kierkegaardai és a bonhoefferi imitatio Christi konkrét és valódi eseménye, az a minőség, amelyet itt és most meg lehet és meg is kell élni, hogy létünket el ne tékozoljuk. Pontosabban: hogy ne hiáavalóan tékozoljuk azt el.

A szabadegyházi lelkészt nem ismertem. Csak a szabad embert, akinek nincs szüksége sem a személyes, sem a kollektív naivitás látszatára, hogy gyógyító tehetsége hiteles legyen, sem arra, hogy piacképessége érdekében árúvá silányítsa jót tenni akarását.

„Jitgádál vőjtkádás sömé rábá...” Bizony legyen nagygyá és szentté az Örökkévaló neve, aki Iványi Tibort nekünk adta, s tegye maradandóvá keze munkáját gyermekei és tanítványai, hívei és barátai életében! Boldog vagyok, hogy ismerhettem őt. Az elrejtőzködésében is vigasztaló, bátor és bölcs embert és az ő Krisztusát.

„Gewiss,
Grass ist das Volk,
verdorrt ist das Grass,
verwelkt ist die Blume,
aber für Weltzeit besteht
die Rede unseres Gottes.”
(Martin Buber fordítása)

DL

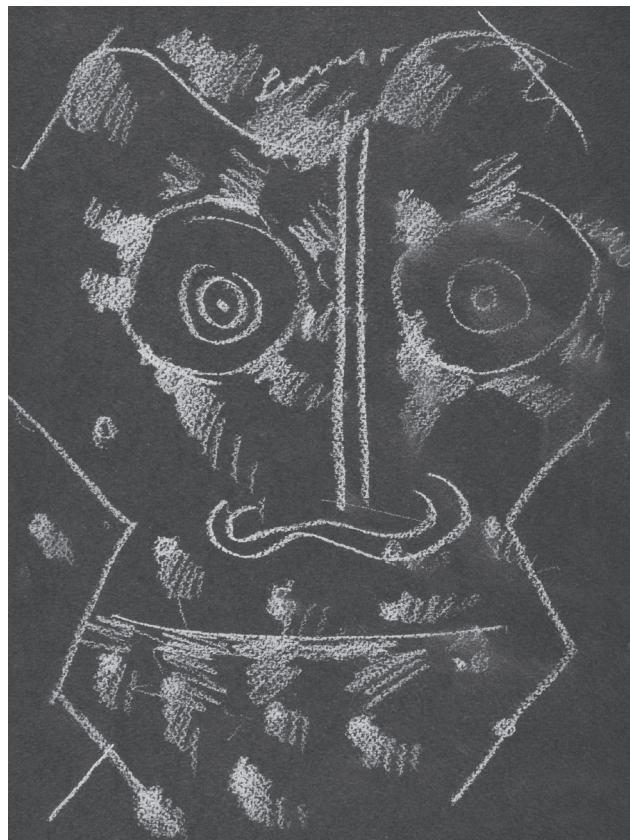
Lossonczy Tamás (1904–2009)

Tudjuk, az emberi élet véges és törékeny. A halál mindig hirtelen, még a kivételes 105. év fölött is. Lossonczy Tamás halálhírének vétele is minden ismerője számára hihetetlennek tűnt annak ellenére, hogy folytonosan búcsúzkodott, és éppen tőle, általa ismertük meg az aggkor kínját, a helyhez kötöttség s az érzékek tompulásának mizériáit. De általa ismertük meg a meggyöngült testben lakozó intellektus kivételes intenzitásának jelenségét is, a töretlen gondolkodás letisztulását, a szenvedély változatlan erejét. A legutolsó időkben már-már csak a lényegről beszélt, morálról, etikai kérdésekről, bölcsessége a hallgatásban lecsiszolt, lapidáris mondatokban nyilvánult meg. Minden erejével kereste az egyre nehezedő kontaktust barátaival, közönségével. Barátai, kiállításainak közönsége, interjúinak nézői, hallgatói számára emlékezetesek maradtak ezek az őt körülvevő csendet át- és megtörő üzenetek. Képzeletünkben elevenen visszacsengenek most is, miközben ravatala előtt állunk. Alakja is eleven, úgy, ahogyan nála teljes generációval fiatalabb korosztályunk megismerte. Hiszen apánk lehetett volna. Így is akarjuk emlékeztünkben megőrizni.

Emlékezetének és műveinek megőrzése mindezekelőtt szakmai kötelességünk is. Utolsónak távozott – miután hosszú ideig az utolsó megmaradt tanú volt – az Európai Iskola alapítóinak nemzedékéből, a 20. század középső harmadának meghatározó alkotói közül. Mindenekelőtt a 20. század embe-
re volt, azok közé tartozott, akik már gondolkodó és emlékező fiatalembereként éltek meg az első világháborút, s akik tevékenyen vettek részt a két háború közötti idő küzdelmeiben s éltek át a másodiknak borzalmait. Mindenekelőtt az emberről, a társadalomról szerzett mélyre vágó tapasztalatokat, s szerzett eközben önmagáról is ismereteket. Kollektív ember volt, minden időben a közösségi felelősség és cselekvés híve, aminek nem mond ellent, hogy útjának megválasztásában öntörvényű, művészetének kifejező formáiban individualista. A társulást, a kollektív életmódot kereste egy ideig a hétköznapi (pontatlan az a szó, hogy magán-) életben is. A közérdekű és közhasznú, jobbító cselekvés ideálja mozgatta, s amikor ebben az ideálban – 1948 táján, majd végleg egy tévút végére érve 1954-ben – csalódnia kellett, magára maradt. Nem szolgálhatott vigaszul népes család, de igen a fél évszázados szeretetteljes megértés feleségével, Ibolyával, akit valaha védelmezett, rejtegetve oltalmazott az üldöztetés idején, s akinek emlékéért, szelleme fenntartásáért annyit tett. Búcsúzik tőle második felesége is, aggkorának

hú társa, megértő vigasza is. Búcsúzik tőle a művészársadalom, amelynek Kossuth-díjjal elismert és érdemrenddel kitüntetett tagja volt. Búcsúzik a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia is, amely egyik alapító tagját gyászolja benne.

Lossonczy Tamás a 20. századi modernség tipikus képviselője volt abban a tekintetben is, hogy hitt – mégpedig utolsó percéig töretlenül – nemcsak az emberi társadalom jobbításának lehetőségében, hanem vallotta is az értelmiségnek ilyen irányú kötelezettségét. Modernista – és ki kell mondanunk: szocialista – volt társadalomszemléletében, s az esztétikai tájékozódásában, művészeti ideáljaiban is. Ezért ragaszkodott a szemléletét leginkább felszabadítani képes, az új út keresésére biztató mester, Vaszary János emlékéhez. Azok közé tartozott, akik a húszas és harmincas évek párizsi iskolájának tanulmányozása s a hollandiai konstruktivizmus mestereinek példája alapján tájékozódtak, és mindvégig ragaszkodott e tapasztalatokhoz. Egyik utolsó látogatásomkor kérte, beszéljünk egy ideig franciául: ugyanis erre vágyott leginkább, úgy mint az őszi szőlőfürt édes szemekre. Társadalmi tájékozódásában kollektivistá volt: marxista nézeteiért üldözött 1929-ben, a Szocialista Képzőművészek Csoportjának tagja, majd az Európai Iskola s utóbb az ebből kivált Elvont Művészek Magyarországi Csoportjának tagja, illetve szervezője. Művészetében az eredetileg ugyancsak szociális tartalmú konstruktivizmus s a szürrealizmus követője. Alkotó munkásságának csúcspontján, 1945-1948

Lossonczy Tamás grafikája

között ennek a mind inkább a nonfigurativitás felé hajló művészetnek vált aktivistájává. Utópiája az volt, hogy az absztrakció a tömegek által felfogható és őket formáló művészet. Nagy csalódása pedig az, mintha a szovjet szocialista realizmus megtúrte, megtúrthette volna az ő absztrakcióját... Szervesen összetartozó kétféle meggyőződése került fatális ellentétbe rövid ideig tartó, de mély válsága idején. 1960 táján visszatért nagy periódusának elveihez és stílusához, s ehhez ragaszkodott mindvégig, akkor is, amikor műtermébe már nem kapaszkodhatott fel, hanem – változatlanul ragaszkodva a belső riportázsok szerepét játszó sorozatokhoz – székéhez kötve rajzolt, festett, készített kollázsokat.

Nem riadt vissza – ahogyan többször hangoztatva – a gyengébb (ahogyan mondani szokta: a rossz) művektől; az őszinteséget és a kifejezés intenzitását kereste, amely nem mindig és nem mindig első sikerülhet. Intellektuális, gondolati folyamatnak, fejben megalkotott művek kivitelezésének tartotta munkáját, és felelős napi kötelességnek e dokumentumok szüntelen előállítását. Napi kötegekből álló lapjainak sorozata látogatói számára is a kommunikáció eszköze volt: a rajzok tájékoztattak írásban és képben az őt foglalkoztató problémákról. Naplójának tanúsága szerint már 1945-ben tudatában volt annak, amit mindvégig hangoztatott: „*hogy az alkotás milyen szörnyű szenvedésekkel, fájdalommal, önkínzó gyötrődésekkel jár, arról a boldog szemlélőnek fogalma sincs. Művészetet csinálni: a legszörnyűbb kínok vállalása. Mindég haladni előre, soha nem ismétetni, nem csak érzésekről, privát érzésekről van itt szó, egész rendszereket, hatalmas összefüggéseket kell itt állandóan fejben tartani.*”

Lossonczy Tamás alakja szükségképpen eltűnik most szemünk elől, ahogyan a távolodó fokozatosan beolvad a horizontba. Művészettörténeti alakjának megfogalmazása azonban csak most kezdődik, s ez a nem váratlanul, de mégis hirtelenül ránk tört utókor feladata.

Marosi Ernő

WYSLAWA SZYMBORSKA

Minden

Báthori Csaba fordítása

Minden –
szégyentelen és felfuvalkodott szó.
Idézőjelbe kellene tenni.
Úgy tesz, mintha ki nem hagyna semmit,
mintha gyűjtene, átfogna, tartalmazna,
birtokolna.
Pedig közben csupán
porszem egy viharban.

Vilma királynő útja

Egy elfelejtett budapesti utcanév nyomában

A Terézvároson és Erzsébetvároson áthaladó Városligeti fasort Wilhelmine holland királynő tiszteletére 1921 és 1948 között Vilma királynő útnak nevezték.

Vilma királynő 1890 és 1948 között uralkodott, nevéhez fűződik az I. világháború utáni Európa leghatásosabb karitatív tevékenysége, amelynek során a megcsönkített, megnyomorított Magyarországról több ezer nélkülöző gyermeket – sokszor fél évnél is hosszabb időre – láttak vendégül Hollandiában.* Amikor a győztes hatalmak diadalt ültek megcsönkített hazánk felett, volt egy háborút nem viselő, békés állam Európában, amely nem büntetni, hanem segíteni akart. Nem élelmiszereket küldött – amelyeknek szétosztása mindig bizony-

talán és alkalmat ad a korrupciónak –, hanem tárt karokkal, hosszú hónapokra országukba fogadták az éhező magyar gyermekeket, akiket családoknál helyeztek el városban és falun egyaránt. Olyan segítő akció volt ez, amelyhez több ezer holland állampolgár részvételét kellett megnyerni. (Magyar részről a Gyermekvédő Liga segítette a megvalósításban.) A befogadók valóban „pótszülőként” viselték gondját a rájuk bízott kicsinyeknek, minden jót megadva nekik, hogy sápadt arcocskájuk pirosposzsgássá válják és kikerekedjék. A pótszülők és a magyar gyermekek között nem egyszer életre szóló barátság szövődött. Ismerek idős embereket, akiknek családjában még ma is ápolják a hollandi kapcsolatokat, átörökítve azt a második, sőt gyakran a harmadik generációra.

Kisiskolás koromban – amely meglehetősen régen volt, úgy a harmincas évek elején – a tanórák

* A Hét Hárs 2003-as II/1. számában közöltünk interjút Mravinác Edénével, Sári nénivel, a gyülekezet egykori pilisvörösvári gondnokával, aki hadiárvaként a húszas évek közepén nővérelével együtt egy esztendőt töltött Hollandiában.

közötti szünetekben valami kislányos körjátékot járva egy bizonyos hollandi dalra ütemesen tipegtünk és összefogózva keringtünk. A koreográfiára már nem emlékszem, de a dal együgyű szövegére annál inkább:

*„Mákszemet szedni ment ki a rétre
Kopogós facipős kis hollandi lány.
Jött vele szemben három legényke,
Három legényke, biz' egymás után...
Halihó! Halihó! Nótázni de jó!”*

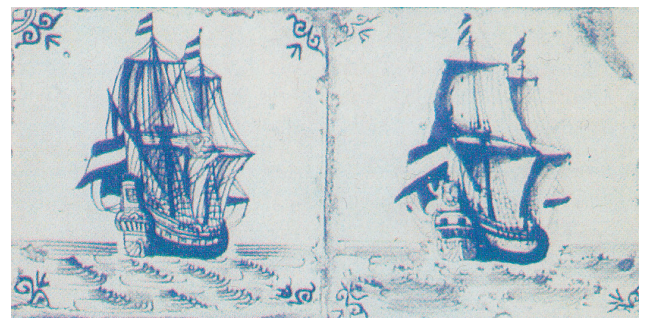
A hollandi szó, hiába felejtettem el a szöveg többi részét, már akkor szöveget ütött a fejemben. Miért éppen hollandi? Ez azért kelthette fel öntudatlanul is a figyelmemet, mert az ismert gyerekdalokban nem volt szokás más népek gyerekeiről énekelni, kivéve arról az álnok török gyerekről, aki megvágta a „gólya gilice” lábát, amelyet aztán a magyar gyerek meggyógyított. Sem a török, sem a hollandi gyerekekről nem tudtam semmit, az utóbbiakról a fent idézett dal alapján azonban mégis kiderült, hogy facipőben járnak. Az erre vonatkozó részletesebb információt anyámtól kaptam, aki a klumpának nevezett hollandi facipő mibenlétét egy porcelán dísz tárgy segítségével mutatta meg számomra: a másolatot még annak idején segélyakcióban részt

vevő gyerekként kapták ajándékba Hollandiából hazatérő nővéreim.

Később a hollandi népművészetre utaló többféle tárgyat is felfedeztem a konyhámban: fűszerdobozokat, sajtostálat, fali dísztányérok stb. Ezek nem származtak okvetlenül Hollandiából, de rajtuk a díszítő zsánerképek két dologban megegyeztek: a népviseletben ábrázolt figurák háttérében rendszerint vitorláshajó vagy szélmalom volt látható, és fehér alapon mindig kék színű volt a rajz.

Nekem különösen megtetszett a lányok keményített, fehér vászon főkötője, amely a fülük fölött oly mókásan, mint két szárnyacska, felhajlik. Most már máshol – azaz otthonunkon kívül – is felfigyeltem ezekre az ábrázolásokra, és ha nem is tudatosan, de megállapítottam, hogy többnyire a konyhámban található az ilyen képeket hordozó

tárgyak. Feltételezésemet megerősítette az a tény is, hogy több konyhában a tűzhely fölötti falvédón – kék fonállal, száröltéssel, takarosán hímezve – ott táncoltak a hollandi gyerekek, gyakran még a falusi házakban is. Vagyis a harmincas évek elején divat lett a kék-fehér színben tartott konyha, hollandi figurális kézimunkákkal és dísz tárgyakkal. A holland háziasszony bizonyos mértékben mindig is az ideális, tiszta, rendes háziasszony példaképe volt, de e konyhatípus elterjedéséhez hozzájárult kék mintás delfti fajansszal csempézett konyháik barátságos légköre is. Ezekről készült képeket az I. világháború előtti női divatlapok gyakran közzétettek, ekkor vált divattá a kék díszítésű fehér konyha. Ezt a divatot a gyermeksegély akció érzelmileg is erősítette.

Az érzelmi többletet az éberem figyelő hazai kereskedelem is kihasználta: elárasztotta az üzleteket holland-figurás használati és dísz tárgyakkal, mindig kék-fehér színben. Így bőven volt választékuk a magyar háziasszonyoknak, akik kék-fehéren hímezett terítőkkal díszítették a főzés végeztével délutánra rendbetett konyhát. (A mai ún. amerikai konyhát akkor még nem ismerték, és háztartási gépek sem voltak.)

Vilma királyné nagyvonalú jótékonyága nemcsak a szívekben élt tovább, hanem – mint megállapítottuk – a harmincas évek végéig konyhakultúránkban is mély nyomot hagyott.

Pamer Nóra

Megköszönjük gyülekezetünk áldozatkész híveinek és barátainak adományait, mindazt a jót, amit közösségünk hitéletéért, kulturális és szociális munkájáért tettek.

Aki teheti, segítse szolgálatunkat 2010-ben is!
1%-os támogatásukra vár
**a Csillaghegyi Evangélikus Gyülekezet-
és Templomépítő Alapítvány.**

Adószám: 18075096-1-41,
számlaszám: 11703006-20058830.

Akik a Gaudiopolis
Békásmegyeri Evangélikus Szeretetház
emberséges és nélkülözhetetlen
hivatását tartják előbbre valónak,
kérjük ajánlják föl
adójuk 1%-át
a Penúél Idősothton Alapítvány javára.

Adószám: 18123618-1-41
számlaszám: 10402142-49574952-54561017.

Leleményes kedvű támogatóinkon
még az sem foghat ki,
ha nincs adókötelezettségük.
A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség
minden forintnak jó sáfára,
nem tékozol, hanem teremt.
Adószám: 19815565-2-41,
számlaszám: 11703006-20013365.

Köszönettel:

KOCZOR ZOLTÁN
az egyházközség felügyelője

BREUER KATALIN
a szeretetház igazgatója

Megjelent

Mező Ferenc *Sör és hamu*

című kötete

Verseimet,
így ezt a kötetet is azoknak ajánlom,
akik szeretik az istenkereső verseket;
akik a lírában is elfogadják a kemény tár-
sadalmi állásfoglalást;
akik szívesen veszik az érzéki szerelem iro-
dalmi megjelenítését;
akiket nem zavar a kötött és szabad vers-
formák variálása.

De nem ajánlom azoknak,
akik a katekizmus tételeit a művészetben
is szeretnék vizsgálni;
akik hajlamosak a megbotránkozásra;
akik a testi szerelem közvetlenebb ábrázo-
lását rosszul viselik;
akik a költőt azonosítják a versekben meg-
szólaló fiktív személlyel.

(A szerző ajánlása)

Rövidülések

Most már minden mindegy,
még nem mindegy semmi –
most a semmi a minden,
mit is lehetne tenni?

*

Üres vagyok,
zúrós évek
zagyával tele:
Vele és Nélküle.

*

Szavak, sejtelmek mögött
a hit fel- meg eltűnik, talán
párás tükröm túloldalán figyelsz, istenem,
s cseneded játszik a szívbillentyűimen.

(2008)

Mező Ferenc: *Sör és hamu. Válogatott versek*
(1981–2009). Orpheusz Kiadó, 2009.

A kötet kedvezményes ára: 1500,- Ft.

KONSTRUKTIVISTA KONTRASZTOK

RÁC ANDRÁS

kiállítása a békásmegyeri evangélikus templomban

A megnyitón beszédet mond: Matits Ferenc

A kiállítást rendezte: Tókeiné Egri Margit

Közreműködik: Pál Diana

Látogatható: 2010. január 17–2010. március 24.

A kiállítás megrendezését a Körmeny Galéria
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatása tette lehetővé.

VÍZKERESZT – BŐJT ISTENTISZTELETI REND

Békásmegyeren (Mező u. 12.):

Január 1., újév (péntek)

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Január 3., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Január 6., vízkereszt ünnepe (szerda)

17.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Csepregi András

Január 10., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Iványi Miklós

Január 17., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor Rác András festőművész

tárlatának megnyitója

Január 24., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Gálos Ildikó

Január 31., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Varga Gyöngyi

Február 7., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Február 14., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Február 21., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor szlovák nap

Február 28., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet:

Orosz Gábor Viktor

Március 7., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Béres Tamás

Március 14., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Március 21., az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor Nők és Ószövetség – egykor és ma

Március 28., virágvasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Iványi Gábor

Április 1., nagycsütörtök

18.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Április 2., nagypéntek

18.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Koczor Zoltán

Április 4., húsvét ünnepe

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Április 5., húsvéthétfő

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnapján,
valamint nagycsütörtökön, illetve húsvét
1. és 2. napján ünnepeljük.

Pilisvörösváron (a református templomban):

a hónap 2. és 4. vasárnapján, valamint húsvét első
napján 14.00 órákor

BIBLIODRÁMA

**Amikor elcsüggedt a lelkem, az ÚRra
gondoltam... (Jón 2,8)**

Jónás esetéről sorskérdéseinkkel szembesülve,
a bibliai szöveg és egyéni tapasztalataink alapján

Nyitott bibliodráma-alkalom nem csak gyülekezeti
tagoknak: **2010. január 9-én, február 13-án és
március 13-án szombaton 16 órától 19 óráig.**
Vezeti: Donáthné Muntag Ildikó és Falvy Dóra

BIBLIAÓRÁK

Tanház

a Római levélről Donáth László vezetésével,
az alkalmak hirdetés szerint

Konfirmációi előkészítő

Donáthné Muntag Ildikó vezetésével
hétfőnként 17.30-kor, alkalmanként Donáth László
vezetésével vasárnap 10 órákor

Gyermekkatekézis

Donáthné Muntag Ildikó vezetésével
minden vasárnap 10.00 órákor

Bibliaóra a szeretetházban

Donáth László vezetésével keddenként 16.00 órákor

TAVASZI KONCERTEK

2010. február 28-án, vasárnap 18.00 órákor
Koltai Katalin gitárhangversenye

2010. március 28-án, vasárnap 18.00 órákor
Balog Norbert orgonakoncertje

Szerzőink:

BALASSA PÉTER esztéta (1947–2003)

BOZÓKY ÉVA újságíró (1923–2004)

BARTOSNÉ STIASNY ÉVA tanár

BREUER KATALIN ügyvéd

DONÁTH LÁSZLÓ evangélikus lelkész

FRENKL THURZÓ TIBOR újságíró

FÜZÉKI BÁLINT pszichiáter

GOMBOCZ ESZTER tanár

IVÁNYI GÁBOR metodista lelkész

LAURENSZKY ERNŐ tanár

LUDASSY MÁRIA filozófus

MAROSI ERNŐ művészettörténész

MERÉNYI ZSUZSANNA tanár

PAMER NÓRA régész, művészettörténész

PAPP OSZKÁR festőművész

RÁC ANDRÁS festőművész

SCHWEITZER JÓZSEF főrabbi

SZENDREI LŐRINC újságíró

VERES EMESE-GYÖNGYVÉR néprajzkutató, újságíró

E számunkban RÁC ANDRÁS rajzai láthatók.

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész

Szerkesztők: Breuer Katalin és Ittész Nóra

A gyülekezet lelkészi munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész,

Gálos Ildikó gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Telefon: 368-6118, mobil: 06-20-460-13-45

E-mail: hethars@gmail.com

Honlap: www.evangelikusbekas.hu

Tördelés: Hartai Krisztina

Nyomatás: Folium Nyomda

Adományokat a Csillaghegyi Gyülekezet- és Templomépítő
Alapítvány számlaszámára (11703006-20058830) várunk.